Graham Allison
Philip Zelikow

ESENȚA DECIZIEI

O explicație a crizei rachetelor din Cuba

Traducere de Mihaela Răileanu
Postfață de Radu-Alexandru Cucută

POLIROM
2010

Cuprins

Prefaţă 11

Introducere 19

Capitolul 1 – Modelul I: Actorul raţional 29

Un model riguros de acţiune 31

Paradigma actorului raţional 37

Modelul clasic, ilustrat 39

Realismul clasic 39

Neorealismul (realismul structural) 42

Instituţionalismul internaţional 44

Liberalismul 46

Strategie, război şi alegere raţională 50

Variante şi utilizări ale modelului clasic 56

Capitolul 2 – Criza rachetelor din Cuba: primul nivel de analiză 77

De ce a hotărât Uniunea Sovietică să plaseze rachete ofensive în Cuba 78

Ipoteza 1: apărarea Cubei 81

Ipoteza 2: politica Războiului Rece 86

Ipoteza 3: puterea rachetelor 88

Ipoteza 4: Berlin - câştig, schimb sau capcană 94

De ce au răspuns Statele Unite la desfăşurarea rachetelor cu o blocadă? 102

Varianta 1: nu se face nimic 104

Varianta 2: presiunile diplomatice 106

Varianta 3: o apropiere secretă de Castro 107

Varianta 4: invazia 107

Varianta 5: lovitura aeriană 107

Varianta 6: blocada 110

De ce şi-a retras rachetele Uniunea Sovietică? 111

Capitolul 3 – Modelul II: comportamentul organizaţional 129

Eficienţă şi logică organizaţională 132

Logica organizaţională şi cultura organizaţională 136

Complexitatea interactivă 140

NASA: erou şi contraerou 142

Paradigma comportamentului organizaţional 144

Capitolul 4 – Criza rachetelor din Cuba: al doilea nivel de analiză 169
Desfăşurarea rachetelor sovietice în Cuba 173
Amplasarea sovietică în detaliu 173
Implementarea organizaţională 179
Impunerea blocadei americane în Cuba 184
Informaţiile secrete organizaţionale 185
Opţiunile organizaţionale 190
Implementarea organizaţională 194
Retragerea rachetelor sovietice din Cuba 198

Capitolul 5 – Modelul III: politica guvernamentală 211
Modelul ilustrat al politicii guvernamentale 213
1. *Instituţii separate care împart puterea* 214
2. *Puterea de a convinge* 214
3. *Negocierea în acord cu evoluţia evenimentelor* 214
4. *Puterea este egală cu impactul asupra rezultatului* 215
5. *Relaţiile intranaţionale şi internaţionale* 215
Procesele de grup şi efectele lor asupra alegerilor şi acţiunii 217
1. *Decizii mai bune* 218
2. *Problemele legate de calitatea de „agent": şefi, agenţi şi jucători – obiective aflate în competiţie şi informaţii asimetrice* 223
3. *Participanţii: cine joacă ?* 226
4. *Regulile de decizie* 228
5. *Configurarea problemelor şi stabilirea agendei* 230
6. *Gândirea de grup* 232
7. *Complexitatea acţiunii comune* 235
Paradigma politicii guvernamentale 241

Capitolul 6 – Criza rachetelor din Cuba: al treilea nivel de analiză 263
Impunerea blocadei de către Statele Unite 266
Politica descoperirii *266*
Politica alegerii *274*
Retragerea sovietică a rachetelor din Cuba 280
Sovieticii ucid un pilot american de pe un avion U-2 285
Preşedintele şi secretarul general 286
„Înţelegerea": rezolvarea problemei turceşti 287
Înţelegerea: rezolvarea problemei cubaneze 291

Capitolul 7 – Concluzii 305
Rezumat: diferenţe în interpretare 305
Rezumat: răspunsuri diferite sau întrebări diferite? 310
De aici, încotro? 313

Postfaţă – *Perspectiva bufniţei* (Radu-Alexandru Cucută) 329

Index 343

Prefață

Decizia de a revizui un bestseller în ştiinţa politică, de mai multe ori reeditat vreme de mai bine de 25 de ani, necesită o explicaţie. În primul rând, dovezile istorice privind criza rachetelor din Cuba s-au înmulţit spectaculos, datorită unor serii de conferinţe de istorie orală şi a eforturilor de a face publice documente secrete, care au culminat între anii 1997 şi 1998. Cele mai importante mărturii privind criza sunt acum disponibile odată cu publicarea unor astfel de documente în importantele volume din seria *Foreign Relations of the United States*, editată de Departamentul de Stat (ele trebuie completate cu volumele privind Berlinul şi controlul armamentelor din perioada Administraţiei Kennedy, publicate la începutul anilor '90); cu studierea celor mai importante dosare ale guvernului sovietic în cartea lui Aleksandr Fursenko şi Timothy Naftali, *„One Hell of a Gamble": Khrushchev, Castro and Kennedy 1957-1964*, şi, în sfârşit, odată cu transcrierea şi publicarea înregistrărilor secrete din timpul deliberărilor Administraţiei Kennedy pe perioada crizei, de către Ernest May şi Philip Zelikow în *The Kennedy Tapes: Inside the White House During the Cuban Missile Crisis*. Aceste noi dovezi arată că mai multe explicaţii care au apărut în prima ediţie au fost incorecte, iar altele insuficiente. Pentru coautorii acestei ediţii revizuite a *Esenţei deciziei*, cea mai plăcută parte a demersului lor a constat în aceea de a vedea modul în care aceste dovezi ies în evidenţă atunci când sunt analizate din perspective teoretice alternative. Această carte este prima sinteză analitică a tuturor acelor dovezi. Cei interesaţi de eveniment vor observa, probabil cu o uşoară surpriză, că, spre deosebire de multe alte lucrări despre criza rachetelor, explicaţiile pentru alegerile şi evenimentele-cheie din timpul crizei merită, şi primesc totodată, o nouă interpretare în acest volum.

În al doilea rând, cercetarea analitică şi teoretică ce a stat la baza argumentelor centrale ale primei ediţii a cărţii a avansat: în studiul problemelor internaţionale, în discipline precum ştiinţa politică, economia, sociologia, psihologia socială, teoria organizaţională şi analiza deciziei; precum şi în domenii noi, inclusiv politicile publice şi afacerile. Prima ediţie cuprindea întrebări de bază din fiecare dintre aceste domenii, fiind abordate, prin urmare, de către autori specializaţi. Dincolo de asemenea dezbateri rămâne întrebarea fundamentală la care ediţia originală a oferit un răspuns provocator: *Cum ar trebui să încerce cetăţenii să înţeleagă acţiunile guvernanţilor ?* Deloc surprinzător, afirmaţia iniţială a raţionamentului a devenit un paratrăsnet pentru critici şi dezbateri ample, nu numai în ştiinţa politică, ci şi în multe alte domenii. Unii dintre primii critici au făcut observaţii care au rezistat probei timpului. Deşi considerăm că structura fundamentală a cărţii a fost şi este solidă, am ţinut cont de critici şi, în parte, datorită ajutorului lor, explicaţia de bază a modelelor teoretice a fost considerabil revizuită. Am beneficiat, de asemenea, de o generaţie nouă de cercetători (şi de câteva consideraţii noi asupra unor lucrări mai vechi) şi am încercat să clarificăm domeniile de cercetare şi modelele. Deşi este imposibil să luăm în calcul toate studiile teoretice şi analitice

bazate pe aceste dezbateri de la apariţia primei ediţii, ideea iniţială a cărţii a fost îmbogăţită şi extinsă în mai multe direcţii.

În al treilea rând, liderii politici, oamenii de afaceri şi cei din sectorul non-profit au considerat ideea care stătea la baza primei ediţii ca fiind mai valoroasă decât anticipa autorul. Lucrarea a fost utilizată în facultăţile de administraţie şi politici publice, în şcolile de afaceri şi în alte programe de instruire profesională care au ca scop mai mult o pregătire practică decât una teoretică. La John F. Kennedy School of Government (Universitatea Harvard), cartea a fost inclusă în curricula de analiză politică şi instituţională vreme de mai bine de un sfert de secol. În cei cinci ani în care Philip Zelikow a predat acest curs foarte important, şi-a dat seama de potenţialul revizuirii lucrării. Folosirea mai multor concepte şi formulări abstracte cu scopul de a furniza perspective şi furnizarea unor repere utile practicienilor, interesaţi să treacă dincolo de explicaţii şi să ajungă la prescripţii, constituie o importantă extindere a analizei, care merită o atenţie suplimentară.

În sfârşit, autorul primei ediţii, Graham Allison, a învăţat multe de la studenţi, colegi şi critici. Întrucât a condus o organizaţie importantă în cadrul guvernului federal, a avut ocazia să aplice cadrele teoretice. Dar ideea de a revizui cartea a devenit credibilă abia în momentul asocierii cu un (pe atunci) coleg de la Harvard, specializat în istorie, ce lucrase la Casa Albă şi predase câţiva ani pe baza unei bibliografii ce includea *Esenţa deciziei*.

Cititorii primei ediţii vor fi familiarizaţi cu raţionamentul central al acestei noi ediţii. Deşi cea mai mare parte a textului este nouă, structura de bază a rămas neschimbată. Fiecare dintre cele trei capitole teoretice formulează şi dezvoltă un model teoretic sau perspective prin intermediul cărora analiştii pot explica, prezice şi evalua situaţii, mai ales în domeniul afacerilor externe, dar şi în spectrul mai vast al acţiunilor guvernamentale. Fiecare capitol este urmat de o relatare a crizei rachetelor din Cuba care foloseşte perspectivele teoretice din capitolul precedent pentru a analiza criza. În demersul lor de a explica principalele necunoscute ale crizei rachetelor din Cuba prin fiecare dintre aceste perspective, autorii au încercat să ţină seama de toate dovezile care sunt acum disponibile, inclusiv materialul publicat şi sursele primare nepublicate.

Aplicaţiile modelelor au fost aduse la zi cu ilustrări ale evenimentelor recente, cele mai multe din domeniul afacerilor externe, dar şi din politica internă. Fiecare dintre capitolele teoretice extinde modelul iniţial pentru a încorpora progresele teoretice realizate de la publicarea primei ediţii. De exemplu, Modelul I conţine acum informaţii din psihologie, alegerea raţională şi teoria jocurilor pentru a clarifica variantele modelului. Modelul II valorifică recentele evoluţii ale studiilor organizaţionale, sociologiei, ştiinţei politice şi afacerilor pentru a evidenţia modalităţile în care organizaţiile mai întâi îşi lărgesc şi apoi îşi restrâng capacităţile. Modelul III s-a inspirat din studiile recente efectuate pe marginea politicilor publice şi dintr-o serie de lecţii învăţate ca urmare a experienţei guvernării pentru a clarifica importanţa performanţei jucătorilor individuali în procesul de creare a politicilor. În tot acest timp, am încercat să luăm în calcul modalităţi mai subtile, conform cărora perioada de după Războiul Rece necesită nu numai noi ilustrări, ci şi ajustări ale modelelor teoretice. De exemplu, trecerea de la claritatea din timpul Războiului Rece la confuzia de astăzi a redus influenţa concepţiilor comune privind valorile şi interesele, mărind astfel proeminenţa birocraţiilor existente şi a grupurilor de interese. Schimbările din tehnologie, întruchipate de pildă de CNN, s-au combinat cu noile reguli ale jocului, astfel încât în ziua de astăzi, la Washington, săptămâna deliberărilor secrete din perioada Administraţiei Kennedy, pe durata crizei rachetelor, ar părea ceva dintr-o altă epocă la Washington. Acea săptămână de analiză s-a dovedit esenţială în configurarea unei strategii mai cumpătate şi mai subtile. Astăzi, dacă s-ar identifica o ameninţare

simple concretizări ale unor enunţuri generale nu se limitează numai la explicaţie. Dar esenţială în ambele abordări este încercarea de a înţelege şi de a explica de ce au avut loc evenimentele. Artistul poate părea (omului de ştiinţă) prea fascinat de nuanţe şi întâmplare, care ar putea fi considerate mai degrabă aspecte neesenţiale ce gravitează în jurul elementelor comune, recurente. Omul de ştiinţă poate părea (artistului) că se află într-o căutare obstinată a detaliilor relevante, particulare pentru a releva generalitatea. Dar realizările nici unuia dintre grupurile din comunitatea de politică externă nu justifică aroganţa faţă de activitatea celuilalt grup sau neglijarea acesteia. Astfel, încercarea noastră de a oferi explicaţii şi de a formula sistematic conceptele şi enunţurile în termenii cărora sunt propuse explicaţiile pare justificată.

Totuşi, oricât de mare ar fi distanţa dintre artişti şi oamenii de ştiinţă, în final, ambii ar trebui să-şi plece capul cu umilinţă în faţa adevărului exprimat de următorul epigraf: *„Esenţa deciziei finale* rămâne inaccesibilă observatorului – iar deseori, chiar şi decidentului... Vor exista întotdeauna aspecte întunecate şi complicate ale procesului decizional – misterioase chiar şi pentru cei care pot fi implicaţi cel mai mult"[1].

Ghidul cititorului

Atunci când a fost scrisă prima ediţie a acestei cărţi, un coleg ne-a oferit un sfat înţelept. Decât să se scrie pentru un cititor generic, necunoscut, sau să se încerce realizarea unei lucrări destinate tuturor, el a sugerat alegerea a patru sau cinci persoane care să formeze cercul de cititori pentru care se va scrie. Sfatul s-a dovedit a fi destul de folositor. Este deci instructivă identificarea acestor cititori – în termeni generali – şi enunţarea, pe scurt, a speranţelor noastre de a scrie pentru fiecare.

Primii doi „cititori reprezentativi" sunt *un coleg* şi *un student*. Colegul este un analist de politică externă şi relaţii internaţionale; studentul este în anul II şi are rezultate excelente. Pentru coleg, capitolele privind criza rachetelor ar trebui să furnizeze material nou, o analiză inedită asupra chestiunilor centrale şi o ilustrare a raţionamentului central. Mai ambiţioase, capitolele teoretice încearcă 1. să ofere o privire de ansamblu asupra produsului analizei în diferite domenii ale politicii externe şi relaţiilor internaţionale; 2. să prezinte o serie de categorii care pot fi folosite pentru a judeca acest produs; 3. să submineze miturile privind natura nonteoretică a analizei politicii externe şi incoerenţa clară a eforturilor în diverse arii ale politicii externe; 4. să conteste categoriile şi presupunerile de bază cu ajutorul cărora cei mai mulţi analişti conceptualizează problemele de politică externă; 5. să schiţeze două cadre teoretice alternative, provocatoare şi precise. Esenţa argumentării generale se poate susţine singură. (Într-adevăr, şi alţi cercetători au folosit modele alternative în propriile studii.) Dar, strict vorbind, argumentarea nu a fost finalizată. Rămâne ca o invitaţie adresată colegului şi cititorului nostru: vă rugăm să vă alăturaţi dezbaterii.

Pentru student sau cetăţean, capitolele privind criza rachetelor sunt destinate să facă mai convingător un fapt nefericit, periculos, dar inevitabil în această lume. Nici un alt eveniment nu demonstrează mai clar decât această criză că, în ceea ce priveşte războiul nuclear, există o diferenţă enormă între *improbabilitate* şi *imposibilitate*. În special după Războiul Rece, cei mai mulţi au dorit să-şi imagineze că sabia nucleară a lui Damocles a fost coborâtă şi pusă deoparte, chiar dacă ea mai poate reprezenta un pericol. Dar de fapt arsenalele nucleare şi depozitele de armament ale superputerilor, chiar dacă au fost diminuate, încă există în Statele Unite şi Rusia, şi acolo vor rămâne în viitorul previzibil (uraniul puternic îmbogăţit având timpul de înjumătăţire de 750.000 de ani). Deşi competiţia dintre Uniunea Sovietică şi

SUA, ce a condus la criza rachetelor, a intrat astăzi în umbră, au apărut alte riscuri nucleare. Din motive care vor deveni clare în capitolele teoretice, riscul ca una sau mai multe arme nucleare să explodeze pe teritoriul american ar putea fi mai mare acum decât în ultimele decenii ale Războiului Rece. Mai mult, capitolele teoretice, în special rezumatele diferitelor abordări din literatură, ar trebui să-l informeze pe studentul interesat despre ceea ce fac analiştii importanţi şi la ce anume au condus analizele lor. Dar principala atracţie, sperăm, va fi aducerea cititorului la frontierele analizei politicii externe şi, de altfel, ale ansamblului politicilor publice.

Al treilea şi al patrulea sunt un *cititor obişnuit* de articole de politică externă din *New York Times*, *Washington Post*, *Wall Street Journal* şi *Financial Times* sau alte cotidiene serioase şi un *ziarist*. Luând în considerare interesele şi gusturile lor, am găsit mai puţine diferenţe între aceştia doi şi primii doi cititori la care ne-am referit deja. Sperăm aşadar ca atât profanul, cât şi jurnalistul să considere relevant întregul studiu pentru unele dintre motivele menţionate deja. Unii dintre ei, desigur, vor considera că rezumatele teoretice şi consideraţiile mai formale din fiecare capitol teoretic sunt prea academice. Dacă se va întâmpla acest lucru, pot sări peste acele capitole, cu excepţia secţiunilor introductive şi a prezentării fiecărei paradigme.

Al cincilea cititor este soţia unuia dintre colegii noştri, *o persoană inteligentă, dar nu neapărat interesată de problemele internaţionale*, şi astfel un bun reprezentant al categoriei „cititorilor obişnuiţi". După ce a citit o primă variantă a manuscrisului, un coleg i-a recomandat-o soţiei sale cu următorul sfat: „Citeşte introducerea şi capitolele care se referă la criza rachetelor". Acele capitole pot fi citite simplu, ca o dezvăluire a dovezilor privind acel eveniment crucial văzut din trei perspective. Cititorul trebuie totuşi avertizat că această variantă nu-l va ajuta să afle ceea ce s-a întâmplat cu adevărat. Dacă scopul nostru ar fi atins, el ar deveni interesat şi de subiectele tratate în capitolele teoretice.

Note despre surse

John F. Kennedy avertiza cu referire explicită la criza rachetelor din Cuba: „Orice istoric care traversează acest câmp minat de acuzaţii şi contraacuzaţii trebuie să păşească cu grijă". Discuţia noastră despre criza rachetelor recurge la toate informaţiile care au fost publicate. Aşa cum dovedesc şi notele de la sfârşitul fiecărui capitol, cantitatea de informaţii disponibile şi arhivate este extraordinară. Am fost de asemenea privilegiaţi să avem interviuri şi dialoguri cu majoritatea participanţilor importanţi la criză şi cu multe persoane care au rememorat cele întâmplate cu actorii principali. Am intervievat o serie de persoane care au fost implicate în operaţiunile de la nivelul inferior al guvernelor Statelor Unite şi Uniunii Sovietice în timpul crizei. Pentru răbdarea şi aprecierile lor, ca şi pentru informaţiile oferite, le suntem profund recunoscători.

Mulţumiri

Începuturile acestei cărţi se regăsesc undeva în primăvara anului 1966, când mai mulţi membri ai Universităţii Harvard au început să se întâlnească pentru a discuta impactul „birocraţiei" asupra „politicilor" – prăpastia dintre intenţiile actorilor şi rezultatele acţiunii guvernamentale. „Grupul May", aşa cum a fost numit după preşedintele Ernest R. May, îi includea pe Morton H. Halperin, Fred C. Ikle, William W. Kaufmann, Andrew W. Marshall, Richard E. Neustadt, Don K. Price, Harry S. Rowen şi Graham Allison ca *raportor*. Grupul

l-a însărcinat pe Allison să abordeze această temă, i-a furnizat mai multe idei decât putea asimila şi a oferit critici pe care le considerăm constructive la adresa încercărilor succesive de a formula ceea ce avea să devină argumentul general al cărţii. Deoarece, mai târziu, Zelikow a predat împreună cu Neustadt şi May, cartea încă reprezintă, în mare măsură, cea mai recentă, dar încă neterminată „lucrare în pregătire" a acelui grup. Acesta s-a reunit ulterior, la sfârşitul anilor '60 şi începutul anilor '70 sub titulatura Research Seminar on Bureaucracy, Politics, and Policy al Institute of Politics din cadrul John F. Kennedy School of Government, Harvard. Membrii săi erau Francis M. Bator, Joseph L. Bower, William M. Capron, Michael Crozier, Philip B. Heymann, Albert O. Hirschman, Stanley Hoffmann, Henry D. Jacoby, Doris H. Kearns, Lance Liebman, David S. Mundel, Edwin O. Reischauer, Thomas C. Schelling, John Steinbruner, James Q. Wilson, Samuel L. Williamson şi Adam Yarmolinsky. Acestui grup, precum şi fiecărui membru în parte le suntem profund recunoscători.

În plus faţă de membrii Grupului May, un mare număr de alţi cititori au oferit critici pertinente şi sugestii pe marginea primelor variante ale ediţiei iniţiale. Pentru astfel de servicii, care au depăşit orice îndatorire sau responsabilitate pe care le-ar fi putut avea, le mulţumim lui Alexander L. George, William R. Harris, Roger Hilsman, Theodore R. Marmor, Warner C. Schilling, Leon V. Sigal, Harrison Wellford, Martin S. Wishnatsky, Albert Wohlstetter, Roberta Wohlstetter şi Charles Wolf, Jr.

Mai multe instituţii ne-au oferit sprijin în timpul cercetării şi al scrierii primei ediţii, inclusiv Institute of Politics, Rand Corporation, Center for International Affairs din cadrul Universităţii Harvard şi Council on Foreign Relations.

Patru persoane merită o menţiune specială, Allison fiindu-le îndatorat atât intelectual, cât şi personal. Influenţa lui Thomas C. Schelling va fi evidentă în capitolul dedicat Modelului I. Impactul ideilor lui Andrew W. Marshall se poate observa mai ales în capitolul care se ocupă de Modelul II. Cea mai mare datorie, foarte clară în capitolul dedicat Modelului III, este faţă de Richard E. Neustadt. Fiecăreia dintre aceste persoane Allison îi este profund recunoscător. În sfârşit, Elisabeth K.M. Allison a fost parteneră, colegă şi consilieră pe parcursul întregii „călătorii", de la început şi până la linia de sosire.

În pregătirea ediţiei revizuite am adunat şi mai multe datorii. Richard Neustadt şi Ernest May au rămas surse ale ideilor şi inspiraţiei pentru scopul şi caracterul unei posibile revizuiri. May şi Zelikow au transcris şi au editat înregistrările făcute de preşedintele Kennedy în cursul deliberărilor de la Casa Albă. The Belfer Center for Science and International Affairs de la John F. Kennedy School of Government (Harvard) ne-a oferit un sprijin vital în demersurile de cercetare. Am primit sfaturi foarte valoroase de la Robert Blackwill, David King, Sean Lynn-Jones şi Steven Miller. De asemenea, în afară de Kennedy School, suntem recunoscători pentru sprijinul oferit de The Miller Center of Public Affairs din cadrul Universităţii din Virginia şi pentru sugestiile primite de la Miriam Avins, Richard Betts, Ben Dunlap, Colin Elman, Miriam Elman, Peter Kornbluh, Aaron Lobel, Theodore Marmor, Tim Naftali, Scott Sagan, Peter Singer, Diane Vaughan şi Richard Zeckhauser. Pregătirea finală a manuscrisului a fost realizată prin intermediul lui Harold Johnson, în calitate de dactilograf şi „interpret de hieroglife". În ceea ce priveşte publicarea la Longman, suntem recunoscători pentru încurajările primite de la Leo Wiegman, dar şi de la editorii Jessica Bayne şi Jennie Errickson, precum şi de la Michael Heinz, de la Elm Street Publishing Services.

De asemenea suntem recunoscători şi acelor cercetători care ne-au semnalat punctele slabe ale primei ediţii. Deşi nu credem că i-am mulţumit, suntem siguri că am învăţat ceva de la ei. Este vorba despre Robert Art, Jonathan Bendor, Thomas Hammond, Stephen Krasner, Miriam Steiner şi David Welch. În plus, dorim să mulţumim următorilor recenzenţi pentru comentariile lor ajutătoare făcute acestei noi ediţii: Richard Betts, Columbia University;

Michael Corgan, Boston University ; Judith Gillespie, State University of New York, Albany ; Patrick Morgan, University of California, Irvine ; şi Scott Sagan, Stanford University. Studenţii noştri, inclusiv în cazul unor seminarii în care au fost discutate noile idei expuse în acest volum au făcut, de asemenea, sugestii utile.

Din nou, le exprimăm mulţumirile noastre – mai mult decât am putea exprima în cuvinte – lui Elisabeth Allison şi Paige Zelikow.

Note

1. John F. Kennedy, „Prefaţă" la Theodore Sorensen, *Decision-Making in the White House : The Olive Branch and the Arrows* (Columbia University Press, New York, 1963).

Octombrie 1962

Duminică	Luni	Marți	Miercuri	Joi	Vineri	Sâmbătă
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	**16**	**17**	**18**	**19**	**20**
21	**22**	**23**	**24**	**25**	**26**	**27**
28	29	30	31			

Introducere

Criza rachetelor din Cuba este considerată un eveniment important. Istoria nu oferă nici un eveniment asemănător cu cele 13 zile din octombrie 1962, când Statele Unite şi Uniunea Sovietică s-au aflat în faţa unui dezastru nuclear. Niciodată nu a mai existat o asemenea probabilitate ca atât de multe vieţi să sfârşească brusc. Dacă ar fi izbucnit războiul, ar fi putut duce la moartea a 100 de milioane de americani, a mai bine de 100 de milioane de ruşi şi de asemenea a milioane de europeni. În faţa acestor cifre, alte calamităţi naturale şi cruzimi care au avut loc în istorie ar fi devenit nesemnificative. Dată fiind probabilitatea dezastrului - pe care preşedintele Kennedy a estimat-o ca fiind „una din trei" - salvarea noastră pare extraordinară[1]. Acest eveniment simbolizează un fapt important, chiar dacă doar parţial imaginabil, despre existenţa noastră în era nucleară.

Criza rachetelor se numără printre cele mai studiate episoade din istoria modernă. Totuşi, nici chiar întrebările importante nu au reuşit să conducă la răspunsuri satisfăcătoare:

De ce a plasat Uniunea Sovietică rachete ofensive strategice în Cuba ? Care este scopul pentru care ruşii şi-au asumat o asemenea abatere drastică, riscantă, de la politica lor tradiţională? Date fiind avertismentele americane repetate, conform cărora un asemenea act nu va fi tolerat, cum a putut Hruşciov să facă o asemenea eroare majoră, potenţial fatală?

De ce au răspuns Statele Unite cu o „carantină" navală pentru a împiedica transporturile sovietice către Cuba ? Era necesar pentru Statele Unite să forţeze producerea unei confruntări nucleare publice? Ce alternative mai erau posibile? Ce ameninţare reprezentau pentru Statele Unite rachetele sovietice plasate în Cuba? A justificat această ameninţare alegerea de către preşedinte a unui curs al acţiunii care, credea el, aducea cu sine o probabilitate realistă de producere a dezastrului? Cerea această ameninţare o intervenţie imediată pentru a dezactiva rachetele sovietice din Cuba înainte să devină operaţionale?

De ce au fost retrase rachetele ? Ce s-ar fi întâmplat dacă, în loc să retragă rachetele, Hruşciov ar fi anunţat că rachetele sovietice operaţionale vor riposta dacă se va trage asupra lor? A funcţionat „blocada" sau a existat un „ultimatum", poate chiar unele „înţelegeri"? De ce au retras sovieticii rachetele în loc să contraatace în alte puncte la fel de sensibile - Berlin, de exemplu?

Care sunt „lecţiile" crizei rachetelor ? Ce ne învaţă acest eveniment despre confruntarea nucleară şi riscurile războiului nuclear? Ca urmare a Războiului Rece, ce ne spune despre managementul de criză şi coordonarea guvernamentală? Poate fi un model despre cum să tratezi cu adversarii?

Zecile de mii de pagini cu dovezi relevante, acum în sfârşit accesibile studenţilor care învaţă despre această criză, reprezintă de fapt o provocare serioasă prin chiar existenţa

lor. Numai lectura atentă a tuturor acestor dovezi este o sarcină care impune mai multe luni. Autorii prezentei lucrări au făcut un efort extraordinar pentru a profita pe deplin de documentele, memoriile, istoriile orale şi interviurile desecretizate, precum şi de înregistrările (până de curând secrete) ale celor mai multe deliberări care au avut loc la Casa Albă, pentru a oferi o analiză a crizei rachetelor. Aici, criza rachetelor serveşte ca punct de plecare într-o investigaţie mai generală. Dar premisa generală a acestui studiu este că răspunsurile mulţumitoare la întrebările privind criza rachetelor necesită mai mult decât informaţii suplimentare şi analize. O îmbunătăţire reală a răspunsurilor noastre la întrebări de genul celor deja menţionate depinde de o mai mare conştientizare a ceea ce aducem în această analiză (atât nespecialiştii, cât şi analiştii profesionişti). Când răspundem la o întrebare de genul „De ce a plasat Uniunea Sovietică rachete în Cuba?", ceea ce vedem şi considerăm noi a fi important, precum şi ceea ce acceptăm ca fiind adecvat depinde nu numai de dovezile disponibile, ci şi de „lentilele teoretice" prin care analizăm dovezile. Astfel, principalul scop al acestui studiu este acela de a explora alegerile fundamentale, deşi adesea neobservate printre categoriile şi presupunerile care ne influenţează gândirea în legătură cu probleme asemănătoare crizei rachetelor din Cuba.

Argumentul general

Când nu suntem lămuriţi cu privire la un eveniment din domeniul afacerilor externe, sursa nedumeririi noastre este, de obicei, o anumită acţiune a guvernului sau un anumit set de acţiuni: amplasarea de către sovietici a rachetelor în Cuba, trimiterea de trupe americane în Golful Persic, renunţarea de către Germania la controlul suveran asupra monedei sale pentru a adopta euro, eşecul de a apăra ceea ce Naţiunile Unite declarau a fi zone sigure în Bosnia. Aceste întâmplări au ridicat întrebări evidente: *De ce* a plasat Uniunea Sovietică rachete în Cuba? *De ce* se aflau 500.000 de soldaţi americani în Golful Persic? *De ce* a renunţat Germania la *marcă*? *De ce* au făcut atât de puţin Naţiunile Unite pentru a apăra Srebrenica, în iulie 1995? În încercarea de a răspunde la aceste întrebări, analistul încearcă să afle de ce un anumit stat al lumii acţionează într-un anume fel.

În căutarea unei explicaţii, cineva se poate pune în locul naţiunii sau a guvernului naţional în confruntarea cu o problemă de afaceri externe şi să încerce să afle de ce ar alege acţiunea în chestiune. Astfel, analiştii au explicat prezenţa rachetelor sovietice în Cuba ca pe un mod de apărare a Cubei împotriva unui atac american. Trupele americane s-au deplasat în Arabia Saudită pentru a elimina şi descuraja agresiunea. Germania s-a alăturat partenerilor săi din Uniunea Europeană, adoptând moneda unică pentru a înainta pe calea integrării europene. Naţiunile Unite au eşuat în Bosnia fiindcă statelor membre implicate le-a lipsit voinţa de a rezista în faţa agresiunii sârbe.

Oferind (sau acceptând) aceste explicaţii, se poate presupune că un comportament guvernamental poate fi înţeles cel mai bine prin analogie cu actele deliberate ale indivizilor. În multe cazuri, aceasta este o presupunere utilă. Tratarea guvernelor naţionale ca şi cum ar fi indivizi coordonaţi de la nivel central şi animaţi de scopuri furnizează o simplificare utilă pentru înţelegerea alegerilor şi acţiunilor pe linie de politici. Dar această simplificare – ca toate simplificările – ascunde în aceeaşi măsură în

care dezvăluie. Cu precădere, ascunde un fapt neglijat cu obstinaţie de către guvern: şi anume, „decidentul" în materie de politici naţionale nu este, evident, un individ care face singur calculele, ci este un conglomerat de mari organizaţii şi actori politici. Ceea ce implică acest fapt pentru analiştii unor evenimente precum criza rachetelor din Cuba nu este o chestiune uşoară. Implicaţiile sale contestă categoriile de bază şi ipotezele cu ajutorul cărora abordăm evenimentele.

Mai riguros, *raţionamentul* dezvoltat în acest studiu poate fi rezumat în trei propoziţii:

1. *Analiştii profesionişti de politică externă şi decidenţii (ca şi cetăţenii obişnuiţi) se gândesc la problemele de politică externă şi la cele militare în termenii unor modele teoretice implicite care au consecinţe semnificative pentru felul în care gândesc**.*

În analizarea problemelor de afaceri externe, analiştii, ca de altfel şi simplii cetăţeni, acţionează într-un mod direct, informal, deloc teoretic. Totuşi, examinarea atentă a explicaţiilor evenimentelor, precum instalarea rachetelor sovietice în Cuba, relevă o substructură teoretică mai complexă. Explicaţiile anumitor analişti arată caracteristicile regulate şi predictibile ce reflectă presupuneri nerecunoscute legate de caracterul enigmelor, categoriile în care trebuie analizate problemele, tipurile de dovezi care sunt relevante şi factorii hotărâtori ai ocurenţelor. Prima noastră afirmaţie este aceea că multe astfel de presupuneri asociate alcătuiesc cadre de referinţă sau modele teoretice de bază în cadrul cărora nespecialiştii şi analiştii pun întrebări şi răspund la ele: Ce s-a întâmplat? De ce s-a întâmplat? Ce se va întâmpla? Presupuneri precum acestea sunt fundamentale în explicare şi predicţie. În încercarea de a explica un anumit eveniment, analistul nu poate descrie pur şi simplu întreaga stare a lumii care a condus la acel eveniment. Logica explicaţiei necesită singularizarea factorilor relevanţi, esenţiali care au condus la ocurenţa sa, împrejurările în care anumiţi factori au produs o anumită stare a lumii, şi nu alta[1]. Mai mult, după cum subliniază logica predicţiei, analistul trebuie să recapituleze diferiţii factori care au influenţat ocurenţa. Modelele teoretice nu numai că fixează năvodul pe care analistul trebuie să-l tragă prin întreg materialul pentru a explica o anume acţiune; ele îl ajută totodată să arunce năvodul în anumite lacuri, la anumite adâncimi, pentru a prinde peştele căutat.

2. *Cei mai mulţi analişti explică (şi prezic) comportamentul guvernelor naţionale în termenii unui singur model teoretic de bază, numit aici Modelul Actorului Raţional (MAR sau Modelul I).*

În ciuda diferenţelor semnificative în ceea ce priveşte interesul sau focalizarea, cei mai mulţi analişti şi cetăţenii obişnuiţi încearcă să înţeleagă evenimentele din domeniul afacerilor externe ca fiind acţiuni mai mult sau mai puţin intenţionate ale guvernelor naţionale. Nespecialiştii personifică actorii şi vorbesc despre scopurile şi alegerile lor. Teoreticienii relaţiilor internaţionale se axează pe problemele dintre naţiuni pentru a explica alegerile pe care le fac actorii raţionali unitari. Analiştii strategici se concentrează

* În încercarea de a înţelege problemele de afaceri externe, analiştii se angajează într-o serie de acţiuni înrudite, dar separate din punct de vedere logic: 1. descriere, 2. explicaţie, 3. predicţie, 4. evaluare şi 5. recomandare. Acest studiu se concentrează în principal pe descriere şi explicaţie şi, implicit, pe predicţie.

pe logica acţiunii, fără nici o referire la un anumit actor. Pentru fiecare dintre aceste grupuri, scopul unei explicaţii este acela de a arăta cum naţiunea sau guvernul putea alege să acţioneze aşa cum a acţionat, date fiind problemele strategice cu care se confrunta. De exemplu, în problema pusă de amplasarea de către sovietici a rachetelor strategice în Cuba, analistul Modelului I încadrează astfel aspectele care stârnesc nedumerirea : De ce au decis sovieticii să amplaseze rachete în Cuba ? El îşi concentrează atenţia asupra anumitor concepte : scopurile şi obiectivele naţiunii sau ale guvernului. În sfârşit, analistul invocă anumite tipare inferenţiale : dacă naţiunea s-a implicat într-o acţiune de acest fel, trebuie să fi avut un scop. Analistul a „explicat" acest eveniment atunci când a putut arăta în ce fel amplasarea de rachete în Cuba a fost o acţiune rezonabilă, date fiind obiectivele strategice sovietice. Predicţiile privind ceea ce va face sau ar fi făcut o naţiune sunt generate printr-un calcul raţional făcut într-o anumită situaţie, date fiind obiectivele specifice.

3. *Două modele teoretice alternative, numite aici Modelul Comportamentului Organizaţional (Modelul II) şi Modelul Politicii Guvernamentale (Modelul III), furnizează o bază pentru explicaţii şi predicţii îmbunătăţite.*

Deşi Modelul Actorului Raţional s-a dovedit folositor în multe privinţe, există dovezi că trebuie adăugate cadrele de referinţă care se concentrează pe aparatul guvernamental – organizaţiile şi actorii politici implicaţi în procesul politicilor. Afirmaţiile sugerate de Modelul I, că evenimentele importante au cauze importante, adică monoliţii realizează acţiuni importante din motive la fel de importante, trebuie puse în balanţă cu aprecierea că : 1. monoliţii sunt cutii negre ce cuprind diferite mecanisme şi pârghii care formează o structură decizională puternic diferenţiată şi 2. acţiunile de amploare derivă din nenumărate acţiuni mai mici, adesea conflictuale, ale indivizilor aflaţi la diferite nivele ale organizaţiilor, în serviciul unor concepţii numai parţial compatibile privind scopurile naţionale, scopurile organizaţionale şi obiectivele politice. Faptul că Modelul I captează scopurile naţionale şi presiunile create de problemele apărute în relaţiile *inter*naţionale, însă trebuie confruntat cu mecanismele *intra*naţionale din care rezultă acţiunile guvernamentale.

Teoria organizaţională furnizează baza celui de-al doilea model, care accentuează logica distinctivă, capacităţile, cultura şi procedurile marilor organizaţii ce alcătuiesc un guvern. Conform Modelului Comportamentului Organizaţional, tot ceea ce analiştii Modelului I caracterizează drept „acţiuni" şi „alegeri" este gândit, de data aceasta, ca outputuri ale marilor organizaţii, care acţionează în conformitate cu tipare precise de comportament. Confruntat cu amplasarea rachetelor sovietice în Cuba, analistul Modelului II contextualizează subiectul nelămuririi : Ce context, presiuni şi proceduri organizaţionale au stat la baza acestei decizii ? El îşi concentrează atenţia pe anumite concepte : componentele organizaţionale existente, funcţiile lor şi procedurile lor de operare standard pentru obţinerea de informaţii (de exemplu, despre forţele sau intenţiile strategice americane), definirea opţiunilor fezabile (de exemplu, trimiterea unor rachete cu rază medie de acţiune în Cuba *vs* construirea de rachete noi intercontinentale) şi implementarea acestora (de exemplu, amplasarea de rachete în Cuba fără ca operaţiunea să fie descoperită). Analistul invocă unele tipare inferenţiale : dacă organizaţiile au produs un output de un anumit tip la un moment dat, acel comportament a derivat din structurile, procedurile şi repertoriile organizaţionale existente. Analistul Modelului II a

„explicat" evenimentul atunci când a identificat organizaţiile sovietice relevante şi a prezentat tiparele comportamentului organizaţional din care rezultă acţiunea. Predicţiile identifică direcţii ce reflectă organizaţiile existente, precum şi procedurile şi programele lor fixe.

Al treilea model se concentrează pe politica unui guvern. Conform acestui model, evenimentele din sfera afacerilor internaţionale nu sunt caracterizate nici ca alegere unitară, nici ca outputuri organizaţionale. Mai curând, ceea ce se întâmplă este înţeles ca o *rezultantă* a jocurilor de negociere care au loc între jucătorii care alcătuiesc guvernul naţional. Confruntându-se cu problema pusă de rachetele sovietice din Cuba, analistul Modelului III contextualizează elementul care stârneşte nedumerirea astfel: Rezultatele căror tipuri de negocieri dintre care jucători au condus la deciziile şi acţiunile esenţiale? El îşi concentrează atenţia pe anumite concepte: jucătorii ale căror interese şi acţiuni au un impact asupra problemei în chestiune, factorii care influenţează percepţiile şi *poziţiile* jucătorilor, procedura stabilită sau *canalul de acţiune* pentru agregarea diferitelor preferinţe şi *performanţa* jucătorilor. Analistul invocă anumite tipare inferenţiale, şi anume: dacă un guvern întreprinde o acţiune, acea acţiune a fost rezultatul negocierii dintre jucătorii acelui joc. Analistul Modelului III a „explicat" acest eveniment atunci când a descoperit cine l-a determinat şi în ce mod pe cel care a acţionat în consecinţă. Predicţiile sunt generate prin identificarea jocului în care va apărea problema, a jucătorilor importanţi şi a puterii lor relative, precum şi a talentului lor de negociator.

O metaforă importantă clarifică diferenţele dintre aceste modele. Politica externă a fost mereu comparată cu mutările şi secvenţele de mutări din jocul de şah. Imaginaţi-vă un joc de şah în care observatorul ar putea vedea numai un ecran pe care sunt proiectate mutările, fără să primească nici o informaţie despre modul cum sunt mutate piesele. Iniţial, cei mai mulţi observatori ar presupune – aşa cum face Modelul I – că un jucător de şah mută piesele conform unor planuri şi tactici, cu scopul de a câştiga. Dar poate fi conceput şi un tipar al mutărilor, tipar care i-ar putea face pe unii observatori, după vizionarea mai multor jocuri, să ia în considerare ipoteza Modelului II: jucătorul de şah s-ar putea să nu fie reprezentat de un singur individ, ci mai curând de o alianţă mai laxă de organizaţii semiindependente, fiecare dintre ele mutând piesele în conformitate cu procedurile operaţionale standard. Astfel, putem asista la mutarea unor seturi separate de piese, fiecare după anumite reguli, turnul, nebunul şi pionii de pe partea regelui atacând în mod repetat inamicul în baza unui plan fixat dinainte. Se poate presupune, mai departe, că tiparul jocului ar putea sugera unui observator ipoteza Modelului III: un număr de jucători separaţi, cu obiective distincte, dar având puterea de a acţiona în comun asupra pieselor, pot decide mişcările ca rezultat al unei negocieri colegiale. De exemplu, mutarea turnului negru ar putea contribui la pierderea unui cal negru, fără nici un alt câştig comparabil pentru echipa cu piesele negre, dar turnul negru devine astfel principalul apărător al palatului pe acea parte a tablei de şah.

Un singur caz nu poate face altceva decât să sugereze diferenţele dintre explicaţiile oferite de cele trei modele. Dar criza rachetelor din Cuba este deosebit de adecvată pentru obiectivul acestui studiu. În contextul unui pericol suprem la adresa unei naţiuni, un grup de câteva persoane a cântărit opţiunile şi a decis. Asemenea decizii de criză, extrem de importante şi luate la nivel înalt, ar părea ideale pentru analiza în termenii Modelului I. Modelele II şi III sunt forţate să intre în competiţie pe terenul Modelului I. Dimensiunile şi factorii evidenţiaţi de Modelele II şi III în acest caz ar putea fi, prin urmare, deosebit de instructivi.

Implicațiile mai largi

La sugestia colegilor care au utilizat această carte în cadrul diverselor cursuri, enunţăm aici, de la bun început, cinci „mari idei" care vor rezulta din prezentările şi exemplele oferite în capitolele care urmează.

În primul rând, argumentul nostru central poate fi utilizat nu numai în domeniul afacerilor externe. Înţelegerea faptului că explicaţiile, predicţiile şi evaluările uzuale sunt bazate inevitabil pe teorie este fundamentală pentru autoconştientizarea cunoaşterii[2]. Acest aspect este cu atât mai important în pregătirea profesională, unde indivizii învaţă să aplice o teorie sau o abordare, de exemplu, în drept, economie sau afaceri. În mod similar, Modelele Actorului Raţional, Comportamentului Organizaţional şi Politicii Guvernamentale pot fi aplicate nu numai în politica internaţională, ci şi în politica internă, naţională, cu referire la : stat şi guvernele locale ; organizaţii precum Organizaţia Naţiunilor Unite sau Crucea Roşie ; şcoli, universităţi şi spitale ; firme ; precum şi alţi actori agregaţi pe care îi întâlnim în viaţa de zi cu zi.

Afirmaţia că, în general, ceea ce vezi nu coincide neapărat cu ceea ce primeşti poate fi confuză, chiar deranjantă. Cu toate acestea, dacă avem succes, capitolele care urmează vor convinge cititorul că ipotezele şi categoriile pe care le folosea confortabil, aproape fără să-şi dea seama, contează mai mult decât a crezut. Aşa cum economiştii analizează de ce economia indoneziană, care a crescut cu mai mult de 10% pe an vreme de două decenii, a intrat în colaps în 1998, scăzând cu mai bine de 15% pe an ; sau avocaţii analizează dacă cineva poate să fie condamnat pentru sperjur ; sau oamenii de afaceri evaluează oportunităţile de investiţii utilizând calcule ale valorilor actuale, fiecare acţionează inevitabil în termenii unui set propriu de categorii şi ipoteze. Cu cât aceste cadre sunt mai confortabil şi mai corect aplicate, cu atât mai dureroasă va fi înţelegerea faptului că acesta nu este întregul adevăr. (Pentru teoreticieni, enunţul ar fi că aceste categorii şi ipoteze nu pot fi testate în cadrul teoriei.)

Concepte precum „actor statal", „sperjur" sau „PIB" clarifică unele dimensiuni ale confuziei cu care s-ar putea confrunta cineva, pe de o parte, în timp ce, în mod inevitabil, îi distorsionează sau îi limitează înţelegerea altor dimensiuni ale fenomenului, pe de altă parte. Să luăm în considerare masa pe care stă cartea pe care tocmai o citiţi. Dintr-o perspectivă normală, pare un obiect solid. Aceasta înseamnă că, dacă este aşezată pe masă, cartea va sta acolo. Dar să ne imaginăm că examinăm aceeaşi masă la un microscop electronic. Ce vedem? Un spaţiu mai mult gol, neocupat, prin care neutronii pot trece cu un efect minim.

În al doilea rând, simplificările fiind necesare, cele aflate la concurenţă sunt esenţiale. Când explică, prezice, evaluează sau planifică, persoana în cauză trebuie să ţină cont, în principiu, de toţi factorii cauzali semnificativi în toate punctele critice ale procesului care conduce la evenimentul în chestiune. Dar din cauza faptului că majoritatea explicaţiilor sau predicţiilor sunt oferite în timp real, iar analiza întrebării şi atenţia acordată răspunsului sunt limitate, simplificarea şi reducerea sunt necesare. Conceptele şi teoriile, în special cele care funcţionează, devin acceptate, convenţionale şi eficiente pentru comunicarea răspunsurilor. Mai ales în explicarea şi prezicerea acţiunilor guvernelor, când o serie de simplificări devin convenabile şi convingătoare, este şi mai important să

dispunem de unul sau mai multe cadre conceptuale simple, dar concurente, care să îi ajute pe cel care pune întrebarea şi pe cel care dă răspunsul să îşi amintească ce anume a fost omis. Astfel, orizontul se lărgeşte şi rămâne deschis un timp mai îndelungat. Cadrele conceptuale alternative sunt importante nu numai pentru a obţine mai multe intuiţii despre unele dimensiuni neglijate ale fenomenului de fond. Ele sunt esenţiale şi pentru a aminti distorsiunile şi limitările oricărui cadru teoretic utilizat. Ca şi la primul punct, este un adevăr metodologic general aplicabil în toate domeniile vieţii, relevant mai ales acolo unde specialiştii au învăţat o teorie sau un limbaj care le permit să sorteze, să analizeze şi să comunice constatările cu uşurinţă.

În al treilea rând, deşi această carte se concentrează mai ales pe explicaţie, inferenţe ce rezultă din explicaţii şi predicţii (sau inspiraţii), argumentele centrale au implicaţii importante pentru o mulţime de sarcini înrudite, între care: 1. *evaluarea* sau aprecierea acţiunilor de către indivizi, instituţii sau colective; 2. *recomandarea*, cu privire la ceea ce trebuie făcut; şi 3. *managementul* unei succesiuni de acţiuni, realizat de un individ sau de un grup, pentru a atinge obiectivul ales. Logica de bază a explicaţiei necesită identificarea atât a circumstanţelor specifice cazului în chestiune, cât şi a generalizărilor din experienţele anterioare de acest fel, ceea ce ne permite să înţelegem de ce evenimentul era (sau este) aşteptat, dată fiind această combinaţie de circumstanţe şi regularităţi. Predicţiile sau inspiraţia cu privire la evenimentele viitoare însoţesc, în mod logic, explicaţia. Următoarele sarcini, inclusiv evaluarea şi recomandarea, cer mai mult decât o simplă explicaţie. Dar fiecare este justificată de o serie de raţionamente privind procesul cauzal implicat – raţionamente care diferă semnificativ, depinzând de modelul teoretic folosit.

În al patrulea rând, analiza conceptuală şi istorică dezvoltată în această carte are importante implicaţii pentru actuala agendă a politicii externe. Ele încep cu întrebarea fundamentală privind riscurile producerii unui război nuclear. După încheierea Războiului Rece, americanii ar trebui să mai fie îngrijoraţi de riscul explodării unor arme nucleare pe teritoriul ţării lor? Care sunt motivele pentru care fostul senator Sam Nunn şi senatorul Richard Lugar au tras concluzia că riscul ca teritoriul american să fie afectat de explozia uneia sau a câtorva arme nucleare este în prezent mai mare decât în timpul Războiului Rece? De ce achiziţionează statele arme nucleare – de exemplu, India şi Pakistan, în 1998, dar nu Coreea de Sud sau Suedia? Care sunt şansele unui război nuclear între noile state nucleare, de exemplu, între India şi Pakistan sau între Israel şi un potenţial stat vecin ce deţine arme nucleare, precum Iranul, Irakul, sau un grup terorist? Pornind de la acţiunile întreprinse în 1962 de preşedintele Statelor Unite şi de liderul Uniunii Sovietice, criza ne ajută să examinăm câteva scenarii de evenimente şi acţiuni plauzibile care se încheie cu lovituri nucleare asupra unor oraşe americane şi sovietice.

Dincolo de problema nucleară, sensibilitatea la factorii cauzali dezvăluiţi de fiecare model ar trebui să inspire o regândire din temelii a strategiei naţionale de securitate, a politicii externe şi a rolului Statelor Unite (şi al altor naţiuni) în contextul de după Războiul Rece. O perioadă care continuă să fie numită mai curând prin ceea ce vine după – perioada de după Războiul Rece – decât prin ceea ce *este* poate fi considerată „o perioadă de confuzie"[3]. Motivele confuziei nu sunt dificil de identificat. Pentru cea mai mare parte a celei de-a doua jumătăţi a secolului XX, limitarea expansiunii comunismului sovietic sau chinez a reprezentat motivul principal al angajării SUA pe scena internaţională. În 1990, Războiul Rece s-a încheiat cu o victorie uluitoare, aproape de

neimaginat, care a şters această motivaţie, ştergere pecetluită prin dezintegrarea Uniunii Sovietice în 1991. Cele mai multe dintre coordonatele prin care americanii şi-au justificat implicarea pe arena internaţională au fost aruncate la coşul de gunoi al istoriei: Zidul Berlinului, o Germanie divizată, Cortina de Fier, naţiunile captive ale Pactului de la Varşovia, ascensiunea comunismului şi, în final, Uniunea Sovietică însăşi. După această avalanşă de evenimente, politica externă americană, ca şi politicile externe ale celor mai multe mari puteri au intrat în derivă. Într-un mod ciudat de asemănător cu anii care au urmat Primului Război Mondial (pauza dintre cele două războaie mondiale), procesul de înfăptuire a politicilor în toate marile puteri – Statele Unite, Marea Britanie, Franţa, Germania, Japonia, China, Rusia – a vizat mai ales problemele interne. Dar când se pune problema unei regândiri serioase a intereselor, capacităţilor şi politicilor americane, întrebările dificile trebuie puse nu numai în termenii Modelului I, ci şi ai Modelelor II şi III. Analiştii trebuie să reexamineze nu numai schimbarea condiţiilor internaţionale, ci şi adecvarea instituţiilor datând din vremea Războiului Rece (de la Departamentul Apărării şi comunitatea de informaţii până la FMI).

În al cincilea rând, am atras studenţilor noştri *atenţia* că această carte are aplicaţii mai largi. *Când analizează afirmaţiile sau argumentele abstracte ori teoretice, să le treacă prin filtrul simţului comun*. Analogiile de acest gen făcute pe baza experienţei directe a cuiva nu vor avea niciodată echivalenţe precise, dar mai multe astfel de analogii pot ajuta la risipirea ceţii care întunecă prea multe minţi atunci când studenţii şi nu numai încearcă să analizeze aspecte abstracte sau teorii.

Unul dintre avantajele Modelului I este că, dacă se analizează alegerea chineză sau mexicană în ceea ce priveşte drepturile omului sau comerţul, trebuie să ne imaginăm lucrurile de pe poziţia guvernului atunci când întrebăm ce ar trebui făcut. Studenţii care consideră Modelul II misterios ar trebui să se gândească la propriile experienţe, atunci când au avut de-a face cu secretariatul facultăţii sau cu o companie de telefonie – mai ales când cineva este frustrat din cauza formelor şi a procedurilor care nu se potrivesc unui caz anume. Modelul III devine mai credibil dacă ne gândim la procesele decizionale analoge de grup, când un cuplu decide unde să plece în vacanţă (unul preferă marea, celălalt muntele) sau la alegerea clubului în funcţie de locaţie, muzică şi divertismentul oferit. Analogii simple similare ne pot ajuta să înţelegem atât virtuţile, cât şi limitele aplicării dilemei prizonierului în teoria jocurilor, formarea alianţelor şi defectarea, precum şi teza liberalismului, conform căreia caracterul guvernării unui stat contează.

Să analizăm un exemplu obişnuit pe care studenţii noştri îl găsesc folositor: adică să explicăm ceea ce au mâncat seara trecută participanţii la un seminar sau membrii unui grup de studiu – în condiţiile în care presupunem că au luat cina împreună. Modelul I începe cu afirmaţia că membrii grupului au mâncat ceea ce au dorit. Încearcă să explice ceea ce au mâncat prin identificarea preferinţelor lor, probabil de-a lungul mai multor dimensiuni: preţ, caracter sănătos, etnie, calorii etc. Modelul II începe cu organizaţiile şi rutina. Organizaţiile-cheie aici sunt cele care oferă informaţia, opţiunile şi hrana. Dacă, de exemplu, ştim că grupul s-a dus la un restaurant chinezesc din apropiere, restul poveştii se explică în termenii Modelului II. Meniul din care au ales constă din gustări, pentru care restaurantul a stabilit reguli, inclusiv privind reţetele şi ingredientele. Probabilitatea ca ei să fi servit hamburgheri sau pizza este zero. Au avut informaţii privind preţul, dar nu şi numărul de calorii sau cantitatea de sare folosită. Modelul III se concentrează pe multitudinea de preferinţe şi procese care apar. De pildă, dacă profesoara

a invitat grupul la cină, cel mai probabil ea a ales şi restaurantul. Dacă, pe de altă parte, membrii grupului au făcut alegerea, atunci modul cum s-a realizat selecţia devine important. Odată ajunşi la restaurantul chinezesc, au folosit în comun platourile de tip familial sau au comandat individual? Dacă au ales prima variantă, s-a comandat câte un platou pentru fiecare masă? Dacă da, succesiunea alegerilor este importantă, din moment ce, dacă o persoană a ales pui, a doua este mai probabil să aleagă carne de vită sau creveţi.

Dacă trecem de la explicaţie la predicţie, se poate analiza ceea ce va mânca grupul peste o săptămână (presupunând că membrii săi vor lua masa împreună). Întrebaţi-vă ce va face universitatea în legătură cu o problemă stringentă sau cum vor acţiona Naţiunile Unite în cazul unei crize. Privind din fiecare perspectivă în parte, analistul ar trebui să se obişnuiască cu seturile de întrebări cauzale pe care le aduce în prim-plan fiecare model, în acest fel îmbogăţind şi perfecţionând explicaţiile pentru ceea ce s-a petrecut, dezvăluind diferenţele majore legate de înţelegerea prezentului şi clarificând opţiunile majore şi minore care par să contureze viitorul.

Note

1. Pentru acest argument, unul dintre autori (Allison) acceptă caracterizarea lui Carl G. Hempel privind logica explicaţiei: o explicaţie „răspunde la întrebarea «*De ce* a apărut fenomenul care trebuie explicat?», arătând că fenomenul rezultă din anumite condiţii particulare, adică *C1, C2... Ck, în concordanţă cu legile L1, L2... Lr.* Prin sublinierea acestui lucru, argumentul arată că, date fiind circumstanţele particulare şi legea în chestiune, fenomenul *era de aşteptat*; şi în acest sens explicaţia ne permite să *înţelegem de ce* s-a produs acel fenomen". Carl G. Hempel, *Aspects of Scientific Explanation* (Free Press, New York, 1965), p. 337. Deşi se pot distinge diferite tipuri de explicaţii, de exemplu, Ernest Nagel, *The Structure of Science: Problems in the Logic of Scientific Explanation* (Harcourt, Brace & World, New York, 1961), explicaţiile ştiinţifice satisfăcătoare au această logică de bază. Prin urmare, predicţia este, în esenţă, reversul explicaţiei. Celălalt autor (Zelikow) nu crede că această paradigmă din filosofia ştiinţei se poate aplica filosofiei istoriei. Istoria - nu un experiment ştiinţific replicabil asupra unui fenomen obiectiv - furnizează baza empirică pentru explicarea alegerilor umane agregate în acţiuni guvernamentale. Criticând logica lui Hempel, vezi lucrările lui Isaiah Berlin, Maurice Mandelbaum şi mai ales William Dray, reunite în *The Philosophy of History*, Patrick Gardiner (ed.) (Oxford University Press, Oxford, 1974). Istoria poate atrage atenţia în mod util asupra posibilităţilor plauzibile, sugerând cercetări şi întrebări, dar nu poate oferi legi privind comportamentul guvernamental. Empirismul „completează îngustimea experienţei personale prin concepte care se dovedesc folositoare, dar nu infailibile; totuşi rămâne în interiorul fluxului vieţii aşteptând, înregistrând fapte, nu formulând legi". William James, *Some Problems of Philosophy* [1911], Henry James, Jr. (ed.) (Longman's, Green & Co., New York, 1948), pp. 98-100; vezi, de asemenea, John Dewey, *The Quest for Certainty: A Study of the Relation of Knowledge and Action* (Minton, Balch & Co., New York, 1929), pp. 207-208, 228; John Ziman, *Reliable Knowledge: An Exploration of the Grounds for Belief in Science* (Cambridge University Press, Cambridge, 1978), pp. 42-56, 158-186; Hilary Putnam, *Pragmatism: An Open Question* (Blackwell, Cambridge, 1995), pp. 7-23 (în apărarea lui William James); şi conceptul de „coligare" în Clayton Roberts, *The Logic of Historical Explanation* (Pennsylvania State University Press, University Park, 1996), pp. 55-88.
2. Pentru o înţelegere aprofundată, vezi Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, trad. de G.E.M. Anscombe, ed. a III-a (Prentice-Hall, New York, 1973).
3. Vezi raportul Commission on America's National Interests, „American National Interests", Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University, 1996.

Capitolul 1

Modelul I: Actorul raţional

Cum procedăm când ne confruntăm cu un eveniment internaţional ce stârneşte nedumerirea? Cititorul se poate gândi, de exemplu, cum ar răspunde la următoarea temă: „Explicaţi amplasarea rachetelor în Cuba de către sovietici". Analistul sau cetăţeanul încep prin a lua în considerare diferitele scopuri pe care le-ar fi putut avea sovieticii – de exemplu, sondarea intenţiilor americane, apărarea Cubei sau îmbunătăţirea poziţiei lor de negociere. Examinând problemele cu care s-au confruntat sovieticii şi natura acţiunii alese de ei, analistul elimină drept puţin probabile unele dintre aceste scopuri. Când poate face un calcul care arată cum, într-o anumită situaţie, având anumite obiective, putea să fi ales amplasarea rachetelor în Cuba, atunci analistul a explicat acţiunea. (Într-adevăr, afirmaţia „Nu pot înţelege/explica de ce sovieticii au făcut asta sau asta" indică incapacitatea de a explica o acţiune printr-un calcul plauzibil.) Încercarea de a explica evenimentele internaţionale prin precizarea scopurilor şi a calculelor naţiunilor sau guvernelor reprezintă semnul distinctiv al Modelului Actorului Raţional.

Aşa cum este exemplificat în literatura de specialitate, în documentele de strategie, în presă şi în convorbirile informale, cele mai multe analize contemporane despre politicile publice, în special politica externă, au loc în cadrul acestui model teoretic. O explicaţie des citată privind invazia irakiană a Kuweitului în 1990 este furnizată de doi cercetători în probleme militare de la King's College din Londra, Lawrence Freedman şi Efraim Karsh. Ei au ajuns la concluzia că liderul irakian Saddam Hussein n-ar fi recurs niciodată la o asemenea măsură disperată „dacă în Irak condiţiile economice n-ar fi fost atât de dure... Adăugând bogăţia fabuloasă a Kuweitului la vistieria epuizată a Irakului, Saddam a sperat să reducă datoria externă a ţării sale şi să lanseze ambiţioasele programe de reconstrucţie pe care le promisese poporului său în urma războiului cu Iranul". Cucerirea, mai afirmă cei doi, ar fi sporit prestigiul naţional al lui Saddam şi i-ar fi „dat un cuvânt decisiv pe piaţa petrolului. Pe scurt, dintr-o singură lovitură, poziţia sa ar fi fost asigurată pentru totdeauna"[1].

Cum au ajuns cercetătorii la această concluzie? În stilul lui Sherlock Holmes, ei au studiat situaţia Irakului, mai ales gradul de îndatorare al ţării. Apoi au concluzionat că, de când Saddam Hussein a început să maseze trupe la graniţa cu Kuweitul, iar cererile sale au devenit mai dure, el a intenţionat să invadeze şi să ocupe întregul stat, nu numai insulele sau câmpurile de petrol aflate în dispută. Ei au realizat aceasta prin amplificarea câtorva dintre caracteristicile majore ale pregătirilor militare irakiene şi prin evidenţierea unora dintre declaraţiile anterioare ale lui Saddam Hussein. Explicaţia lor prezintă un

argument care interpretează comportamentul irakian drept o alegere maximizatoare de valoare (făcută de Saddam Hussein).

Cum explică analiştii izbucnirea Primului Război Mondial? Potrivit lui Hans Morgenthau, Primul Război Mondial şi-a avut originile „exclusiv în teama de consecinţele perturbării balanţei europene de putere". Înainte de Primul Război Mondial, Tripla Înţelegere (Marea Britanie, Franţa, Rusia) reprezenta o contragreutate fragilă la Tripla Alianţă (Germania, Austro-Ungaria, Italia). Dacă unul dintre cele două blocuri ar fi obţinut un avantaj decisiv în Balcani, ar fi înclinat, în acelaşi timp, balanţa de putere în favoarea sa. „Această teamă a motivat Austria, în iulie 1914, să încerce reglarea conturilor cu Serbia o dată pentru totdeauna şi a determinat Germania să sprijine necondiţionat Austria. Aceeaşi frică a adus Rusia în situaţia de a susţine Serbia, iar Franţa, Rusia", crede Morgenthau[2].

Cum poate Morgenthau să fie atât de sigur? Prin prelucrarea datelor cu ajutorul unei „scheme raţionale". Potrivit lui Morgenthau, valoarea acestei metode este dată de faptul că „oferă o disciplină raţională în acţiune şi creează acea surprinzătoare continuitate în politica externă care face ca politicile externe americană, britanică sau rusă să pară un continuum inteligibil, raţional... în ciuda diferitelor motive, preferinţe şi calităţi morale sau intelectuale ale oamenilor de stat care s-au succedat la putere"[3].

Descurajarea războiului este o temă esenţială în literatura relaţiilor internaţionale. Economistul Thomas Schelling este decanul recunoscut al teoreticienilor strategici moderni. Lucrarea sa, *Strategia conflictului*, devenită clasică, formulează o serie de afirmaţii despre dinamica descurajării în epoca nucleară. Unul dintre considerentele importante priveşte stabilitatea balanţei terorii: într-o situaţie de descurajare reciprocă, probabilitatea producerii unui război nuclear este redusă nu de către balanţă (numărul de forţe de o parte şi de alta), ci de *stabilitatea* balanţei. O balanţă se află în echilibru dacă nici un participant la conflict, lovind primul, nu câştigă avantajul de a distruge capacitatea de răspuns a celuilalt[4]. Astfel, pe la sfârşitul anilor '60 sau începutul anilor '70, forţele nucleare americane şi sovietice au atins pragul numeric şi au achiziţionat sisteme de control şi de avertizare care produceau o balanţă stabilă a terorii. Dimpotrivă, arsenalele nucleare ale Indiei şi Pakistanului, în formare, nu au ajuns la un echilibru stabil, de aceea războiul este mult mai probabil.

Cum argumentează Schelling această afirmaţie? Siguranţa sa nu se bazează pe analiza inductivă a numeroase cazuri anterioare, ci pe două calcule. Într-o situaţie de echilibru, dar de vulnerabilitate, există valori pentru care un adversar raţional ar putea alege să lovească primul, de exemplu, pentru a distruge capacilităţile de răspuns ale adversarului. Cu toate acestea, într-un „echilibru stabil", fiecare poate răspunde unei prime lovituri, provocând pagube inacceptabile. Această capacitate garantează descurajarea din moment ce nici un agent raţional nu ar opta pentru un curs al acţiunii care ar echivala cu sinuciderea naţională. Având în vedere că cele mai multe strategii contemporane sunt conduse *implicit* de motorul de care depind aceste calcule, Schelling recunoaşte explicit că teoria strategică asumă un model. Baza este, spune el, „asumarea unui comportament raţional – nu numai a unui comportament inteligent, ci a unui comportament motivat de un calcul conştient al avantajelor, un calcul care se bazează pe un sistem de valori coerent şi explicit"[5].

Concluzia pe care o putem trage din aceste exemple este legată de asemănările dintre analiştii diferitelor şcoli de gândire când sunt rugaţi să explice ceva. Fiecare presupune că ceea ce trebuie explicat este o acţiune, adică un comportament ce reflectă scopul sau

intenţia. Fiecare admite că actorul este un guvern naţional. Fiecare crede că acţiunea este aleasă ca o soluţie calculată la o problemă strategică. Pentru fiecare, explicaţia constă în indicarea scopului urmărit de guvern şi a faptului că acţiunea a fost o alegere raţională, dat fiind obiectivul naţiunii. Toate aceste presupuneri caracterizează Modelul Actorului Raţional. În cele mai multe privinţe, contrastele conceptuale dintre Morgenthau şi Schelling nu ar putea fi mai evidente de atât. Totuşi, cunoaşterea limitei până la care fiecare utilizează Modelul I scoate în evidenţă similitudinile esenţiale dintre metoda lui Morgenthau a „reconstituirii raţionale" şi „rezolvarea indirectă a problemei" a lui Schelling, precum şi asemănările dintre „omul de stat raţional" al lui Morgenthau şi „teoreticianul jocurilor" al lui Schelling.

În ciuda diferenţelor considerabile în ceea ce priveşte importanţa şi punctul de interes, cei mai mulţi analişti contemporani (ca şi cetăţeni) procedează *predominant* – chiar dacă implicit – în termenii acestui cadru atunci când încearcă să explice evenimentele internaţionale. Într-adevăr, presupunerea că întâmplările survenite în relaţiile internaţionale sunt *acte ale naţiunilor* a devenit atât de importantă în analizarea unor asemenea probleme, încât modelul pe care îl examinăm a fost rareori recunoscut: explicarea unui fenomen în politica externă înseamnă pur şi simplu să arăţi cum a ales un guvern, în mod raţional, acea acţiune. Ca atare, cadrul de referinţă poate fi numit „modelul" clasic[6].

Nu stă în intenţia noastră să dovedim că majoritatea analiştilor gândesc mai ales în termenii unui model clasic. Mai curând, acest capitol încearcă să transmită cititorului înţelegerea modelului, dar şi o provocare: să lăsăm cititorul să studieze literatura cu care este cel mai familiarizat şi să facă propria analiză. Prima parte a acestui capitol încearcă să clarifice conceptul de acţiune raţională – esenţa acestui model conceptual – luând în considerare, pe scurt, cele mai riguroase modele teoretice ale acţiunii folosite în teoriile economice, ale jocurilor şi decizionale. Unii cititori vor prefera pur şi simplu să se gândească la acest model ca la o încercare de a înţelege comportamentul guvernelor prin analogie cu cel al indivizilor care iau decizii calculate, raţionale şi, prin urmare, vor prefera să sară peste această secţiune. A doua parte formalizează modelul teoretic sub forma unei paradigme analitice, distilând esenţa abordării clasice şi rezumând întrebările esenţiale pe care analistul Modelului I le pune atunci când încearcă să explice sau să prezică o acţiune. A treia secţiune ilustrează modelul clasic printr-o trecere rapidă în revistă a celor mai importante lucrări din domeniul politicii externe şi al relaţiilor internaţionale. Secţiunea finală ia în discuţie variante ale Modelului I şi arată cum sunt derivate din unul sau din mai multe elemente-cheie ale paradigmei centrale.

Un model riguros de acțiune

Ilustrările introductive la acest capitol sugerează amploarea influenţei Modelului I în literatura afacerilor externe. Pentru a vedea cât de puternic înrădăcinat este acest cadru în gândirea noastră, este necesar să studiem limbajul utilizat în referirile (scrise sau vorbite) la evenimentele internaţionale. Tratăm ocurenţele nu ca întâmplări nestructurate, ci mai degrabă vorbim despre „*decizia* Israelului de a ataca", „*politica* Chinei faţă de Taiwan" şi „*acţiunea* americană din Golful Persic". A eticheta aspectele relevante ale

unui stat drept o „politică" sau o „decizie" a naţiunii înseamnă - cel puţin implicit - să intrăm în tiparul actorului raţional. *Decizia* presupune un decident şi o alegere dintre mai multe variante, cu referire la un scop anume. *Politica* înseamnă realizarea, într-un număr de cazuri particulare, a unor obiective ale agentului. Aceste concepte identifică fenomenele drept acţiuni realizate de agenţi care au anumite intenţii. Identificarea implică o simplă extindere către guverne a următoarei presupuneri cotidiene: ceea ce fac oamenii este „raţional cel puţin din punctul de vedere al intenţiei". Această asumpţie de fiecare zi privind intenţia umană este des întâlnită în ştiinţele sociale. Aşa cum observa Seymour Martin Lipset, „în general, presupunerea cea mai importantă în ştiinţele sociale... este aceea că oamenii caută satisfacţii personale - că acestea sunt scopul sau felul lor"[7]. Astfel, economia, ştiinţa politică şi, într-o mare măsură, sociologia şi psihologia studiază comportamentul uman ca activitate intenţionată, îndreptată spre un anumit scop.

Dar ce înseamnă să-ţi imaginezi un comportament drept o „acţiune"? Când cineva studiază comportamentul ca o acţiune direcţionată către un scop sau se gândeşte la o activitate ca fiind „intenţionat raţională", ce presupun asemenea noţiuni? Un model riguros al acestui concept de acţiune raţională a fost formulat în teoriile economice, în teoria deciziei şi în cea a jocurilor. Rigiditatea modelului derivă din presupunerea acestuia că acţiunea constituie mai mult decât o simplă alegere intenţionată din partea unui agent unitar. Raţionalitatea adaugă conceptului de scop *coerenţă*: coerenţă în ceea ce priveşte scopurile şi obiectivele unei anumite acţiuni; coerenţă în ceea ce priveşte aplicarea principiilor pentru a selecta variantele optime. Raţionalitatea „denotă comportamentul adecvat anumitor scopuri specificate în contexul unei situaţii date"[8].

„Omul economic" clasic şi omul raţional al teoriilor formale moderne ale deciziei şi ale jocului fac alegeri optime în situaţii clar definite, restrânse. În aceste situaţii, raţionalitatea se referă la o noţiune hobbesiană esenţială de *calculare* consistentă, maximizatoare a valorii sau de adaptare în cadrul anumitor constrângeri[9]. În economie, să alegi raţional înseamnă să selectezi cea mai eficientă alternativă, aceasta fiind cea care maximizează outputul unui input dat sau minimizează inputul pentru un output dat. Consumatorii raţionali achiziţionează o cantitate de bunuri A, B şi C etc. care le maximizează utilitatea (prin alegerea unui coş de produse de pe cea mai de sus curbă de indiferenţă) cu putinţă. Firmele raţionale produc astfel încât să le fie maximizate profiturile (stabilind costuri marginale egale cu profitul marginal). În teoria modernă a deciziei, problema deciziei raţionale se reduce la o simplă problemă de selectare dintr-o paletă de variante date, fiecare dintre ele având un set dat de consecinţe: agentul selectează varianta ale cărei consecinţe sunt preferate în termenii funcţiei de utilitate a agentului, care aşează fiecare set de consecinţe în ordinea preferinţei. Într-o lume nesigură, analistul deciziei maximizează utilitatea aşteptată. Teoria jocurilor foloseşte aceeaşi logică şi evidenţiază felurile în care alegerea cea mai bună a actorului A depinde de alegerea pe care o face B. Dar după ce analizează această dependenţă, în momentul alegerii, A este de asemenea un maximizator al valorii aşteptate[10].

Conceptele esenţiale ale acestor modele ale acţiunii raţionale sunt:

1. *Scopurile şi obiectivele.* Interesele şi valorile agentului sunt traduse într-o funcţie de „recompensă" sau „utilitate" sau „preferinţă", ce reprezintă dezirabilitatea sau utilitatea unor seturi alternative de consecinţe. La începutul procesului decizional, agentul are o funcţie de recompensă care aşează în ordine toate posibilele seturi de consecinţe în termenii valorilor sau obiectivelor lui[11]. Fiecare set de consecinţe va

conţine de asemenea un număr de efecte colaterale. Totuşi, se aşteaptă ca agentul să fie capabil măcar să realizeze o ordine a preferinţelor pentru fiecare set posibil de consecinţe care ar putea rezulta dintr-o anumită acţiune. Unele teorii pun un accent mai mare pe o asemenea ierarhizare decât altele.

2. *Variantele.* Agentul raţional trebuie să aleagă dintr-un set de variante care i-au fost prezentate anterior, într-o anumită situaţie. În teoria deciziei, aceste variante sunt prezentate sub forma unui arbore decizional. Cursurile alternative ale acţiunii pot include mai mult decât un simplu act, dar specificarea cursului unei acţiuni trebuie să fie suficient de precisă pentru a o diferenţia de alte variante. (Deşi multe modele consideră aceste variante ca fiind opţiuni de politică, o examinare mai atentă a componentelor politicilor publice a identificat nivele multiple de calcule şi alegeri, care traduc interesele în obiective operaţionale[12].)
3. *Consecinţele.* Fiecărei variante îi este ataşat un set de consecinţe sau rezultate ale alegerii care vor ieşi la iveală dacă este aleasă acea variantă. (Variaţiile sunt generate, în acest punct, de diferitele presupuneri despre cât de precis estimează decidentul consecinţele care rezultă din alegerea fiecărei variante.)
4. *Alegerea.* Alegerea raţională constă pur şi simplu în selectarea acelei variante ale cărei consecinţe se situează cel mai sus pe funcţia recompensă a celui care ia decizia[13].

Aceste categorii formalizează conceptul de acţiune raţională care susţine teoria economică, a deciziei şi a jocurilor şi ştiinţa politică, precum şi noţiunea mai puţin structurată care stă la baza presupunerilor noastre de fiecare zi privind intenţia umană atât în comportamentul individual, cât şi în politica externă naţională. *Raţionalitatea se referă la alegerea adecvată, maximizatoare de valoare în cadrul anumitor constrângeri.* Aplicaţiile acestui model de acţiune intenţionată sunt considerabile şi instructive. Modelul permite teoreticienilor deciziei şi ai jocurilor să structureze problemele alegerii. În economie, acest model constituie ipoteza fundamentală a teoriei consumatorului şi a firmei. Aşa cum a observat Anthony Downs, „teoreticienii din domeniul economiei au considerat aproape întotdeauna că deciziile sunt luate de minţi raţionale... Teoria economică s-a construit pe presupunerea că raţionalitatea conştientă prevalează". Implicaţiile pe care el le derivă din această afirmaţie merg direct la ţintă: „Metodele [economice] tradiţionale ale predicţiei şi analizei sunt aplicabile.... Dacă un teoretician cunoaşte scopul unui decident, el poate prezice ce acţiuni vor fi luate pentru a le realiza, astfel: 1. calculează cel mai rezonabil mod pentru ca decidentul să-şi atingă scopurile şi 2. presupune că acest mod va fi ales pentru că decidentul este unul raţional"[14].

Prezumţia de raţionalitate furnizează, de asemenea, o putere explicativă impresionantă. Aşa cum arăta John Harsanyi, unul dintre cei mai intuitivi teoreticieni ai raţionalităţii: „Conceptul de comportament raţional este adesea un principiu explicativ puternic pentru că poate clarifica un număr mare de fapte empirice privind comportamentul oamenilor în termenii câtorva ipoteze simple despre scopurile (sau finalitatea) la care oamenii doresc să ajungă". Cum aplică cercetătorul din domeniul ştiinţelor sociale acest concept? Din nou îl citãm pe Harsanyi:

> Din punctul de vedere al unui cercetător din domeniul ştiinţelor sociale care încearcă să explice şi să prezică comportamentul uman, conceptul de raţionalitate este important mai ales pentru că, dacă o persoană acţionează raţional, comportamentul său poate fi *explicat integral* în

funcţie de scopurile pe care încearcă să le atingă. Când spunem că strategia lui Napoleon într-o anume bătălie a fost raţională, aceasta înseamnă că alegerea strategiei sale poate fi explicată, în esenţă, prin indicarea faptului că aceea a fost cea mai bună strategie a lui, în termeni de obiective militare, în acel moment[15].

Cu toate acestea, tocmai pentru că teoria acţiunii raţionale permite analiştilor să înţeleagă calculele agentului şi astfel ceea ce s-a făcut are un sens pe care analistul îl înţelege şi îl poate explica, ea are capacitatea să inducă în eroare. Poate să-l facă pe analist să creadă că importantă în explicaţia sau predicţia sa este ipoteza generală de raţionalitate, când, de fapt, mai importante sunt alte ipoteze, mai concrete, sau evidenţe despre obiectivele agentului, despre felul în care el conceptualizează situaţia şi evaluează beneficiile şi costurile. Cercetătorul care ne-a ajutat cel mai mult, în deceniile recente, să înţelegem teoria comportamentului raţional este Herbert Simon.

Simon face o distincţie fundamentală între „raţionalitatea comprehensivă", pe de o parte, şi „raţionalitatea limitată" pe de altă parte. În *raţionalitatea comprehensivă*, se presupune că actorul are o funcţie de utilitate care ierarhizează adecvat toate variantele de care dispune actorul şi alege varianta ce are cea mai mare utilitate. Nesigur în ceea ce priveşte consecinţele, se presupune că actorul alege varianta cu cea mai mare utilitate aşteptată. Raţionalitatea comprehensivă nu spune nimic despre conţinutul obiectivelor actorului, numai despre faptul că, oricare ar fi aceste obiective, actorul a analizat *toate* variantele şi a evaluat *toate* consecinţele, pentru a putea maximiza valoarea alegerii. Dimpotrivă, *raţionalitatea limitată* recunoaşte limitări inevitabile ale cunoaşterii şi ale capacităţii de gândire logică a agentului. Astfel, fiecare dintre termenii generici ai conceptului central de acţiune raţională – obiective, alternative, consecinţe, reguli de alegere – este specificat mai departe în raţionalitatea limitată prin presupuneri suplimentare sau prin dovezi empirice despre un anumit actor. În loc să eticheteze actorii care percep greşit o situaţie ca fiind „iraţionali", modelul acceptă valorile, convingerile şi stereotipurile decidentului, independent de acurateţea părerilor sale[16].

Simon subliniază diferenţa dintre raţionalitatea comprehensivă şi cea limitată după cum urmează. Pentru a deduce alegerea raţională comprehensivă într-o situaţie dată, „trebuie să cunoaştem numai scopurile organismului ce face alegerea şi caracteristicile obiective ale situaţiei. Nu este nevoie să ştim nimic altceva despre organism". Dimpotrivă, pentru a deduce alegerea raţională limitată în aceeaşi situaţie „trebuie să cunoaştem scopurile organismului ce face alegerea, informaţia şi modul în care conceptualizează situaţia, precum şi abilităţile sale de a face inferenţe pe baza datelor pe care le posedă"[17].

Ambele concepte ale raţionalităţii sunt evidente în lucrările cercetătorilor politici din ultimele decenii, behavioriştii şi empiriştii folosind modelele raţionalităţii limitate, iar alţi teoreticieni – inclusiv mulţi cercetători ai alegerii raţionale – utilizând raţionalitatea comprehensivă. Dar, aşa cum demonstrează Simon, decisiv după părerea noastră, încercarea de a ne baza pe modelele raţionalităţii comprehensivă pentru a explica sau prezice acţiunea din lumea reală depinde în mod fundamental de uneori nerecunoscutele „ipoteze auxiliare care sunt introduse pentru a furniza limitele acestei raţionalităţi, ipoteze cu privire la procesul decizional". Astfel, împărtăşim concluzia lui Simon că, „pentru a înţelege şi prezice comportamentul uman, trebuie să ţinem cont de realităţile raţionalităţii umane, adică de raţionalitatea limitată. Nu este nimic clar în legătură cu aceste limitări; nu există posibilitatea de a prezice a priori unde se găsesc"[18].

Când analiștii oferă explicații despre lumea reală, puținele asumpțiile parcimonioase raționalitatea comprehensivă sunt, astfel, completate, indiferent dacă analiștii o recunosc explicit sau nu. Câteodată, o asemenea completare implică presupuneri stilizate suplimentare ce impun situației recursul la definiția strategului sau economistului asupra uneia sau mai multor dimensiuni ale problemei, de pildă, presupunerea că firmele își maximizează profiturile sau statele puterea. Uneori, conceptele de bază ale modelului sunt specificate mai departe adăugând evidențe suplimentare despre un anumit actor, percepțiile sale privind situația în chestiune și calculele pe care le face. O asemenea reconstrucție empatică este și un concept central în filosofia istoriei[19].

Astfel, MAR este aplicat în afacerile externe de-a lungul unui spectru în care sunt furnizate ori sunt presupuse din ce în ce mai multe informații cu privire la agent. În cel mai rău caz, cu cele mai puține informații, agentul este un *stat teoretic* în sistemul internațional („statul a dorit..."), împuternicit cu o raționalitate comprehensivă. Pe măsură ce complexitatea crește în privința specificărilor, informațiilor și contextului, agentul poate deveni un *stat generic* (clasificat prin tipul de regim; de exemplu, o democrație); sau un *stat identificat* („Statele Unite au dorit..."), poate identificat precis în timp și în spațiu; și, dacă valorile și viziunile personale ale liderului devin esențiale, agentul devine un *stat personificat* („Administrația Clinton a dorit..."). Această matrice este prezentată în figura 1.

În cel mai parcimonios caz, actorul este orice stat, statul teoretic: statul A. Acțiunile acestui stat sunt explicate sau prezise în termenii condițiilor obiective cu care se confruntă, în combinație cu cele patru variabile conținute numai în conceptul acțiunii raționale: obiectivele, opțiunile, consecințele și alegerea. De exemplu, analistul își imaginează (sau întâlnește) un eveniment, de pildă, primul test nuclear realizat de statul vecin. Întrebarea este cum va răspunde (a răspuns) statul A? Pentru a alege între un mod „negativ" și unul „pozitiv", analistul are nevoie de ceva mai multe informații privind obiectivele statului, de exemplu, faptul că acesta ar putea fi interesat mai întâi de supraviețuire sau de supraviețuire și putere. Beneficiind de un plus de informație (sau asumpții), analistul întâlnește un eveniment în lumea reală, de exemplu, testul nuclear realizat de India, și dă o explicație în funcție de scopurile pe care le urmărește statul (de exemplu, securitatea sa), de condițiile obiective în care se găsește el însuși (de exemplu, să facă față posibilelor amenințări ale Chinei și poate ale Pakistanului într-o perioadă în care armele nucleare sunt posibile din punct de vedere tehnologic) și de calculul privind alegerea dintre mai multe opțiuni posibile. Este surprinzător cât de mult poate fi realizat prin asumarea unei funcții obiective simple, plauzibile (de exemplu, statul caută securitate și putere), analizând mediul cu care se confruntă statul și cercetând ce putea să facă sau a făcut. Dacă analiștii americani ar fi realizat un asemenea calcul în primăvara anului 1962, ar fi văzut că, odată cu sporirea forțelor nucleare strategice americane, Uniunea Sovietică s-a confruntat cu o fereastră de vulnerabilitate; și anume, date fiind capacitățile sale tehnice din acel moment, reducerea acelei amenințări prin construirea propriei forțe de rachete balistice intercontinentale (ICBM) ar fi durat câțiva ani; că avea un surplus de rachete cu o rază mai mică de acțiune, ce nu puteau ajunge pe teritoriul Statelor Unite de la bazele sovietice, dar ar fi putut ajunge dacă ar fi fost lansate de la bazele din Cuba; și astfel, că ar fi fost mai tentată să facă ceea ce, în alte condiții, ar fi părut o acțiune inacceptabil de riscantă.

Figura 1. *Aplicarea Modelului Actorului Raţional*

Pentru că fiecare dintre conceptele de bază ale modelului principal este mai departe precizat fie prin asumpţii, fie prin evidenţe, acest model serveşte ca motor al unui stat *generic*, de exemplu, o democraţie. Se crede că un asemenea stat are mai multe scopuri specifice (relaţii paşnice cu alte democraţii) sau este mai înclinat să favorizeze unele opţiuni (cooperarea cu alte democraţii). Cu ajutorul unor informaţii suplimentare, analiştii schiţează un stat *identificat*, câteodată unul a cărui cultură politică sau istorie determină tendinţe în percepţie sau percepţii greşite care înclină statul spre anumite opţiuni (de exemplu, atac *vs* apărare) sau estimări ale consecinţelor (de exemplu, un „cod operaţional"). În folosirea altora, în special istorici ai diplomaţiei, circumstanţele particulare ale unui stat pot fi descrise atât de detaliat, încât factorii cei mai importanţi pentru a explica X, şi nu Y devin extraordinar de dificil de identificat. Statul *personificat*, Hruşciov sau Clinton, fac încă un pas de-a lungul acestui spectru.

Modelul de bază poate fi făcut mai complex prin introducerea: 1. a incertitudinii şi 2. a interacţiunii strategice. Caracterizarea alegerii actorului raţional într-o lume a incertitudinii consecinţelor estimate ale opţiunilor necesită informaţii mai multe sau ipoteze despre atitudinea actorului faţă de risc. Este agentul precaut sau, din contra, un parior, dispus la risc? În plus, în multe situaţii, alegerea cea mai bună a naţiunii A depinde de alegerea naţiunii B. Recunoaşterea acestui fapt evidenţiază semnificaţia pentru A a comunicării, semnalării, implicării şi negocierii ce vizează manipularea datelor şi alegerilor lui B. Transpunerea interacţiunii strategice în limbajul teoriei jocurilor şi luarea în considerare a jocurilor, cum ar fi dilema prizonierului sau „laşul", pot face aceste dimensiuni ale deciziei mai dinamice. Din nefericire, o constatare majoră a analizei făcute de teoreticienii jocurilor, asupra alegerilor complexe este aceea că ele sunt impredictibile, aşa cum vom discuta mai departe (p. 54).

Paradigma actorului rațional

Prin folosirea conceptelor de modele de acțiune mai riguroase putem restrânge caracterizarea generală a Modelului I care derivă din cercetarea literaturii de specialitate. Formularea Modelului I ca o „paradigmă analitică" – în sensul tehnic al termenului dezvoltat de Robert K. Merton pentru analizele sociologice – evidențiază provocarea distinctivă a acestui stil de analiză[20]. Potrivit lui Merton, o paradigmă este un enunț sistematic despre asumpțiile, conceptele și propozițiile de bază folosite de către o școală de analiză. Componentele paradigmelor formulate în acest studiu includ unitatea de bază a analizei, conceptele organizatoare, tiparul dominant de inferență și, pur și simplu pentru scopuri ilustrative, câteva dintre afirmațiile sugerate de paradigmă. Mai slabe decât un model teoretic mulțumitor, aceste paradigme reprezintă totuși un pas important în acea direcție, de la modelele conceptuale mai laxe, implicite. Articularea unui cadru în mare măsură implicit drept o paradigmă explicită înseamnă, din necesitate, a caricaturiza. Dar caricatura poate fi instructivă.

I. *Unitatea de bază a analizei : acțiunea guvernamentală ca alegere*. Evenimentele din afacerile externe sunt percepute ca fiind acțiuni alese de către națiune sau de către guvernul național. Guvernele selectează acțiunea care va maximiza scopurile și obiectivele strategice. Aceste „soluții" la problemele strategice sunt categorii fundamentale în funcție de care analistul realizează ceea ce trebuie explicat.

II. *Conceptele organizatoare*

A. *Actorul național unificat.* Națiunea sau guvernul, care este considerat un decident unitar și rațional, este agentul. Acest agent este antropomorfizat ca și cum ar fi o persoană cu *un* set de preferințe (o funcție de utilitate consistentă), *un* set de alegeri percepute și o *singură* estimare a consecințelor rezultate din fiecare variantă.

B. *Problema.* Acțiunea este aleasă ca răspuns la situația strategică cu care se confruntă actorul. Amenințările și oportunitățile apărute pe „piața" strategică internațională fac ca națiunea să reacționeze.

C. *Acțiunea ca alegere rațională.* Componentele includ :

1. *Obiectivele*. Securitatea națională și interesele naționale sunt principalele categorii prin care sunt percepute scopurile strategice. Deși analiștii rareori traduc preferințele strategice într-o funcție de utilitate explicită, ei se focalizează totuși pe obiectivele majore și le combină intuitiv.
2. *Opțiunile.* Acțiunile în vederea atingerii obiectivelor constituie opțiuni.
3. *Consecințele.* Realizarea fiecărei acțiuni alternative va produce o serie de consecințe. Consecințele relevante constituie beneficii și costuri în termeni de scopuri și obiective strategice.
4. *Alegerea.* Alegerea rațională este maximizatoare de valoare normală. Agentul rațional selectează varianta ale cărei consecințe sunt considerate cel mai bine plasate din perspectiva scopurilor și obiectivelor sale.

III. *Tiparul dominant de inferenţă.* Dacă o naţiune sau reprezentanţii săi adoptă o anumită acţiune, acea acţiune trebuie să fie selectată ca mijloc maximizator al valorii pentru realizarea obiectivelor actorului. Puterea explicativă a MAR derivă din acest tipar inferenţial. Problema este rezolvată prin identificarea scopurilor cărora le serveşte acţiunea.

IV. *Propoziţii generale.* Susţinând claritatea în privinţa categoriilor pe care le are în vedere analiza, acest studiu se concentrează pe importanţa seriozităţii în logica explicaţiei. Prin urmare, propoziţiile de care depind explicaţiile trebuie formulate clar. Asumpţia de bază referitoare la comportamentul maximizator de preferinţe furnizează propoziţii simple care sunt importante pentru cele mai multe explicaţii în termenii MAR. Principiul general poate fi formulat astfel: probabilitatea oricărei acţiuni rezultă dintr-o combinaţie de: 1. valori şi obiective relevante ale unui stat, 2. cursuri de acţiune alternative percepute de către un stat, 3. estimarea consecinţelor (care derivă din fiecare variantă), 4. evaluarea netă a fiecărui set de consecinţe de către stat. Această combinaţie duce la două propoziţii evidente din punct de vedere intuitiv, dar remarcabile.

A. O creştere a costurilor percepute ale unei alternative (o reducere a valorii consecinţelor ce rezultă dintr-o acţiune sau o reducere a probabilităţii obţinerii unor consecinţe stabilite) *reduce* probabilitatea ca acea acţiune să fie aleasă.

B. O descreştere a costurilor percepute ale unei alternative (o creştere a valorii consecinţelor ce rezultă dintr-o acţiune sau o creştere a probabilităţii obţinerii unor consecinţe stabilite) *creşte* probabilitatea ca acea acţiune să fie aleasă.

V. *Evidenţele.* Metoda fundamentală folosită în analiza actorului raţional este ceea ce Schelling numea „rezolvarea indirectă a problemei". Confruntându-se cu o acţiune complexă a guvernului, analistul se pune în locul naţiunii sau al guvernului. Examinarea caracteristicilor strategice ale problemei permite analistului să utilizeze principiile acţiunii raţionale pentru a cerceta atât acţiunile, cât şi omisiunile. Evidenţele privind detaliile comportamentului, declaraţiile oficialilor guvernamentali şi documentele guvernamentale sunt apoi rânduite într-un asemenea mod, încât devine vizibilă o imagine coerentă a alegerii maximizatoare de valoare (din punctul de vedere al agentului).

Cu toate acestea, trebuie notat că un analist cu imaginaţie poate construi o prezentare a alegerii maximizatoare de preferinţe pentru orice acţiune sau set de acţiuni realizate de către guvern. Mai formal spus, chiar dacă în glumă, am putea enunţa o „teoremă a raţionalităţii": nu există nici un tipar de activităţi pentru care un analist cu imaginaţie să nu poată lista un număr mare de funcţii obiective, astfel încât tiparul de activităţi să maximizeze fiecare funcţie. Problema pentru un bun analist al Modelului I nu este, prin urmare, doar aceea de a identifica un obiectiv sau o serie de obiective în jurul cărora poate fi construită o poveste a unei alegeri maximizatoare de valoare. Mai curând, el trebuie să insiste asupra regulilor privind evidenţele, pentru a produce afirmaţii despre obiectivele guvernamentale, opţiunile şi consecinţele care îi permit să facă distincţie între diversele analize.

Figura 2 rezumă întrebările esenţiale la care analistul Modelului I încearcă să răspundă atunci când explică o acţiune guvernamentală sau estimează probabilitatea unei acţiuni.

Figura 2. *Modelul I: întrebările esenţiale simplificate*

A explica (sau a prezice) un fenomen *X* (de exemplu, amplasarea rachetelor nucleare sovietice în Cuba, octombrie 1962).

Asumă:

- *X* este acţiunea unui stat.
- Statul este un actor unitar.
- Statul are o funcţie de utilitate coerentă.
- Statul acţionează în legătură cu ameninţările şi oportunităţile.
- Acţiunea statului este maximizatoare de valoare (sau se aşteaptă să fie aşa).

Întreabă:

1. Cu ce ameninţări şi oportunităţi se confruntă actorul (de exemplu, balanţa forţelor nucleare strategice din 1962)?
2. Cine este actorul (Uniunea Sovietică sau liderul său din 1962, Nikita Hruşciov)?
3. Care este funcţia sa de utilitate (de exemplu, supravieţuirea, maximizarea puterii, minimizarea ameninţării etc.)?
4. Pentru a maximiza obiectivele actorului în condiţiile arătate, care este cea mai bună alegere (de exemplu, instalarea rachetelor cu focoase nucleare sovietice în Cuba)?

Modelul clasic, ilustrat

Modelul Actorului Raţional este larg folosit în analiza comportamentului guvernamental şi a relaţiilor internaţionale. Unii cercetători recunosc în prezent foarte clar acest lucru. Pentru alţii, folosirea categoriilor şi ipotezelor modelului constituie un fapt implicit. Într-adevăr, una dintre provocările cu care se confruntă studenţii în acest domeniu este aceea de a nu fi induşi în eroare de declinarea responsabilităţii cercetătorilor, ci aceea de a examina ceea ce fac aceştia. Scopul nostru în acest subcapitol este acela de a arăta în ce fel este folosită paradigma, uneori explicit, alteori implicit, de către diverşi cercetători pentru a explica evenimente istorice şi contemporane.

Realismul clasic

De la scrierile lui Tucidide, de acum aproape 2.500 de ani, abordarea predominantă în analiza relaţiilor internaţionale a fost şcoala de gândire „realistă" – aşa cum şi-au spus susţinătorii moderni ai acesteia. Şcoala a devenit importantă atât în cercurile academice, cât şi în cele politice din perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, când adepţii săi, inclusiv George Kennan, Hans Morgenthau şi alţii, i-au promovat enunţurile opunându-le abordărilor alternative, pe care le-au numit „idealism", „legalism" şi, uneori, chiar „utopism". Realiştii au căutat să contracareze optimismul nativ şi naiv al americanilor prin accentuarea părţii întunecate a naturii umane. Ei susţin că, prin natura lor, oamenii sunt motivaţi să încerce să-i domine pe ceilalţi, transformând politica între naţiuni într-o luptă pentru putere şi *realpolitik*-ul într-o reţetă necesară supravieţuirii.

Esenţa realismului clasic începe cu cele două postulate de bază ale MAR, în speţă: 1. că statele unitare sunt actori-cheie în afacerile internaţionale; şi 2. că statele acţionează raţional, calculând costurile şi beneficiile cursurilor de acţiune alternative şi alegând acţiunea care le maximizează utilitatea. În plus, pe realişti îi diferenţiază ipotezele de la care pleacă: 3. mediul internaţional este o „junglă", aşa cum a explicat Thomas Hobbes, în care comportamentul agresiv al unui animal împotriva celorlalte este un fapt normal în absenţa oricărei autorităţi supreme (în acest caz, ordinea sau justiţia devin excepţii, nu regulă); şi 4. scopurile predominante pe care le urmăresc statele în viaţa politică sunt securitatea şi puterea. Explicând evenimentele începând cu Războiul Peloponesiac, în secolul al V-lea î.Hr., şi continuând cu nenumăratele conflicte care au urmat, realiştii au identificat cauzele acestora în intenţiile, temerile şi percepţiile statelor. Tucidide explică Războiul Peloponesiac: „Adevăratul motiv a fost, după mine, cel mai puţin pomenit. Războiul a devenit inevitabil din cauza creşterii puterii ateniene şi a spaimei pe care aceasta a trezit-o în Sparta"[21].

În ultima generaţie, puţini exponenţi ai acestei tradiţii au fost mai influenţi decât George Kennan. Cu puţin timp înainte de a părăsi guvernul pentru a începe o a doua carieră ca istoric şi eseist, diplomatul veteran a susţinut o serie de prelegeri pe teme de istorie la Universitatea din Chicago[22]. Puţine rezumate ale istoriei diplomaţiei moderne americane au fost mai influente decât textele concise ale prelegerilor lui Kennan de la Chicago. Pe scurt, argumentul lui Kennan a fost acela că anumite realităţi fundamentale au determinat întotdeauna securitatea Statelor Unite, că acest lucru va fi valabil în continuare şi că americanii ignorau aceste realităţi imuabile pe riscul lor. În viziunea lui Kennan, realităţile includeau dependenţa de poziţia Marii Britanii şi a imperiului acesteia într-o epocă anterioară şi, mai târziu, dependenţa de o balanţă de putere stabilă în Europa cu scopul de a preveni orice putere să domine masa teritorială eurasiatică. De aceea, SUA au intrat în cel de-al Doilea Război Mondial în Europa pentru a apăra aceste interese şi, după război, au ajutat la stabilizarea Europei prin Planul Marshall. Opinii asemănătoare privind participarea americană la cel de-al Doilea Război Mondial au fost susţinute convingător de teologul protestant Reinhold Niebuhr; de un geograf, Nicholas Spykman; şi de redactorul şi câteodată consilierul guvernamental Walter Lippman[23].

Reflectând asupra prelegerilor de la Chicago câteva decenii mai târziu, Kennan a clarificat paradigma acţiunii raţionale care i-a inspirat analiza. „Guvernul este un agent", scria el, „nu un şef. Obligaţia sa principală este faţă de *interesele* societăţii naţionale pe care o reprezintă...". Aceste interese „sunt în esenţă cele legate de securitatea militară, integritatea vieţii politice şi bunăstarea poporului său". Guvernul trebuie să identifice în mod rezonabil aceste nevoi şi apoi să pună „angajamentele şi sarcinile asumate de cineva într-o relaţie rezonabilă cu posibilităţile reale pe care le are pentru a acţiona asupra mediului internaţional"[24].

Hans Morgenthau, unul dintre contemporanii lui Kennan printre cercetătorii politici care analizează relaţiile internaţionale, a apărat realismul clasic. Lucrarea de bază a lui Morgenthau, *Politica între naţiuni*, accentuează necesitatea utilizării unui cadru atunci când studiem politica externă. El afirmă clar: „Pentru a da sens materiei prime factuale a politicii externe, trebuie să abordăm realitatea politică cu un fel de *schemă raţională*, o hartă care ne sugerează posibilele sensuri ale politicii externe". Pentru a explica acţiunea naţională în anumite situaţii, analistul trebuie să regândească problema naţiunii şi să redispună alegerea făcută de lideri. Morgenthau oferă instrucţiuni precise:

Ne punem în situația unui decident care trebuie să facă față unor chestiuni de politică externă în anumite circumstanțe și ne întrebăm care sunt alternativele raționale dintre care decidentul poate să aleagă pentru a rezolva problema în condițiile respective (*presupunând tot timpul că acționează rațional*) și pe care dintre ele o va prefera probabil acest politician, ce acționează în astfel de împrejurări[25].

Astfel, deși consideră interesantă marea dezbatere asupra cauzelor Primului Război Mondial, Morgenthau ne oferă, cu încredere, propriul răspuns, așa cum am precizat la începutul acestui capitol.

Pentru „realiștii clasici" ca Morgenthau, interesele naționale, deși influențate de contextul cultural și politic, sunt motivate de realitățile obiective ale puterii. Ca și Kennan, el credea că oamenii de stat experimentați și raționali puteau distinge astfel de realități obiective. Oameni de stat respectați, de la Frederic cel Mare al Prusiei la George Washington al Americii, au scris testamente politice care condensează adevărurile eterne pe care le-au învățat, în beneficiul generațiilor viitoare[26].

Astăzi, bestsellerul recent al lui Henry Kissinger, *Diplomația*, extinde această tradiție. Fostul consilier de securitate națională și secretar de Stat Kissinger subliniază în ce măsură statele (și oamenii de stat) își construiesc o lume a lor, și nu invers. Dar alegerile pe care le face statul sunt determinate de „circumstanțele lor unice" și de istoria lor, o istorie pe care - pentru America - el o descrie ca pe un triumf al „credinței asupra experienței"[27]. Deși cunoaște bine complexitatea formării politicilor, explicațiile lui Kissinger privind acțiunile statelor prezintă actori unitari care urmăresc obiectivele naționale. Într-adevăr, el laudă arta guvernării care poate să „construiască o punte între experiența poporului și viziunea [omului de stat]", fără piedici din partea politicii guvernamentale[28].

În tradiția europeană, lucrarea lui Raymond Aron *Peace and War: A Theory of International Relations* conține atât de multe subiecte și dezvăluie atâtea preocupări, încât am putea ezita să o folosim pentru exemplificare. Cu toate acestea, poate fi menționat faptul că cea mai mare parte a teoriei sale este dependentă de ipoteza existenței unui actor național, unitar, rațional. „Teoria relațiilor internaționale pornește de la pluralitatea centrelor autonome de decizie [guvernele naționale], de aici riscul războiului, iar din acest risc se deduce necesitatea calculării mijloacelor"[29]. Criticând încercările unor teoreticieni ca Morgenthau de a explica acțiunea națională prin referirea la un singur scop, Aron susține că guvernele urmăresc o gamă de scopuri, moderate de „riscul producerii unui război care [le] obligă să-și calculeze forțele și mijloacele". Teoria sa examinează: 1. influențele sociologice asupra „mizelor conflictelor dintre state [și] scopurile pe care le aleg participanții", 2. sistemele internaționale sau constelațiile diplomatice în care statele își urmăresc aceste scopuri, și 3. caracteristicile istorice ale prezentului sistem internațional. Dar actorul ale cărui scopuri sunt sociologic stabilite și care trebuie să acționeze într-un anumit sistem internațional este un guvern național calculat, rațional. Când explică acțiunile naționale, Aron se concentrează pe calculele acestui actor, pe „logica gestionării relațiilor internaționale"[30].

Neorealismul (realismul structural)

Cea mai însemnată alternativă academică la realismul clasic în cercurile academice americane din ultimele două decenii se numeşte „neorealism" sau „realism structural"[31]. Exponenţii acestui curent au căutat să se distingă de realiştii anteriori în două privinţe: prima este aspiraţia de a fi „ştiinţific", iar a doua este importanţa pe care o acordă variabilelor la nivel de sistem. Plecând de la intuiţia lui Hobbes că, în absenţa unei autorităţi supreme, mediul este „anarhic", neorealiştii încearcă să deducă sau să infereze consecinţe semnificative pentru caracterul vieţii internaţionale şi conţinutul politicilor externe ale statelor. După cum foarte bine a rezumat Keith Shimko, deşi „există dezacorduri printre neorealişti cu privire la consecinţele anarhiei, toţi sunt de acord că anarhia este cea care le produce"[32]. Realiştii clasici au folosit o logică ce depinde de motivele sau de înclinaţiile statelor: lucrurile rele se întâmplă din cauza statelor rele sau a oamenilor de stat răi. Prin contrast, neorealiştii pun accent pe logica situaţiei: lucrurile rele se produc chiar şi atunci când statele sunt bune, dar se găsesc în regiuni cu probleme. Pentru neorealişti, tragedia, nu răul, este principala temă a naraţiunii. De exemplu, aşa cum explică Robert Jervis „dilema securităţii", un stat care nu are nici o ambiţie agresivă poate, cu toate acestea, să genereze teamă în rândul statelor vecine, chiar şi prin întărirea capacităţilor sale defensive[33]. Mai ales în cazurile în care tehnologiile prevalente fac capacităţile defensive şi ofensive prea puţin diferite (de exemplu, rachetele balistice intercontinentale sau avioanele de vânătoare performante), acţiunile inocente ale unui stat pot să-i facă pe vecinii acestuia să reacţioneze prin sporirea propriilor armamente. O astfel de succesiune a acţiunilor, fiecare dintre ele provocând răspunsuri neintenţionate din partea celuilalt, poate conduce la conflict chiar şi în cazurile în care nici unul dintre actori nu a avut iniţial o intenţie ostilă.

Susţinătorul de bază al neorealismului este Kenneth Waltz, a cărui *Teorie a politicii internaţionale* încearcă să reducă explicit realismul politic al lui Morgenthau la o teorie mai sistematică şi riguroasă a politicii internaţionale. Esenţa a ceea ce Waltz numeşte „realism structural" este identificarea adecvată a condiţiilor internaţionale în care există statele-naţiune. Anarhia este trăsătura definitorie a mediului internaţional. Waltz foloseşte o descriere succintă a ceea ce noi am numit mai devreme state „teoretice". În teoria sa, statele sunt asemănătoare bilelor de biliard, nediferenţiindu-se decât printr-un singur atribut. Diferenţele privind puterea agregată a statelor, măsurată obiectiv în termeni de PIB, capacităţi militare etc., sunt variabila decisivă. Din condiţia generală de anarhie, Waltz prezice „o puternică tendinţă către echilibru în sistem. Aşteptările nu se referă la faptul că echilibrul, odată atins, va fi menţinut, ci că, odată perturbat, va fi restabilit într-un fel sau altul". Plecând de la faptul că, în timpul Războiului Rece, Statele Unite şi Uniunea Sovietică au reprezentat agregate de putere în mare echivalente, el explică ceea ce descoperă a fi similarităţi semnificative în comportamentul lor[34].

Ce anume determină un stat să reacţioneze faţă de un stat mai puternic sau faţă de un hegemon în devenire, prin „contrabalansare", adică fie prin eforturi mai mari pentru a-şi spori puterea, fie prin alianţa cu un grup opus? Deşi Waltz încearcă să explice balanţele de putere numai prin anarhie şi diferenţele de putere, în final admite că are nevoie de o ipoteză suplimentară, şi anume că statele sunt „actori unitari care, în cel mai rău caz, îşi

caută propria supravieţuire şi, în cel mai bun caz, tind spre dominaţia universală"[35]. Deoarece ambiţia sa este aceea de a construi o teorie a relaţiilor internaţionale, nu una a acţiunilor de politică externă, Waltz caută să minimizeze aportul acestei asumpţii, în sensul că statele sunt raţionale şi maximizatoare de valoare. Într-adevăr, în dialogul cu criticii, el a căutat să nege (în câteva ocazii) şi să minimalizeze (în altele) implicaţiile explicative şi predictive ale teoriei sale pentru comportamentul statelor. Cu toate acestea, atât în volumul iniţial, cât şi în comentariile ulterioare asupra acestuia, el nu a putut rezista să nu extragă din teorie implicaţii semnificative despre felul în care statele răspund la puterea altor state[36].

Când un stat se confruntă cu un alt stat sau cu un grup de state mai puternic, cum va acţiona el, conform teoriei lui Waltz? În primul rând, Waltz se aşteaptă să facă tot ceea ce poate pentru a-şi creşte propriile capacităţi, de exemplu, prin achiziţionarea de arme nucleare, dacă este posibil. Astfel, el a prezis, în 1993, că Germania şi Japonia vor deveni state nucleare „mai devreme" decât era de aşteptat. În al doilea rând, realismul său structural îl face să se aştepte ca un stat să se alăture unei alianţe de contrabalansare cu alte câteva state în scopul restabilirii balanţei de putere. Aşadar, ca urmare a colapsului Uniunii Sovietice, el a prevăzut, de asemenea, destrămarea NATO, precum şi formarea uneia sau mai multor alianţe care aveau ca scop limitarea hegemoniei emergente a Americii[37].

O generaţie de colegi neorealişti şi parteneri de călătorie împărtăşesc, alături de Waltz, o serie de asumpţii de bază, inclusiv cea esenţială a MAR, privind statul unitar ca principal actor, ale cărui acţiuni sunt raţionale în sensul calculării costurilor şi beneficiilor şi al alegerii valorii maxime aşteptate. Ei sunt de acord şi cu insistenţa lui privind importanţa variabilelor sistemice, mai ales cea a anarhiei şi a diferenţelor reale de putere, ca trăsături definitorii ale mediului politicii internaţionale. De asemenea, împărtăşesc şi o altă ipoteză – unii o recunosc mai clar, alţii mai puţin – despre scopurile şi obiectivele actorilor raţionali din sistem: şi anume, supravieţuirea este obiectivul lor cel mai important; că unele state (dacă nu toate) caută să le domine pe celelalte; şi că statele sunt în mod inerent egoiste, căutând doar pentru ele supravieţuirea şi securitatea, nedorind să depindă de alte state pentru asigurarea interesele lor vitale sau să recurgă la compromisuri în ceea ce priveşte propria securitate pentru a spori securitatea sau bunăstarea altora. Aşa cum arăta Alexander Wendt în critica sa percutantă la adresa neorealismului, că „Anarhy Is What States Make of It", pretenţia multor neorealişti de a deduce concluzii semnificative despre politica internaţională şi politica externă din cele mai slabe asumpţii privind anarhia şi un actor raţional unitar a eşuat. Mulţi dintre iepurii pe care i-au scos din pălărie au fost de fapt strecuraţi acolo mai devreme, adesea fără să-şi dea seama[38]. Deşi majoritatea neorealiştilor s-au concentrat pe caracteristicile situaţiei, considerându-le factorii cauzali determinanţi ai analizei lor, Wendt arată că asumpţiile nerecunoscute în ceea ce priveşte obiectivele – de exemplu, faptul că statele pot fi prădătoare şi nu adepte ale statu quoului – deţin de cele mai multe ori ponderea cea mai mare în explicaţiile lor[39].

Cei mai mulţi neorealişti consideră inadecvată teoria parcimonioasă a lui Waltz pentru a explica multe dintre comportamentele observate ale statelor. Astfel, ei au pus explicit un accent mai mare atât pe condiţiile internaţionale în care se găsesc statele, cât şi pe situarea lor. De exemplu, în timp ce Waltz încearcă să explice probabilitatea războiului pe baza diferenţelor de putere dintre state şi grupuri de state, alţi cercetători notează că asemenea riscuri sunt puternic afectate de schimbările din domeniul tehnologic; de

pildă, dacă tehnologia dominantă favorizează „ofensiva" sau „defensiva"[40]. Stephen Walt merge mai departe, insistând că analiza trebuie să ţină seama de *comportamentul* statelor, nu numai de puterea lor agregată, pentru a explica între cine se fac alianţele şi pentru cât timp. Walt susţine că alianţele se formează *nu* ca răspuns la dezechilibre de putere, aşa cum crede Waltz, ci ca răspuns la dezechilibrele *ameninţării*. Ameninţarea este operaţionalizată nu numai în termeni de putere militară obiectivă, proximitate geografică, orientare defensivă sau ofensivă, ci şi prin intenţiile şi comportamentul statelor. Astfel, Walt foloseşte atât o interpretare obiectivă, cât şi una subiectivă a ameninţării, iar când explică evenimente ca modificarea tiparului alianţelor în Orientul Mijlociu în timpul Războiului Rece se bazează mai mult pe ultima decât pe prima[41].

Alţi cercetători merg şi mai departe, depăşind graniţele teoriei neorealiste, insistând că este de asemenea necesar să ţinem cont de *percepţiile* şi *convingerile* statelor şi ale conducerilor lor pentru a explica şi prezice tiparele alianţelor, un posibil război şi alte interacţiuni. Robert Jervis a predat multor generaţii de analişti importanţa deosebită a percepţiilor, respectiv a percepţiilor greşite, în politica internaţională. Statele tind să vadă ceea ce se aşteaptă să vadă pe măsură ce asimilează noi informaţii la imaginile stabilite anterior; se concentrează numai pe informaţiile care sunt relevante pentru preocupările prezente; aplică greşit „lecţiile istoriei"; îşi imaginează că alte state au un comportament centralizat, planificat şi coordonat în mod nerealist; îşi supraestimează importanţa; şi sunt excesiv de influenţate de ceea ce şi-ar dori[42]. Aşa cum demonstrează analiza lui Stephen Van Evera despre izbucnirea Primului Război Mondial, încrederea greşită a marilor puteri europene în dominanţa strategiilor militare ofensive (ceea ce Van Evera şi Jack Snyder etichetează drept „cultul ofensivei") a fost un factor deosebit de important, care a condus la planurile de mobilizare rapidă din timpul crizei din iulie[43]. Această încredere s-a dovedit a fi profund greşită, din moment ce nu a ţinut cont suficient de schimbările tehnologice care făcuseră dominantă apărarea, aşa cum au demonstrat-o tranşeele însângerate. Dar, după cum a concluzionat el: „Percepţia predominanţei ofensivei presupune aceleaşi... pericole, chiar şi fără suport real. Dacă statele cred că ofensiva e puternică, vor acţiona ca şi cum ar fi astfel"[44]. Variantele realismului structural, abordările apropiate şi mai depărtate sunt analizate grafic de către Colin Elman în articolul său „Horses for Courses", din care reproducem un tabel, în formă modificată, ca notă[45].

Instituţionalismul internaţional

Instituţionaliştii internaţionali mai fac un pas în afara sferei neorealismului pentru a se concentra asupra instituţiilor şi interacţiunilor din sistem ca factori cauzali majori, în special pentru explicarea cooperării dintre state. Ei încep prin a nota creşteri dramatice ca număr şi importanţă ale instituţiilor internaţionale, cum ar fi Fondul Monetar Internaţional (FMI) sau Agenţia Internaţională a Energiei (AIE), în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, precum şi proeminenţa tot mai mare a interacţiunilor economice şi a altor interacţiuni transnaţionale[46]. Continuând ideile lui Ernst Haas, analişti politici ca Robert Keohane, Joseph Nye, Stephen Krasner, Lisa Martin şi alţii au căutat să demonstreze cum şi de ce contează aceste instituţii şi procese[47]. Mai precis, potrivit instituţionaliştilor, instituţiile contează pentru că ele afectează: 1. informaţia disponibilă actorilor statali şi 2. costurile tranzacţionale pentru cooperarea între naţiuni.

Să luăm în considerare, de pildă, misiunea multinaţională de menţinere a păcii din Bosnia, condusă de Statele Unite. Înainte de crearea acestei forţe militare în Bosnia (numită SFOR, apoi IFOR), statele membre NATO plătiseră deja costurile fixe ale acestor trupe, echipamentul şi antrenamentul lor, ca şi aerodromurile şi bazele militare din Europa Centrală care le aprovizionau şi apărau. Capacitatea lor de a acţiona decisiv a fost evidentă. Astfel, crearea unei forţe militare care să poată interveni în Bosnia a necesitat numai plata costurilor marginale ale acţiunii, atât în dolari, cât şi în riscul pierderii de vieţi omeneşti. Acest lucru a facilitat o intervenţie care altfel ar fi fost foarte improbabilă. Să luăm în considerare, spre comparaţie, problema menţinerii păcii în Bosnia dacă statele ar fi fost forţate să-şi creeze această capacitate organizaţională pornind de la zero sau chiar să o formeze din unităţi care nu existaseră anterior în propriile state sau nu fuseseră obişnuite să coopereze în contextul NATO. Dacă, în absenţa instituţiilor internaţionale, nu ar fi existat nici o intervenţie în Bosnia, atunci aceste instituţii constituie, cel puţin în acest caz, o variabilă cauzală crucială în explicarea comportamentului statului. Faptul că instituţiile respective au fost la început create cu alte scopuri (adică politica de îngrădire a URSS) este secundar[48].

Principalul susţinător al abordării instituţionaliste internaţionale, Robert Keohane, explică foarte clar ce anume presupune această abordare, ce variabile explorează, cum şi ce se află dincolo de graniţele teoriei. Instituţionaliştii internaţionali pleacă de la esenţa MAR (un actor statal unitar care îşi maximizează raţional valoarea în context). „Teoria instituţionalistă presupune că statele sunt actorii principali în politica mondială şi că ei se comportă pe baza a ceea ce consideră a fi propriile interese."[49] Instituţionaliştii recunosc importanţa factorilor structurali folosiţi de neorealişti (anarhie şi distribuţia puterii)[50]. Dar instituţionaliştii insistă că pentru a explica acţiunea statelor este necesar încă un alt nivel al factorilor sistemici, anume instituţiile internaţionale[51]. Keohane recunoaşte explicit că această teorie instituţionalistă este incompletă şi, ca atare, insuficientă pentru a furniza explicaţii adecvate, din moment ce tratează interesele pe care le urmăresc statele ca fiind în afara teoriei sau exogene[52]. De aceea, el concluzionează că instituţionalismul (ca şi neorealismul, de fapt) trebuie suplimentat cu o teorie despre stat – o teorie care să analizeze originile intereselor, obiectivelor specifice, convingerilor şi percepţiilor statelor[53].

Coordonatele simple ale raţionamentului instituţionaliştilor sunt poate cel mai clar prezentate în articolul lui Robert Axelrod şi Robert Keohane, „Achieving Cooperation under Anarchy"[54]. Întrebarea lor este următoarea: Într-un mediu internaţional anarhic lipsit de o autoritate superioară care să aplice acordurile, când vor coopera, totuşi, statele raţionale, maximizatoare de valori? (Când vor participa la o acţiune comună care să le aducă fiecăruia dintre ele beneficii mai importante decât oricare altă opţiune asupra căreia ar putea conveni?) Axelrod identificase deja trei caracteristici ale situaţiilor în care se găsesc actorii, caracteristici care le influenţează tendinţa către cooperare: „reciprocitatea intereselor" (ceea ce înseamnă măsura în care fiecare actor îşi poate realiza interesele proprii acţionând într-un mod cooperant şi nu competitiv); „umbra viitorului" (adică măsura în care actorii îşi evaluează viitoarele beneficii rezultate din interacţiunile ulterioare); şi numărul jucătorilor (cooperarea devine mai dificilă pe măsură ce numărul jucătorilor creşte)[55].

Contrar acestei analize, Keohane şi Axelrod arată cum contextul instituţional în care interacţionează statele poate influenţa beneficiile fiecărui stat, poate mări „umbra viitorului"

şi poate face ca jocurile în care sunt implicate mai multe persoane să se fragmenteze în jocuri subordonate, cu un număr mai mic de jucători. După cum a ilustrat analiza Lisei Martin despre sancţiunile din timpul Războiului pentru insulele Falkland din 1982, faptul că Marea Britanie era membră a Comunităţii Europene i-a permis să-şi asigure cooperarea partenerilor săi europeni în reînnoirea sancţiunilor împotriva Argentinei, legând problema sancţiunilor de alte chestiuni, cum ar fi contribuţia Marii Britanii la bugetul Comunităţii. Conexând aceste probleme, Marea Britanie a extins interesele pe care le aveau părţile în favoarea unei decizii combinate şi de asemenea a redus temerile privind trişarea (fiindcă era cert că vor exista ocazii în care trişorul să poată fi pedepsit). Cadrul instituţional a facilitat negocierea unor probleme disparate care, altfel, ar fi fost mult mai dificil de negociat[56].

„O teorie slabă conduce la predicţii ambigue", spunea Keohane[57]. Cu toate acestea, predicţiile precare sau condiţionate sunt mai bune decât nimic, iar Keohane nu dă înapoi şi recunoaşte explicit consecinţele teoriei sale din punct de vedere al predicţiei. De exemplu, instituţionaliştii şi realiştii fac predicţii radical diferite asupra viitorului Europei şi, în special, despre perspectivele Uniunii Europene (numită anterior Comunitatea Europeană) şi ale NATO. John Mearsheimer, un critic realist al instituţionalismului, scria, în 1990: „Războiul Rece a furnizat un mediu de seră în care Comunitatea Europeană (CE) putea înflori. Dacă Războiul Rece ia sfârşit şi ordinea stabilă pe care a produs-o se prăbuşeşte, cu timpul, CE va deveni probabil mai slabă, nu mai puternică"[58]. În acelaşi an, el mai scria că „ameninţarea sovietică este cea care ţine NATO unită. Odată dispărută această ameninţare ofensivă, este probabil ca Statele Unite să abandoneze Europa, după care alianţa defensivă pe care a condus-o vreme de 40 de ani să se destrame"[59]. În legătură cu predicţiile lui Mearsheimer, Keohane a susţinut că teoria instituţionalistă ar conduce „exact la opusul" acestor aşteptări. În discuţia din 1995 despre „promisiunea teoriei instituţionaliste", el şi Martin au notat că „atât NATO, cât şi Comunitatea Europeană, acum Uniunea Europeană (UE), îşi măresc numărul de membri şi nu sunt în declin"[60]. Articolul său din 1993 este şi mai exact: „Sunt dispus să prezic că CE va fi mai vastă şi va avea un impact mai mare asupra politicilor membrilor săi în anul 2000 decât a avut atunci când a căzut Zidul Berlinului, în noiembrie 1989"[61].

*Liberalismul**

Printre cele mai semnificative progrese ale recentelor studii din domeniul relaţiilor internaţionale se numără redescoperirea de către liberalism a generalizării empirice potrivit căreia democraţiile nu iniţiază niciodată (sau doar foarte rar) un război împotriva altor democraţii. Dacă lăsăm deoparte dezbaterile privind definiţiile, aceasta este o constatare foarte importantă. După cum nota unul dintre cercetătorii de marcă ai relaţiilor internaţionale, Jack Levy, „absenţa războiului dintre democraţii seamănă foarte mult cu o lege empirică în relaţiile internaţionale"[62]. Cercetătorii care s-au concentrat pe anumite

* Cuvântul „liberal" în această secţiune nu are legătură cu sensul obişnuit pe care l-a căpătat termenul în America, de loc în spectrul politic, opus conservatorismului. Aici se referă la un corpus de teorie din studiul relaţiilor internaţionale, ca şi la un tip particular de democraţie pluralistă care pune accentul pe domnia legii şi pe respectarea drepturilor individuale.

trăsături distinctive ale democraţiilor liberale şi au fost etichetaţi adesea ca aparţinând „liberalismului" s-au aflat în fruntea eforturilor de a explica de ce rezistă această lege.

Plasarea teoriilor liberale în cadrul Modelului I poate părea surprinzătoare. Din moment ce aceşti teoreticieni se concentrează, în principal, pe democraţiile liberale, ei recunosc, foarte clar, pluralismul în politica internă. Obiectivele, convingerile şi înclinaţiile spre acţiune ale statelor sunt configurate de regimul lor politic, de exemplu, democratic sau dictatorial. Conform acestei descrieri, statul este deci analizat ca actor unitar. Actorul raţional care alege să iniţieze un conflict sau, dimpotrivă, să fie paşnic este nu un stat oarecare, ci unul cu anumite caracteristici. După cum argumenta un teoretician liberal, Zeev Maoz, „mecanismele cauzale presupuse care opresc democraţiile să lupte una împotriva celeilalte - în speţă, constrângerile structurale privind folosirea forţei impuse executivelor democratice, accentuate de modelul structural al păcii democratice, sau tendinţa democraţiilor de a externaliza normele soluţionării paşnice a conflictelor, subliniată de explicaţiile normative ale păcii democratice - reprezintă o provocare la adresa ipotezelor de bază ale paradigmei realiste"[63]. Mulţi teoreticieni liberali susţin că un stat care, prin guvernarea sa, respectă drepturile individuale, pluralismul politic şi economic şi cooperarea politică şi economică va reflecta, de asemenea, cu o foarte mare probabilitate, aceste valori şi în comportamentul său pe plan extern, demonstrând respect pentru drepturile altor naţiuni, pentru dreptul internaţional, fiind gata mai curând să coopereze decât să intre în conflict. În schimb, dictaturile sau guvernele revoluţionare se consideră că reflectă în politicile lor valori autoritare, războinice sau revizioniste.

În urmă cu două secole, lucrarea filosofului german Immanuel Kant *Spre pacea eternă* sublinia condiţiile politicii interne şi internaţionale, care, credea el, ar conduce la o „pacificare tot mai răspândită" a vieţii internaţionale[64]. Analiza lui Kant este subtilă şi complexă, dar condiţiile sale pentru realizarea păcii pot fi reduse la trei. Prima şi cea mai importantă se referă la regimurile politice interne ale statelor: naţiunile paşnice trebuie să fie „republici". Prin republici, Kant nu înţelege democraţii electorale, ci state în care cetăţenii au drepturi, iar guvernele au nevoie de consimţământul celor guvernaţi. În republici, cetăţenii se vor opune războaielor pentru că nu vor dori să suporte costul acestora. După cum susţine Kant:

> Dacă se cere consimţirea cetăţenilor spre a se hotărî „să fie război sau să nu fie", nu este nimic mai firesc decât să se chibzuiască foarte, înainte de a începe un joc atât de negru, căci trebuie să hotărască toate necazurile războiului asupra lor înşişi (precum sunt: a lupta ei singuri, a suporta cheltuielile războiului din avutul lor propriu; a repara din sărăcia lor pustiirile pe care le lasă în urma lui; pe deasupra tuturor relelor, în sfârşit, a mai lua pe umerii lor sarcina unei datorii publice amestecând cu amărăciune însăşi pacea şi care n-are să se stingă niciodată din cauza unor noi războaie mereu apropiate).

A doua condiţie a lui Kant se concentrează pe economie: republicile trebuie să aibă economii de piaţă care să vizeze îmbunătăţirea bunăstării cetăţenilor. Interdependenţa economică ar urma să crească printr-o diviziune internaţională a muncii datorată comerţului liber. Beneficiind de aceste reglementări, cetăţenii ar fi mai reticenţi la ruperea legăturilor comerciale. În viziunea lui Kant, prin comerţ „s-ar stabili raporturi paşnice între [popoare], şi astfel [s-ar ajunge la] înţelegere, comunitate şi raporturi paşnice chiar şi cu cele mai îndepărtate". Deşi scepticii atrag atenţia asupra unor contraexemple, cum

ar fi Primul Război Mondial, care a avut loc în ciuda nivelurilor fără precedent ale comerţului internaţional, argumentul este încă valabil[65].

În al treilea rând, Kant a susţinut că pacea internaţională va rezulta din expansiunea „uniunii pacificatoare" dintre republici. Aceasta va începe prin respect reciproc şi soluţionarea paşnică a disputelor dintre republici. Prin urmare, uniunea pacificatoare se va extinde pe măsură ce alte state vor observa beneficiile de care se bucură republicile şi vor dori să li se alăture. Prin extindere graduală, pacea ar deveni globală şi, în final, eternă.

Când scria Kant toate acestea, în 1795, numai câteva republici îndeplineau condiţiile de mai sus. Dar, în lumina ultimilor 200 de ani, principiile centrale ale analizei sale pot fi considerate previziuni. Cercetătorii moderni vorbesc despre democraţii (state în care liderii sunt selectaţi în urma unor alegeri libere şi corecte), în locul a ceea ce Kant numea republici; şi despre state „liberale" în care statul şi cetăţenii respectă drepturile individuale de bază ale celorlalţi. Spre deosebire de Kant, care a considerat că guvernul republican, respectul pentru drepturile liberale şi interdependenţa economică se consolidează natural şi reciproc, cei care studiază astăzi fenomenul au încercat să separe aceste elemente. Ei dezbat definiţii şi cazuri-limită, cum ar fi Războiul hispano-american din 1898 (început, se pare, de America, în ciuda faptului că era o democraţie). Cu toate acestea, cei mai mulţi cercetători care au studiat evidenţele au concluzionat că absenţa războiului dintre democraţii este semnificativă din punct de vedere statistic şi nu este un rezultat al întâmplării sau al altor factori decât prezenţa de ambele părţi a democraţiei[66].

Analize recente asupra ipotezei păcii democratice au dus raţionamentul şi mai departe. În primul rând, aşa cum au arătat Edward Mansfield şi Jack Snyder, în timpul tranziţiei spre democraţie, statele sunt *mai* înclinate să declanşeze războiul[67]. Pe măsură ce dreptul la vot se extinde şi creşte implicarea politică a maselor, liderii pot fi tentaţi să mobilizeze sprijinul prin invocarea unor acţiuni internaţionale agresive. În al doilea rând, aşa cum a arătat John Owen, convingerile şi instituţiile politice liberale, şi nu procesul electoral democratic sunt cele mai semnificative în cadrul ipotezei păcii democratice[68]. Fareed Zakaria este şi el de acord, demonstrând că este important să facem distincţia între două concepte foarte diferite care se confundă în termenul occidental „democraţie". Democraţia este definită în termenii procesului prin care este selectată conducerea unei ţări: dacă este aleasă în urma unor alegeri libere, corecte, competitive, vorbim despre o democraţie. Dimpotrivă, „liberalismul constituţional" este definit nu prin felul în care este selectată conducerea, ci mai degrabă prin măsura în care societatea şi instituţiile sale protejează drepturile de bază ale cetăţenilor (la viaţă, proprietate, libertate de expresie şi religie) şi statul de drept. Zakaria a formulat ideea într-un mod mai provocator: „pacea democratică este de fapt pacea liberală"[69]. Nu numai că democraţiile sunt paşnice unele cu altele şi pot intra în conflict cu statele nedemocratice ca orice alt stat, dar democraţiile neliberale intră în conflict atât cu democraţiile, cât şi cu statele nedemocratice.

Pentru Michael Doyle, redescoperitorul modern al ipotezei lui Kant, liberalismul este o filosofie (sau o viziune asupra lumii) care trebuie înţeleasă în termenii bogatei sale istorii intelectuale[70]. Dar ca teorie a politicii externe şi a relaţiilor internaţionale, afirmaţia centrală a liberalismului poate fi exprimată simplu. *Structurile statului sunt importante*: structura guvernului, valorile şi părerile cetăţenilor lor influenţează comportamentul statului în arena internaţională. După cum spunea Doyle: „Statele sunt «unităţi» în mod natural diferite, care se diferenţiază prin felul în care se raportează la drepturile umane individuale". În formularea lui, liberalii „fac distincţia între societăţile liberale şi cele

neliberale, între republici şi statele autocratice sau totalitare, între economiile capitaliste şi cele comuniste, fasciste şi corporatiste". Implicaţia principală este următoarea: „Aceste diferenţe sunt prin urmare reflectate de deosebirile comportamentului internaţional". Şi continuă: „Comportamentul statelor este influenţat de valorile acestora... Puterea şi politica sunt activităţi intenţionate. Ceea ce vor să facă politicienii configurează ceea ce sfârşesc prin a face... chiar dacă rezultatul nu este chiar cel care sperau ei că va fi"[71].

Există trei tradiţii distincte în teoria liberală. Una, asociată cu John Locke, se concentrează pe valorile sociale ale liderilor şi pe respectul lor pentru drepturile celorlalţi (ca în raţionamentul lui Zakaria). Alta se concentrează pe efectele cooperării şi interdependenţei comerciale, avându-i ca reprezentanţi pe Adam Smith şi Joseph Schumpeter. O a treia este liberalismul republican al lui Kant[72]. Fiecare diferă în aşteptările privind importanţa relativă a cauzelor (drepturile individuale, libertatea economică şi guvernământul reprezentativ) şi consecinţele specifice în ceea ce priveşte comportamentul internaţional. Totuşi, această familie de cercetători se distinge foarte uşor de realişti sau instituţionalişti prin prioritatea pe care fiecare o dă instituţiilor şi proceselor guvernării interne.

Andrew Moravcsik a făcut un pas mai departe în încercarea de a formula liberalismul în termeni paradigmatici ca un competitor coerent al realismului şi instituţionalismului[73]. În această formulare, „teoria liberală din relaţiile internaţionale spune că relaţiile dintre stat şi societate... au un impact fundamental asupra comportamentului statului şi politicii mondiale". Afirmaţia esenţială: „Ideile, interesele şi instituţiile societale influenţează comportamentul statului prin configurarea preferinţelor lui, adică a ţelurilor sociale fundamentale care stau la baza calculelor strategice ale guvernelor"[74]. Moravcsik admite că formularea a ceea ce el încearcă să generalizeze ca fiind o teorie a relaţiilor internaţionale bazată pe „stat-societate" sau pe „aspiraţia socială" ar trebui să includă o analiză sistematică a tot felul de regimuri neliberale: dictaturi, oligarhii, regimuri autoritare şi totalitare[75]. El mai spune că, odată configurate, preferinţele statului devin baza calculelor raţionale, maximizatoare de valori, ale conducerii guvernului şi astfel ale acţiunilor guvernului în afacerile internaţionale[76].

Un profesor care a devenit preşedinte s-a dovedit a fi unul dintre cei mai influenţi teoreticieni liberali. Woodrow Wilson este adesea dispreţuit de către realişti, care consideră naivă viziunea sa asupra lumii. Henry Kissinger critică pe faţă accentul pus de acesta „pe principiu, nu pe putere; pe drept, nu pe interese", susţinând sistemele de securitate colectivă dependente de speranţa că toate naţiunile „se vor uni împotriva agresiunii, nedreptăţii şi intereselor egoiste"[77]. Cu toate acestea, Wilson a susţinut ferm că răspândirea idealurilor anglo-americane se va dovedi atât de influentă, încât, deşi rivalităţile tradiţionale ale puterilor europene ar putea continua, odată cu declinul imperiilor ele vor deveni din ce în ce mai irelevante[78]. Speranţa într-o securitate mondială, potrivit lui Wilson, stă în democraţie, autodeterminare şi norme internaţionale pentru un comerţ liber şi pentru rezolvarea paşnică a conflictelor. În ultimele decenii ale secolului trecut, Ronald Reagan, George Bush şi Bill Clinton au părut (şi adesea s-au comportat) mai mult ca Woodrow Wilson decât ca nişte lideri *realpolitik* care analizează o tablă de şah globală[79].

Strategie, război şi alegere raţională

Aşa cum remarca Robert Keohane, „printre actualii cercetători în relaţii internaţionale şi politică externă se repetă continuu : «Schelling a spus-o primul»"[80]. Istoricii diplomaţiei reflectă intuiţiile şi aşteptările nespecialiştilor instruiţi, deşi poate într-o formă mai bine informată, mai coerentă şi mai consecventă[81]. Teoreticienii strategici încearcă să distileze aceste istorii şi să clarifice logica de bază. Astfel, literatura despre strategie este deosebit de instructivă pentru ilustrarea încrederii în Modelul Actorului Raţional.

Lucrarea lui Schelling, *Strategia conflictului*, rămâne fără egal, fiind cea mai potrivită formulare a principiilor teoriei strategice contemporane[82]. În opinia lui Schelling, strategia analizează şi explică acea complexitate a acţiunilor şi a reacţiilor naţionale ca mişcări mai mult sau mai puţin avantajoase într-un joc al conflictului interdependent. Chiar dacă ne referim la încercările de a descuraja Irakul să atace Kuweitul sau Statele Unite să atace Irakul, naţiunile acţionează în situaţii de antagonism moderat şi parteneriat precar. Cea mai bună alegere a fiecărei naţiuni depinde de ceea ce aşteaptă de la cealaltă să facă. Comportamentul strategic caută să influenţeze alegerea celuilalt actor, modelându-i aşteptările cu privire la felul în care este perceput comportamentul său.

Analiza lui Schelling privind descurajarea este rezumată mai sus. Reducând interacţiunile la esenţa MAR („calcularea intenţionată a avantajelor... bazată pe un sistem de valori consistent şi explicit"), el clarifică importanţa : 1. informaţiei (pe baza căreia acţionează el) şi 2. interdependenţei (alegerea mea cea mai bună depinzând de alegerea lui). Fie căutând să descurajeze guvernul irakian să atace kurzii în nordul Irakului, fie să convingă Rusia să se supună programului economic al FMI, provocarea este aceea de a orchestra acţiunile, angajamentele, ameninţările, promisiunile şi avertismentele destinate cuiva astfel încât să influenţeze evaluarea de către ţara vizată a propriei situaţii şi a consecinţelor probabile ale conformării sau sfidării[83]. Ulterior, discuţiile teoretice mai formale despre descurajare au reafirmat analiza lui Schelling, dar au adăugat câteva noi intuiţii sau propuneri[84]. Aplicarea riguroasă a intuiţiilor lui la analizele care le-au neglijat a arătat cât de mult contează informaţia şi interacţiunea[85].

Printre multe alte chestiuni de strategie contemporană pe care le-a abordat Schelling, examinarea conflictelor limitate şi a expedierii de semnale ilustrează clar logica gândirii sale. Referitor la aceste chestiuni, el a făcut următoarele afirmaţii. În primul rând : toate tipurile de războaie limitate devin mai probabile între state pe măsură ce imposibilitatea unui atac-surpriză decisiv devine mai evidentă. În al doilea rând : războaiele limitate necesită limite, adică recunoaşterea reciprocă a restricţiilor. Aceste înţelegeri tacite, derivate din negocieri parţiale sau întâmplătoare, necesită puncte focale care se disting calitativ dintre alternative şi nu se pot limita doar la un aspect cantitativ. Nefolosirea armelor nucleare este un asemenea punct focal. În al treilea rând, anumite declaraţii explicite şi acţiuni ale naţiunilor constituie semnale strategice. Adversarii îşi urmăresc şi îşi interpretează comportamentul unul altuia, fiecare fiind conştient de faptul că acţiunile sale sunt interpretate, fiecare acţionând conştient de aşteptările pe care le creează. De aici regresia paradoxală conform căreia eu ştiu că el ştie că eu ştiu etc.

Ce dovezi se aduc pentru a susţine aceste afirmaţii ? Afirmaţia conform căreia războaiele limitate este mai probabil să aibă loc când echilibrul forţelor strategice este

atât de stabil, încât adversarii nu se tem de o escaladare este sprijinită de o serie de raţionamente. Într-un context strategic, un oponent raţional ar putea, printr-o primă lovitură, să-şi dezarmeze inamicul, un act care ar putea fi de preferat acceptării înfrângerii într-un război limitat. Conform acestei teorii, achiziţionarea de către India şi Pakistan a unor asemenea forţe nucleare nesigure şi instabile ar trebui să constituie un avertisment pentru ele, reducându-le dorinţa de a întreprinde în Caşmir acţiuni care ar putea conduce la un al patrulea război convenţional între aceste ţări[86]. Dacă cele două părţi ar dobândi capacităţi sigure pentru o contra lovitură, astfel încât atacul ar însemna anihilarea *reciprocă*, fiecare ar fi mai dispusă să-şi asume riscuri sau chiar să provoace războaie limitate, din moment ce le-ar fi mai puţin frică de o escaladare care ar determina o asemenea ripostă catastrofală.

Încrederea în a doua afirmaţie - războaiele limitate vor fi limitate numai în puncte focale evidente - derivă nu din trecerea meticuloasă în revistă a războaielor limitate din istorie, ci mai curând din conceptualizarea inabilităţii antagoniştilor raţionali aflaţi în situaţii diverse de negociere de a ajunge la o înţelegere în orice alt punct. A treia afirmaţie - o concepţie a politicii internaţionale ca „situaţii în esenţă de negociere" în care naţiuni coordonate, luminate, alerte vorbesc şi acţionează cu scopul de a influenţa alte naţiuni prin schimbarea recompenselor lor aşteptate - constituie o expunere explicită, subtilă a esenţei MAR[87].

Pe măsură ce tensiunea creştea în timpul Crizei Berlinului din 1961 (un episod analizat în detaliu în capitolul 2), Schelling a păşit din domeniul teoriei în lumea politicii practice. El a adresat o scurtă, dar influentă scrisoare preşedintelui Kennedy, folosind conceptul de semnalizare strategică pentru a reinterpreta planurile Statelor Unite pentru prima folosire a armelor nucleare. Planul aprobat de NATO a început cu apărarea convenţională a Berlinului, dar a recunoscut că aceasta ar putea fi învinsă de un adversar sovietic hotărât. În acel moment, NATO planifica să lanseze o lovitură nucleară majoră împotriva forţelor atacatoare şi a celor mai importante linii ale lor de aprovizionare, dar abţinându-se de la a lovi ţinte din Uniunea Sovietică. Schelling a stăruit în schimb ca, dacă se vor folosi armele nucleare, preşedintele să le utilizeze numai „pentru a impresiona conducerea sovietică în ceea ce priveşte riscul unui război general... nu cu scopul principal de a distruge ţintele tactice, ci de a influenţa comanda sovietică". Ţinta principală trebuia să fie mintea „sovieticilor" în prima rundă a negocierii nucleare[88].

Cercetător de renume printre strategii Războiului Rece, Herman Kahn este autorul unui bestseller care a introdus o generaţie de americani vigilenţi în era nucleară: *Thinking about the Unthinkable*[89]. Când a trecut la războaiele limitate, în special la Vietnam, Kahn a luat ca punct de plecare noţiunea lui Schelling de competiţia în asumarea coercitivă de riscuri. Obiectivul lui era acela de a formula „principii generale, mai mult sau mai puţin adevărate pentru toate interacţiunile între escaladare şi negociere în care sunt prezente teama de o viitoare escaladare şi dorinţa de a nu stabili precedente nedorite sau de a slăbi constrângerile dezirabile"[90]. Kahn a realizat o scară a escaladării cu şase praguri şi 44 de trepte pentru a explica acţiunile şi reacţiile în diferite scenarii. Dar ce anume guvernează mişcarea de la un cadru al scenariului la următorul? Construcţiile plauzibile pe care le-ar face actorii unitari, maximizatori de valori, sunt cele care conduc analiza de la un cadru la altul.

Caracterul modului de gândire al lui Kahn este cel mai clar în discuţia sa despre modul în care un stat ar purta un război - nu numai un război cu arme convenţionale, ci

unul care implică arme nucleare. Temerile că o „ceaţă a războiului" ar însoţi atacurile nucleare pe teritoriile naţionale ale adversarilor i-au făcut pe unii analişti să creadă că inerţia birocratică şi calculele greşite reciproce ar crea un haos. Dar Kahn susţine că „a existat o supraestimare sistematică a importanţei aşa-numitei «ceţi a războiului» – inevitabilele incertitudini, informarea greşită, dezorganizarea sau chiar destrămarea unităţilor organizate – care se aşteaptă să influenţeze operaţiile esenţiale de război"[91]. Aşteptările sale privitoare la războiul central derivă din încrederea sa în „estimă". Acest termen, împrumutat din marină, se referă la abilitatea unui pilot sau a unui căpitan, cunoscând punctul de plecare al navei şi mediul şi folosind instrumentele interne ale acesteia, de a determina unde se află doar prin intermediul calculului matematic.

> Comandantul sau decidentul poate cunoaşte multe despre cum a început războiul şi condiţiile de bază care au existat la izbucnirea lui; sau pot deveni disponibile informaţii care să le precizeze suficient de bine, chiar dacă nu au fost cunoscute la începutul războiului. De aici încolo, chiar dacă nu mai are acces la nici o informaţie din exteriorul organizaţiei şi forţelor sale, şi poate tocmai din această cauză, el încă mai poate avea o idee despre evenimente şi desfăşurarea acestora, cel puţin în mare, şi o apreciere suficientă despre ceea ce încearcă să realizeze cealaltă parte (prin cunoaşterea logisticii, forţelor, doctrinelor sau a altor constrângeri ale acesteia), încât să „joace" în mod ipotetic rolurile ambelor părţi prin estimă[92].

După cum notează Kahn, acest concept de estimă are o utilizare mai vastă. Observând procesul decizional din domeniul militar mai îndeaproape decât cei mai mulţi analişti civili, Kahn susţine că „eu vorbesc despre un mod de bază – probabil *acel mod de bază* – al procesului decizional din orice cartier general militar". La minimum, este motorul care pune în mişcare gândirea lui Herman Kahn.

„Scenariul" şi „jocul de război" sunt concepte ilustrative ale gândirii strategice contemporane care au devenit instrumente de bază nu numai pentru analiştii politicii externe, ci şi în procesele decizionale din domeniul afacerilor, în campaniile electorale şi nu numai[93]. Ele reprezintă cel mai bun exemplu de Model al Actorului Raţional. Un alt strateg foarte cunoscut al Războiului Rece, Albert Wohlstetter, caracterizează metoda şi sfera utilizării de către un proeminent *think tank* a unei tehnici de joc:

> Analiştii RAND, desfăşurând exerciţii cu ajutorul hărţilor pentru a determina performanţa apărărilor alternative, au încercat câteva tactici şi apoi şi-au imaginat cele mai bune mijloace pe care inamicul le avea la dispoziţie pentru a para acea tactică; după aceea au abordat o altă tactică, au examinat din nou posibilele contramişcări şi aşa mai departe[94].

Ce este caracteristic acestei abordări? După cum spunea Wohlstetter, aceasta „încearcă să prezinte inamicul lăsându-l, în interesul acestuia, să facă cel mai mare rău forţelor noastre şi apoi să vadă care dintre forţele noastre realizează cel mai bine misiunea în urma acelui cel mai bun atac inamic". La întrebarea ce va face inamicul se răspunde reflectând la întrebarea ce ar face un spirit unitar şi raţional. (La fel se întâmplă şi în exerciţiile analoge care analizează un oponent dintr-o campanie electorală, ţinta unei preluări ostile în afaceri sau un oponent într-o negociere[95].)

Versiunea perfecţionată de către strategii contemporani a cadrului standard reprezintă o tentaţie considerabilă pentru autorii de politici, care trebuie să ia decizii în baza unor informaţii nesigure, parţial analizate, parţial asimilate. MAR permite realizarea unui

rezumat al aspectelor relevante ale problemei în termeni familiari, din limbajul cotidian. Secretarul Apărării din timpul crizei rachetelor, Robert McNamara, a ţinut un discurs la ceremonia de înmânare a diplomelor la Universitatea din Michigan, acolo unde şi-a făcut şi el studiile, cu patru luni înainte de izbucnirea crizei. Scopul lui a fost „să informeze publicul despre modul în care Statele Unite au planificat operaţiile nucleare, să explice problemele ridicate de existenţa capacităţilor nucleare ale altor naţiuni şi să sublinieze rolul de descurajare vital, dar limitat, jucat de forţele nucleare strategice". După ce a enumerat o serie de erori, McNamara a revenit la problemele atacurilor-surpriză şi ale escaladării: „Vă invit să ne uităm la situaţia de astăzi [1962]. În primul rând, datorită echilibrului nuclear actual, care aşteptăm să se menţină şi în anii care urmează, un atac nuclear surpriză *nu este un act raţional* din partea nici unui inamic. Nu va fi raţional nici ca un inamic să ia iniţiativa de a folosi armele nucleare ca o consecinţă a unui angajament limitat în Europa sau în altă parte. Cred că avem dreptul să concluzionăm că oricare dintre aceste acţiuni a devenit foarte *improbabilă*"[96].

Pe ce bază a făcut McNamara mărturisirea privind improbabilitatea unui atac-surpriză sau expansiunea în direcţia război nuclear? Raţionamentul său parcurge trei paşi. De la un fapt al lumii fizice – Statele Unite au o superioritate strategică asupra Uniunii Sovietice –, el a ajuns la o afirmaţie teoretică în cadrul modelului: în urma unui calcul raţional standard, în care un element major este acela că inamicul are cunoştinţă de superioritatea nucleară a Americii, un inamic nu poate spera să obţină prea multe printr-un atac-surpriză sau prin escaladarea conflictului. Pe baza acestei afirmaţii, el a extras o inferenţă privind probabilitatea unui eveniment care ar avea loc în această lume: focoase ale inamicului explodând pe teritoriul american sau european.

Trei decenii mai târziu, secretarul Apărării, William Perry, în *Raportul către Preşedinte şi Congres* din 1996, a folosit aceeaşi logică cu privire la descurajarea din perioada de după Războiul Rece. Observând ameninţarea diminuată a unui conflict global, totuşi el susţinea că, „pentru a descuraja conflictul regional, trebuie să menţinem forţele armate convenţionale încă desfăşurate, pregătite şi puternice; să facem ca prezenţa lor să fie simţită; şi să demonstrăm voinţa de a le folosi"[97]. Şi a continuat: „Deşi este esenţial să lupţi şi să câştigi, această abilitate, singură, nu poate descuraja conflictul. Descurajarea derivă din capacitatea militară cuplată cu voinţa politică, ambele fiind reale şi percepute; credibilitatea este la fel de importantă pentru descurajare ca şi capacitatea militară". Perry a ilustrat aceasta prin referirile la eşecurile descurajării din 1950, când Coreea de Nord s-a îndoit de voinţa Americii, şi în 1990, când Irakul a crezut că poate invada Kuweitul şi Arabia Saudită fără să provoace o ripostă din partea Statelor Unite. El a comparat aceste eşecuri cu ceea ce a considerat a fi un caz reuşit de descurajare, în octombrie 1994, când Irakul şi-a deplasat din nou trupele la graniţa cu Kuweitul. „De data aceasta", a spus el, „Statele Unite au demonstrat voinţă politică prin desfăşurarea rapidă de forţe militare suplimentare în Golf." Rezultatul: Saddam a dat înapoi. „Confruntat cu acea prezenţă şi cu lecţiile din Operaţiunea «Furtună în deşert», Saddam Hussein şi-a trimis brigăzile în cazărmi. Am obţinut descurajarea datorită capacităţii de a construi rapid o forţă extrem de puternică, la care s-a adăugat o voinţă politică credibilă de a folosi acea forţă."[98]

Analizele mai recente în termenii alegerii raţionale aplicate acestor subiecte traduc întrebările şi răspunsurile într-un limbaj mai formal al teoriei jocurilor, în efortul de a obţine o mai mare claritate şi precizie. Deşi mulţi dintre cei care elaborează modele

teoretice aspiră să folosească cel mai parcimonios MAR pentru a obține noi descoperiri interesante, practicienii mai sofisticați recunosc punctul de vedere al lui Simon: majoritatea explicațiilor și predicțiilor lor se bazează, de fapt, pe ipoteze auxiliare străine de model. Mai mult, aspectul trist este că, atunci când teoria formală a jocurilor abordează chestiunile lumii reale unde informația este incompletă, jocurile nu sunt de sumă nulă, interacțiunile implică actori mai puțin unitari, iar teoriile aproape că nu conduc la nicio concluzie precisă"[99]. Recunoașterea acestei dezamăgiri de către Schelling, Howard Raiffa și alții continuă să pătrundă încetul cu încetul în domenii care au abordat mai târziu această metodologie, inclusiv știința politică.

Lucrarea lui Bruce Bueno de Mesquita și David Lalman, *War and Reason*, încearcă să analizeze interacțiunile competitive dintre perechile de state, mai ales interacțiunile în care războiul este o opțiune[100]. Cartea rezumă rezultatele unui ambițios efort de a construi un model pe baza teoriei jocurilor, sofisticat din punct de vedere tehnic, care generează implicații semnificative, pe de o parte, și de a testa statistic acele ipoteze deductive, pe de altă parte. Aproximativ 700 de interacțiuni dintre statele europene între 1815 și 1970 sunt codate ca evidențe în raport cu care sunt testate ipotezele. În formularea modelului, ei își exprimă asumpțiile foarte clar: statele sunt actori raționali unitari („atâta timp cât deciziile de a negocia sau de a folosi forța sunt luate rațional... nu contează, în contextul modelului nostru, dacă decizia este luată de către un singur actor sau de către un grup"); statele caută să-și maximizeze utilitatea așteptată subiectivă „făcând alegerea care, *consideră* ele, le maximizează utilitatea așteptată"[101]. Pentru a extrage din esența acestui joc bazat pe MAR soluțiile determinante, analiza lor admite că modelul necesită și alte restricții, de exemplu, presupunerea că, în cazul în chestiune, folosirea forței impune costuri interne, probabil demonstrații, înfrângeri electorale, lovituri de stat, dificultăți în obținerea fondurilor cu care să porți un război[102]. Fără adăugarea unor asemenea asumpții, modelul bi-statal nu produce implicații.

Rezultatul remarcabil al cărții - cât de puține observații surprinzătoare au raportat autorii. După cum singuri au spus: „în cuvinte simple: liderii naționali poartă războaie atunci când câștigurile așteptate minus costurile așteptate depășesc câștigul net așteptat al consecințelor rezultate din alegerile alternative". Cu alte cuvinte, când statele cred că au ceva de câștigat, intră în conflict. Din moment ce prima asumpție a modelului lor este „jucătorii își aleg strategia cu utilitatea așteptată cea mai mare", prima concluzie urmează în mod tautologic. Concluziile lor mai indică alte câteva moduri în care are loc războiul. „Războiul poate avea loc când o națiune judecă intențiile unei rivale într-un mod prea optimist. Războiul poate începe chiar în condiții de informație completă, dacă este motivat de teama de a ceda orice avantaj care derivă din prima folosire a forței. Câștigurile nete anticipate de pe urma războiului pot fi achiziții reale și tangibile sau pot constitui evitarea unui viitor care se așteaptă a fi mai rău decât cel anticipat prin război."[103]

Utilitatea așteptată subiectivă (UAS) este o variantă a esenței MAR și a fost de asemenea folosită pe larg în analizele recente despre descurajare[104]. Chestiunea este definită pornind de la două state raționale unitare, unul dintre ele luând în calcul dacă să lanseze sau nu un atac militar. Fiecare stat își calculează utilitatea așteptată în funcție de convingerile sale cu privire la costurile așteptate ale războiului, probabilitatea de a câștiga și probabilitatea ca statul care se apără să riposteze. Pe baza acestor presupuneri, Achen și Snidal emit ipoteza că o amenințare credibilă cu riposta va descuraja războiul, cu excepția situației în care amenințarea este „mai puțin valoroasă decât premiul"[105]. Un

inamic va fi descurajat dacă pedeapsa așteptată este mai mare decât câștigul așteptat. Dar cum evaluează analistul părerile potențialului atacator despre răspunsul probabil al celui care se apără, despre costurile așteptate sau câștigurile victoriei - pe scurt, dacă este probabil să fie descurajat? Așa cum a observat convingător Robert Jervis: „Înainte ca UAS să ne poată spună mai multe, trebuie noi să-i spunem mai multe. Trebuie să specificăm, de exemplu, ce situație crede actorul că are de înfruntat, în ce ordine își așază scopurile, ce opțiuni percepe și care crede că va fi reacția probabilă a celorlalți"[106].

Jervis notează de asemenea că teoria descurajării raționale „face un număr de asumpții care *nu sunt legate de raționalitate*", cum ar fi aceea că statul provocator este unul „maximizator de oportunitate, predispus la riscuri", și este motivat în special de situația sa externă[107]. Pentru a explica de ce statele calculează diferit utilitatea așteptată atunci când se află în aceeași situație, trebuie să dăm atenție unor factori care depășesc granițele MAR. Mai mult, criticii teoriei descurajării au indicat cazuri cum ar fi, de exemplu, decizia Japoniei de a ataca SUA în 1941 și decizia Egiptului de a ataca Israelul în 1973 drept o dovadă că descurajarea poate eșua în ciuda unei balanțe favorabile a puterii militare și a unei amenințări credibile cu riposta[108]. Așa cum au arătat Richard Ned Lebow și Janice Stein, Japonia și Egiptul puteau să facă toate calculele prevăzute de teoria descurajării și până la urmă tot ar fi ales să atace, chiar și atunci când utilitatea așteptată ar fi fost negativă, dacă, de exemplu, erau motivate de preocupări politice interne sau de dorința de a evita pierderi viitoare. Așa cum am precizat în formularea teoremei raționalității (p. 38), termenii MAR sunt atât de elastici, încât, după eveniment, pot fi extinși pentru a cuprinde și aceste excepții (sau oricare altele). Dar, așa cum concluzionează pe bună dreptate Jervis: „În orice UAS care se potrivește cu observațiile empirice, elementele subiective se deslușesc foarte bine". Acest lucru nu este valabil doar pentru valori și utilități, ci și pentru convingerile importante privind mijloacele și scopurile, percepțiile celeilalte părți și estimările consecințelor probabile ale politicilor alternative"[109].

Alți cercetători au folosit MAR inductiv, pentru a generaliza cazurile în care statele au reușit ori au eșuat să descurajeze alte state[110]. Alexander George și Robert Jervis sunt exemplele de bază ale acestei abordări. Analiza lui George, făcută împreună cu Richard Smoke, despre Blocada Berlinului din 1948 arată cum descurajarea poate eșua „în etape". Ei susțin că impunerea unei blocade sovietice totale în iunie i-a luat pe americani prin surprindere - nu fiindcă sovieticii nu ar fi dat nici un avertisment privind intenția lor de a impune blocada, ci fiindcă semnele repetate de avertizare au trecut neobservate începând din aprilie. Șansele americanilor de a descuraja blocada din iunie au dispărut etapizat, pe măsură ce fiecare mișcare sovietică a rămas fără răspuns și fiecare oportunitate pentru o acțiune decisivă a fost pierdută[111].

Eseul lui James Fearon, „Rationalist Explanation for War", începe cu o enigmă pe care teoriile ce abordează războiul în termenii alegerii raționale, inclusiv teoriile utilității așteptate și cele neorealiste, nu au reușit să o identifice sau să o rezolve. Din moment ce purtarea unui război este costisitoare, întreabă Fearon, de ce statele raționale preferă să lupte decât să ajungă la o înțelegere? Conform teoriei raționalității, dacă există o alternativă pe care ambele părți o preferă, ele o vor alege. Prin urmare, de ce nu o înțelegere negociată echivalentă în esență cu rezultatul războiului, dar fără atâta risipă de sânge și bogăție? Fearon concluzionează că toate eșecurile negocierilor dintre statele raționale în sens comprehensiv („statele teoretice" din figura 1) se pot datora următoarelor

două motive: 1. neexistând nici o autoritate superioară care să aplice un acord, statele pot rata o înţelegere care ar fi preferabilă unui război; 2. statele denaturează în mod raţional adevărul despre propria determinare sau chiar putere (informaţiile despre puterea militară sunt ţinute secrete sau sunt deformate), în încercarea de a ajunge la o înţelegere mai avantajoasă. Precizând felurile în care războaiele pot fi provocate din calcule raţionale eronate în ceea ce priveşte determinarea sau puterea, fără nici un alt calcul greşit sau percepţie eronată, Fearon aduce o contribuţie importantă. Modelul său îmbunătăţeşte eforturile mai vechi bazate pe alegere raţională, prin eliminarea a ceea ce el numeşte „asumpţii câteodată nonraţionaliste"[112]. Cu toate acestea, el recunoaşte sincer: „O mai bună înţelegere a ceea ce implică de fapt asumpţia raţionalităţii pentru a explica războiul ne poate face să acordăm mai multă importanţă... unor factori iraţionali specifici. De pildă, odată ce distincţia devine clară, raţionalitatea limitată poate apărea ca o cauză mai importantă a neînţelegerilor referitoare la puterea relativă decât informaţia particulară despre capacităţile militare"[113].

Variante şi utilizări ale modelului clasic

Aşa cum se arată în figura 1, Modelul Actorului Raţional evidenţiază trăsăturile comune ale unei familii de variante. O coordonată începe cu ipotezele raţionalităţii comprehensive şi se deplasează către percepţiile şi calculele limitate ale unui agent anume. O a doua coordonată începe cu orice stat şi ajunge la tipul de regim, statul identificat şi liderul numit. Diferenţele de-a lungul ambelor coordonate sunt ilustrate în abordările teoretice recente din relaţiile internaţionale, trecute în revistă mai sus.

În forma sa cea mai simplă, MAR face legătura dintre scop şi acţiune. Dacă ştiu care este obiectivul unui actor, atunci am o idee destul de bună despre ce va face în continuare. Prin observarea comportamentului şi ţinând seama de ceea ce ar putea fi obiectivul actorului, când identific un obiectiv care este promovat efectiv prin acţiune, am o ipoteză convingătoare cu privire la motivul pentru care a făcut ce a făcut. În această formă foarte simplificată, pericolul tautologiei este evident. Amintiţi-vă ce spun copiii pentru a-şi explica purtarea altcuiva: „A făcut-o pentru că aşa a vrut". Dacă singura dovadă pentru ceea ce a vrut este ceea ce a făcut, atunci cele două afirmaţii sunt echivalente din punct de vedere empiric.

Întregul MAR include nu doar obiective, ci şi calcule despre situaţia în care se găseşte actorul. Acest context prezintă ameninţările şi oportunităţile pe care actorul le consideră a fi opţiuni, fiecare cu argumente pro şi contra. Actorul alege alternativa care se potriveşte cel mai bine intereselor sale. Astfel, explicând ce a făcut un agent sau punând pariu în legătură cu ceea ce este probabil să facă, analistul trebuie să ţină seama nu numai de obiectivele actorului, ci şi de opţiunile pe care le identifică, de costurile şi beneficiile pe care le estimează în urma fiecărei opţiuni şi de uşurinţa sau reticenţa de a-şi asuma riscuri. Dacă cititorul se gândeşte la o acţiune pe care a întreprins-o – de exemplu, facultatea pe care a ales să o urmeze –, cât de mult din faptul că e la Facultatea X, nu la Facultatea Y se explică prin obiectivele sale? În cele mai multe cazuri, aprecierea chiar de către student a opţiunilor, estimarea costurilor şi beneficiilor şi disponibilitatea de a-şi asuma riscuri au fost de asemenea factori importanţi.

Aşa cum a observat Schelling, unul dintre avantajele majore ale MAR este acela că „poţi sta acasă, în fotoliu şi să încerci să prezici ce comportament vor avea oamenii, întrebându-te cum te-ai comporta tu, dacă ai şti ce trebuie să faci. Veţi obţine, pe gratis, o serie de comportamente indirecte, empirice"[114]. Totuşi, acest avantaj comportă şi un risc major. Unora dintre analişti li se par atât de confortabile fotoliile, încât se bazează numai pe raţionamentele logice, fără a mai căuta să afle care sunt obiectivele, opţiunile şi estimările făcute de actor. Acest proces îi face să fie vulnerabili la ideile teoreticienilor conspiraţiei. Un analist suficient de imaginativ are capacitatea de a inventa obiective pe care un actor „trebuie să le fi avut", oricât ar fi acestea de neverosimile, urzind o reţea logică dinspre consecinţe, oricât de neintenţionate sau de lipsite de legătură, înspre o intenţie imaginară, oricât de improbabilă. Dacă permiteţi analistului să facă presupuneri suplimentare despre opţiuni, estimări şi atitudinea faţă de risc, numărul posibil de poveşti logice MAR devine infinit.

În cea mai restrânsă versiune, *homo economicus* reapare ca *polis strategicos*. Condiţiile geopolitice, inclusiv distribuţia puterii, geografia, balanţa ameninţărilor, componentele hardware şi software asociate tehnologiei etc. sunt cuplate cu obiectivele minime ale unui stat pentru a deduce inferenţe largi. O asemenea analiză a fost de ajuns la sfârşitul anilor '30 pentru a explica (sau prezice) că Germania, situată în centrul Europei, având potenţiali adversari atât în Est, cât şi în Vest, supusă unei păci cu caracter punitiv la sfârşitul Primului Război Mondial şi devastată de criza economică şi de hiperinflaţie, va fi sfidătoare, agresivă şi revizionistă. Mai mult, atunci când Hitler a devenit cancelar al Germaniei, guvernul britanic şi-a dat seama că astfel se adăuga încă un ingredient exploziv la acest amestec. Dar în 1938, când Hitler a anunţat întreaga lume că Germania şi-a propus să rezolve disputa sa teritorială limitată cu Cehoslovacia cu scopul de a proteja etnicii germani care trăiau acolo, guvernul britanic a trebuit să răspundă la întrebarea: Ce doreşte de fapt Hitler? Ar putea fi satisfăcute paşnic pretenţiile sale? Prim-ministrul Neville Chamberlain credea că Germania avea motive rezonabile să se simtă nedreptăţită, incluzând aici şi îngrijorările legitime legate de populaţia vorbitoare de limbă germană din Cehoslovacia. Lui Chamberlain i s-au părut plauzibile pretenţiile Germaniei că o alipire paşnică a unor mici porţiuni de teritoriu la o Germanie Mare ar putea ajuta la vindecarea rănilor psihice provocate de Tratatul de la Versailles, la sfârşitul Primului Război Mondial, şi astfel s-ar putea preveni un al doilea război european[115]. Mai mult, în urma întâlnirilor sale faţă în faţă cu Hitler, Chamberlain a crezut că i-a apreciat acestuia capacităţile: „În ciuda duritătii şi asprimii pe care am crezut că i le-am citit pe chip, am avut impresia că era un om în cuvântul căruia te puteai încrede"[116].

Dar Chamberlain s-a înşelat. Văzând în Hitler un naţionalist german normal, chiar dacă extremist, cu reale îngrijorări, dar cu obiective limitate, el nu a mai examinat detaliile mai fine privitoare la scopurile idiosincrazice ale lui Hitler şi astfel a scăpat din vedere indicii majore. Hitler a scris mult despre ceea ce dorea, enunţându-şi clar teoriile specifice cu privire la etnie, *lebensraum* (spaţiul vital) pentru expansiunea germană şi la supremaţia rasei ariene[117].

În perioada cât a stat retras din viaţa politică, Winston Churchill a citit cu atenţie cartea lui Hitler, *Mein Kampf*, i-a urmărit acestuia manevrele în drumul spre putere şi, într-adevăr, la începutul anului 1933 a avertizat asupra „intenţiilor nefaste", mai profunde, ale lui Hitler[118]. Când Germania a remilitarizat unilateral Renania, în 1936, încălcând Tratatul de la Versailles şi apoi a anexat Austria, Churchill a criticat aspru Guvernul Chamberlain

pentru incapacitatea de a-și înțelege adversarul[119]. Astfel, când Chamberlain s-a întors de la München cu semnătura lui Hitler pe o înțelegere și a declarat că a adus înapoi „pacea cu demnitate... cred că înseamnă pace pentru vremurile noastre", Churchill a răspuns: „Greșit". El a scris: „Divizarea Cehoslovaciei sub presiunea Angliei și a Franței conduce la predarea deplină a democrațiilor occidentale în fața amenințărilor naziste. Un asemenea colaps nu va aduce pacea sau securitatea nici Angliei, nici Franței. Dimpotrivă, va plasa cele două națiuni într-o situație tot mai vulnerabilă și mai periculoasă... Convingerea că securitatea poate fi obținută aruncând un stat mic la lupi este o deziluzie ce se va dovedi fatală"[120].

Privind retrospectiv, Gerhard Weinberg a concluzionat că intențiile lui Hitler erau consistente, dar, de asemenea, practic unice. „Nu se știe dacă vreun alt lider german ar fi făcut pasul hotărâtor, dar avertismentele pe care Hitler le-a primit de la o parte dintre consilierii săi nu au putut decât să-i întărească convingerea în rolul său de singurul om capabil, dispus și chiar dornic să conducă Germania și să arunce lumea în război"[121].

Când Irakul masa trupe la granița cu Kuweitul, în vara anului 1990, liderii occidentali au speculat pe marginea țelurilor și planurilor unui alt dictator. Provocarea pentru oficialii americani a fost aceea de a-și da seama „ce speră să realizeze irakienii și unde poate duce această inițiativă"[122]. Ei au început cu un stat identificat, Irakul, luând în considerare istoria sa recentă în circumstanțele specifice cu care s-a confruntat. Irakul tocmai încheiase un conflict costisitor, care durase aproape un deceniu, împotriva Iranului. Cheltuielile militare considerabile, combinate cu angajamente financiare majore pe plan intern, au copleșit Irakul, lăsându-l împovărat de datorii externe. În războiul cu Iranul, Irakul a pierdut Shatt-al-Arab, motiv pentru care avea neapărat nevoie de un alt port, lucru posibil prin anexarea unui mic teritoriu de coastă din Kuweit. Observatorii imparțiali au găsit câteva argumente în favoarea pretențiilor irakiene cu privire la granița în dispută cu Kuweitul, în special a celor legate de câmpurile petrolifere din Kuweit care puteau fi forate de pe ambele părți ale granitei. Astfel, președintele Bush putea astfel să înțeleagă de ce Irakul era în situația de a pretinde bani sau chiar ajustări teritoriale minore de la vecinul său mai bogat, dar mai slab, Kuweitul.

Îngustând punctul de interes asupra statului personificat și asupra caracteristicilor personale ale lui Saddam Hussein, liderii occidentali au considerat comportamentul său ca fiind explicabil în termenii unor acțiuni ale tiranului nemilos pe care îl cunoșteau. Mai mult, vecinii care cunoșteau mult mai bine Irakul și pe Saddam au fost de acord. Kuweitienii s-au gândit că ar putea fi necesare câteva concesii față de Irak, dar și-au închipuit că Saddam nu făcea altceva decât să se târguiască. Egiptul a împărtășit această evaluare a Kuweitului în ceea ce privește țelurile lui Saddam. Președintele Bush s-a întâlnit cu regele Hussein al Iordaniei, exprimându-și speranța că „situația nu va depăși limitele rațiunii". Regele a spus: „Acest lucru nu este posibil, nu se va ajunge aici". Secretarul de Stat James Baker s-a întâlnit și el cu ministrul sovietic de Externe Eduard Șevardnadze, Uniunea Sovietică fiind de mult timp principalul protector al Irakului. Potrivit lui Baker, Șevardnadze ar fi făcut următoarea mărturisire: „Omul acesta este probabil un bandit, dar nu este irațional, iar acest lucru ar fi un act irațional, de aceea nu cred că este posibil așa ceva"[123].

Astfel, a ajuns să fie acceptată ideea că orice acțiune militară ar urma să fie limitată la câmpurile petrolifere învecinate aflate în dispută, de la granița dintre Irak și Kuweit. Dar la declanșarea atacului, pe 2 august, s-a dovedit a nu fi așa. Tancurile Irakului au ocupat tot Kuweitul, într-o ofensivă care ar fi putut amenința și Arabia Saudită.

În ambele cazuri - Hitler şi Saddam Hussein -, liderii occidentali au crezut că pot explica şi prezice acţiunile deconcertante ale statului folosind Modelul Actorului Raţional. Ei au început cu esenţa logică şi cu un minimum de obiective. Şi-au dezvoltat analizele pentru a se concentra pe anumiţi lideri cu păreri şi valori particulare. Dar prin etichetarea fiecăruia drept naţionalist, ei au omis alte valori, calcule şi evaluări idiosincrazice, indicii pentru care ar fi avut nevoie de mai multe informaţii. Totuşi, în ambele cazuri, comportamentul a reflectat valori şi calcule care au fost şi mai idiosincrazice şi care ar putea fi înţelese numai printr-o analiză riguroasă a personalităţilor şi percepţiilor specifice. În cazul lui Hitler exista practic o viziune despre lume şi un sentiment al misiunii ce erau cu adevărat unice. În cazul lui Saddam, existau imagini foarte personale cu privire la destinul său istoric în lumea arabă şi, separat, reprezentări pline de dispreţ la adresa Statelor Unite, în parte ca produs al evenimentelor din Orientul Mijlociu din anii '70 şi '80.

Dacă îndreptăm microscopul spre lider, este nevoie de mai multe informaţii pentru cele trei tipuri principale de raţionamente. Aşa cum a spus Sir Geoffrey Vickers, întrebările-cheie sunt: Cum „selectează, derivă şi reprezintă actorul informaţiile despre «starea sistemului»? Cum stabileşte standardele după care sunt evaluate aceste informaţii? Cum selectează şi iniţiază un răspuns?". Putem vizualiza aceste trei seturi de judecăţi - *de valoare*, *despre realitate*, *şi instrumentale* - sub forma unui triunghi al convingerilor amestecate[124]. Deşi separate, toate cele trei raţionamente converg în paradigma actorului raţional. Judecăţile de *valoare* (ceea ce contează pentru state) influenţează scopurile şi obiectivele, dar afectează şi acele aspecte ale *realităţii* pe care statul va vrea să le observe. Aprecierile despre valoare şi realitate sunt puternic interconectate, „pentru că faptele sunt relevante numai în relaţie cu unele judecăţi de valoare, iar judecăţile de valoare sunt operaţionale numai în relaţie cu o configurare a faptelor"[125]. Judecăţile de valoare pot fi influenţate, la rândul lor, de calculele *instrumentale*, din moment ce lucrul pe care îl vrea statul este adesea influenţat de ceea ce crede el că poate obţine. Aceste raţionamente întreţesute se combină, crede Vickers, pentru a forma „aprecierea" agentului asupra unei situaţii. „Asemenea judecăţi", adaugă el, „dezvăluie ceea ce poate fi cel mai bine descris drept un ansamblu de disponibilităţi de a distinge anumite aspecte ale situaţiei şi de a le clasifica şi evalua într-un anumit mod, în detrimentul altor aspecte sau moduri". Aceste disponibilităţi, luate împreună, formează un sistem de apreciere[126].

Contribuţia analizelor care pătrund adânc în astfel de convingeri este ilustrată în studiul lui Aaron Friedberg, despre modul cum a evaluat şi s-a adaptat Marea Britanie la intrarea sa în declin ca putere imperială. Friedberg apreciază ca realiste premisele privind relevanţa puterii şi a poziţiei geopolitice pentru a explica acţiunea statului. Dar continuă prin a realiza un tablou mai amplu, arătând că oficialii sunt nesiguri, ignoră indicatorii puterii sau utilizează indicatorii improprii şi, în final, nu adoptă nici o strategie naţională coerentă. Un factor important în acest comportament a fost „democraţia dezordonată" a Marii Britanii, în constrast cu statele în care „puterea este concentrată atât la nivel de stat, cât şi la nivelul guvernului". Friedberg concluzionează că, „în Marea Britanie, schimbarea s-a produs ca urmare a unor evoluţii intelectuale difuze, graduale, care au fost consolidate şi accelerate de crize periodice"[127]. Analizele la acest nivel de complexitate nu numai că se inspiră din intuiţiile teoretice delimitate în categoriile prezentate pe scurt în acest capitol, dar le şi contopesc în mod convenabil[128].

Combinaţia dintre percepţiile subiective ale unui stat şi la fel de detaliatele percepţii şi preferinţe ale altor state complică şi mai mult situaţia. Câteva lucrări recente care

procedează în acest fel examinează conflictul dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică, având la bază atât surse în limba engleză, cât şi în limba rusă. William Wohlforth descrie fluctuaţiile subiective în percepţiile balanţei strategice centrale de fiecare parte, care au fost percepţii în disonanţă cu diversele măsuri obiective adesea ale puterii naţionale. Rezultatul, aşa cum spune Wohlforth, este că, deşi puterea contează cu adevărat, „vestea rea este că unele chestiuni legate de putere, prestigiu şi securitate par să capete importanţă în mai multe feluri, în amestecuri şi intensităţi diferite, în diferite momente... Dacă balanţa de putere are legi, atunci aceste legi au nişe destul de mari pentru a permite unei superputeri să se strecoare prin ele"[129].

Chiar şi în cele mai elaborate abordări privind statele şi liderii din domeniul afacerilor externe, încrederea obişnuită în logica şi ipotezele esenţiale ale MAR este încă evidentă : actorii unitari, cu obiective specifice, maximizează valoarea. În explicarea acţiunilor unor actori nestatali, de la instituţii internaţionale ca Uniunea Europeană sau FMI la comerţul internaţional sau organizaţii nonguvernamentale precum Crucea Roşe, această paradigmă este de asemenea predominantă. Unul dintre motivele pentru care modelul este atât de convingător este acela că are o putere explicativă semnificativă. Atât acea putere, cât şi o parte dintre limitele sale sunt evidente acum, când trecem la întrebările-cheie ale crizei rachetelor.

Note

1. Lawrence Freedman şi Efraim Karsh, *The Gulf Conflict 1990-1991 : Diplomacy and War in the New World Order* (Princeton University Press, Princeton, 1993), pp. 61-62.
2. Hans Morgenthau, *Politics among Nations*, ed. a IV-a (Knopff, New York, 1970), pp. 185-186 ; trad. rom. *Politica între naţiuni* (Polirom, Iaşi, 2007), p. 224. Explicaţia lui Morgenthau seamănă cu explicaţia adesea citată a lui Tucidide privind Războiul Peloponesiac, văzut ca un rezultat al „creşterii puterii ateniene şi [al] spaimei pe care această putere o provoca în Sparta" (vezi n. 21). Pentru o mai bună înţelegere a crizei din 1914 în relaţie cu diagrama sistemului balanţei de putere, în analogie cu descrierea lui Morgenthau, vezi Gordon A. Craig şi Alexander L. George, *Force and Statecraft : Diplomatic Problems of Our Time*, ed. a III-a (Oxford University Press, New York, 1995), pp. 35-38. Cei interesaţi de o aprofundare a izbucnirii Primului Război Mondial pot consulta un studiu concis al lui James Joll, *The Origins of the First World War*, ed. a II-a (Longman, Londra, 1992) şi o serie de perspective specializate adunate în Steven E. Miller, Sean M. Lynn-Jones şi Stephen Van Evera (eds.), *Military Strategy and the Origins of the First World War*, ed. rev. (Princeton University Press, Princeton, 1991). Interacţiunea dintre circumstanţele diplomatice şi balanţa militară este bine gestionată în David G. Herrmann, *The Arming of Europe and the Making of the First World War* (Princeton University Press, Princeton, 1996).
3. Morgenthau, *Politica între naţiuni*, p. 45.
4. Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict* (Harvard University Press, Cambridge, 1960), p. 232. Această afirmaţie este centrală şi în lucrarea lui Wohlstetter, „The Delicate Balance of Terror", *Foreign Affairs*, 37 (ianuarie 1959), pp. 211-234. Să analizăm strategia descurajării din perspectiva lui Schelling. Cum caracterizează el elementele centrale ale situaţiilor şi comportamentului în chestiune ? Descurajarea are legătură cu influenţarea alegerilor pe care le va face cealaltă parte, iar acest lucru se realizează prin influenţarea aşteptărilor lui privind modul în care vom acţiona noi. Acest lucru presupune confruntarea sa cu dovada care să-l convingă că purtarea noastră va fi determinată de comportamentul lui. Astfel, conform analizei, aspectele conceptului care necesită clarificări sunt următoarele. În primul rând, ce combinaţie de sisteme de valori - recompense, în limbajul teoriei jocurilor - face credibilă o ameninţare descurajantă în cazul a doi participanţi ? În al doilea rând, cum măsurăm amestecul dintre conflict şi interes

comun, necesar pentru a genera o situaţie de descurajare? În al treilea rând, ce mijloace de comunicare sunt necesare şi care sunt mijloacele de autentificare a dovezilor transmise? În al patrulea rând, ce fel de raţionalitate este necesară – cunoaşterea propriului sistem de valori, capacitatea de a percepe alternativele şi de a face calculul probabilităţilor, inabilitatea de a-şi ascunde propria raţionalitate? În al cincilea rând, cât de mare este nevoia de încredere sau de îndeplinire a promisiunilor? În al şaselea rând, care sunt mecanismele prin care cineva se implică în acţiuni de la care se ştie că în alte condiţii s-ar abţine, ţinând cont de faptul că, dacă angajamentul face ameninţarea suficient de credibilă pentru a fi eficace, aceasta nu trebuie dusă până la capăt? (vezi Schelling, *The Strategy of Conflict*, pp. 13 şi urm.)

5. Schelling, *The Strategy of Conflict*, p. 4.
6. Când a fost formulată în prima ediţie a *Esenţei deciziei*, această afirmaţie a constituit o descoperire care a fost puternic contestată. Explicaţia încrederii, în bună parte neafirmată sau nerecunoscută, în principalele ipoteze ale acestui model a relevat, până acum, similarităţi nerecunoscute printre diferitele grupuri din domeniu. Mulţi din primul val de critici ai *Esenţei deciziei* au respins această afirmaţie. De-a lungul timpului, totuşi, a devenit o parte a înţelepciunii convenţionale şi este adesea exprimată explicit de unii teoreticieni mai scrupuloşi.
7. Termenul „intenţionat raţional" apare în lucrarea lui Herbert Simon, *Models of Man: Social and Rational – Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting* (Wiley, New York, 1957), p. 196. Pentru citatul din Lipset, vezi Kathleen Archibald (ed.), *Strategic Interaction and Conflict: Original Papers and Discussion* (Institute of International Studies of the University of California, Berkeley, 1966), p. 150.
8. Herbert Simon, „Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science", *American Political Science Review*, 79 (1985), pp. 293-304. Pentru o discuţie mai extinsă asupra acestui concept de bază şi fineţea distincţiilor dintre raţionalitatea „substanţială" şi „procedurală", vezi Herbert Simon, *Models of Bounded Rationality* (MIT Press, Cambridge, 1982).
9. Conceptul lui Hobbes a fost discutat cu atenţie de către Carl J. Friedrich, *Man and His Government: An Empirical Theory of Politics* (McGraw Hill, New York, 1963), pp. 159 şi urm. Vezi şi David Gauthier, *The Logic of Leviathan* (Clarendon Press, Oxford, 1969).
10. Aşa cum nota Howard Raffia, într-o situaţie teoretică de joc, în absenţa comunicării dintre jucători, cea mai bună alegere a cuiva este maximizarea valorii aşteptate – în jocurile cu sumă nulă, minimax (minimizeaz-o pe a celuilalt, maximizeaz-o pe a ta). Dacă lăsăm la o parte cazurile stilizate, cum ar fi jocurile cu sumă nulă între două persoane, contribuţiile principale ale teoriei jocurilor sunt: 1. să amintească una dintre realităţile interacţiunii strategice, adică faptul că alegerea cea mai bună a unui actor depinde de alegerea celui de-al doilea actor; şi 2. să furnizeze un vocabular pentru a descrie astfel de interacţiuni. Cele mai multe jocuri au echilibre Nash multiple sunt nedeterminate în raport cu acestea. Aşa cum ne aminteşte Simon mai departe, „contribuţia majoră a teoriei jocurilor la domeniul ştiinţei politice a fost probabil aceea de a demonstra cât de rare şi de neobişnuite sunt situaţiile în care un joc are un echilibru stabil compatibil cu principiul alegerii raţionale obiective [comprehensive]". „Human Nature in Politics", p. 300.
11. Aprecierea valorii de către agent este, totuşi, legată de – de fapt întrepătrunsă de – percepţia agentului asupra realităţii, din moment ce „faptele sunt relevante numai în relaţie cu unele judecăţi de valoare, iar judecăţile de valoare sunt operaţionale numai în relaţie cu unele configurări ale faptelor". Sir Geoffrey Vickers, *The Art of Judgment: A Study of Policy Making*, ediţie centenară (Sage Publications, Thousand Oaks, 1995) [1964], p. 54.
12. Vezi cele şapte componente ale lui Philip Zelikow în „Foreign Policy Engineering: From Theory to Practice and Back Again", *International Security*, 18 (primăvara 1994), pp. 143-171. Folosirea conceptului simplu al funcţiei de utilitate – chiar şi ierarhia multiatribuită a valorilor avansată de Raffia, în baza căreia un actor poate alege între opţiunile de politică publică – grupează o paletă de calcule în termeni de scopuri şi mijloace, calcule ce parcurg ierarhia, de la valorile şi interesele fundamentale la implementarea şi menţinerea unei politici. În discuţiile privind strategia în afaceri sau la nivel de guvern, aceste straturi sunt uneori simplificate prin distincţia dintre „strategie" şi „tactică".

13. Pentru o formalizare matematică timpurie a acestor modele raţionale clasice vezi Herbert Simon, „A Behavioral Model of Rational Choice", *Quarterly Journal of Economics*, 69 (februarie 1955), pp. 99-118. Teoria deciziei statistice şi teoria jocurilor au modificat acest model pentru situaţiile probabilistice. Vezi R. Duncan Luce şi Howard Raiffa, *Games and Decisions* (Wiley, New York, 1957), în special capitolul 13 ; William Baumol, *Economic Theory and Operations Analysis* (Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1961), mai ales capitolul 19 ; Howard Raiffa, *Decision Analysis* (Random House, New York, 1968). Printre cele mai influente prezentări contemporane ale teoriei jocurilor în relaţiile internaţionale : Robert Axelrod. *The Evolution of Cooperation* (Basic Books, New York, 1984), şi Steven Brams, *Superpower Games : Applying Game Theory to Superpower Conflict* (Yale University Press, New Haven, 1985).
14. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (Harper and Row, New York, 1957), p. 4.
15. John Harsanyi, „Some Social Science Implications of a New Approach to Game Theory", în Archibald (ed.), *Strategic Interaction and Conflict*, pp. 1, 139 (subl. adăug.).
16. Pentru acest aspect, vezi Jack Levy, „Misperception and the Causes of War : Theoretical Linkages and Analytical Problems", *World Politics*, 36 (1983), pp. 76, 79-80.
17. Simon, „Human Nature and Politics", p. 294. Cercetătorii interesaţi de comportamentul în politica externă au observat că, dincolo de multitudinea tipurilor de personalităţi şi medii decizionale, „indivizii trebuie să-şi menţină un sistem cognitiv adecvat care să producă structuri cognitive stabile şi simplificate" caracterizate de valori, convingeri şi atitudini. Vezi Yaacov Vertzberger, *The World in their Minds : Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking* (Stanford University Press, Stanford, 1990), p. 137. Mai mult, specialiştii în psihologie cognitivă au demonstrat, în condiţii de laborator, o serie de tipare identificabile ale abaterilor de la modelul raţionalităţii comprehensive în rezolvarea normală a problemelor, de la inconsistenţa în funcţiile de utilitate şi în evaluarea probabilităţilor la discontinuităţile în ceea ce priveşte aversiunea faţă de risc sau la încrederea în euristică în locul calculelor complexe. Pentru un rezumat al acestor exemple, vezi Daniel Kahneman, Paul Slovic şi Amos Tversky (ed.), *Judgment Under Uncertainty : Heuristics and Biases* (Cambridge University Press, New York, 1982) ; vezi şi Richard E. Nisbett şi Lee Ross, *Human Inference : Strategies and Shortcomings of Social Judgment* (Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1980).
18. Simon, „Human Nature in Politics", p. 297. Simon continuă : „Concluzia mea este că premisele-cheie în orice teorie care vrea să explice fenomenele reale din politică sunt asumpţiile empirice despre scopuri şi, chiar mai important, despre felurile în care oamenii caracterizează situaţiile de alegere cărora trebuie să le facă faţă. Aceste scopuri şi caracteristici nu se bazează pe principii imuabile, ci constituie funcţii de timp şi de loc, care pot fi stabilite numai prin cercetare empirică". *Ibid.*, p. 301.
19. Nota 95 a capitolului 1 din prima ediţie a cărţii face aluzie la o filosofie a istoriei care, în măsura în care este posibil, se referă la reconstrucţia empatică a circumstanţelor alegerii, aşa cum au fost ele percepute de către decident. Aceasta este părerea noastră şi în prezent. Pentru o explicaţie fundamentală, vezi R.G. Collingwood, „Human Nature and Human History", (1933) în Collingwood, *The Idea of History*, Jan van der Dussen (ed.), ed. rev. (Oxford University Press, Oxford, 1994), pp. 214-215. O apărare filosofică mai serioasă a acestei abordări a cunoaşterii comportamentului uman este articulată cel mai bine în diversele lucrări ale lui William James. Despre dificultatea unei asemenea reconstrucţii, în contextul afacerilor internaţionale, vezi comentariile concise ale lui Michael Howard, *The Lessons of History* (Yale University Press, New Haven, 1991), pp. 12-14. Observaţi şi tratarea analogă a raţionalităţii în lucrări care sprijină o teorie constructivistă în relaţiile internaţionale, de exemplu, Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making : Rules and Rule in Social Theory and International Relations* (University of South Carolina Press, Columbia, SC, 1989), pp. 258-266.
Ediţia iniţială a acestei cărţi conţinea şi o discuţie extinsă asupra dezbaterii privind raţionalitatea comprehensivă şi cea limitată. Deşi dezbaterea depăşeşte interesul celor mai mulţi cititori, a atras totuşi atenţia unor cercetători, prin urmare o reproducem aici, adăugând un paragraf final de comentarii.

„Obiecţiile ridicate de o parte considerabilă, dar inegală a corpusului literaturii de specialitate pot fi grupate în trei categorii. Prima categorie de critici obiectează faţă de cerinţa de a fi generat întregul arbore decizional. Acest lucru necesită mai mult decât capacităţile intelectuale limitate ale omului. De exemplu, în problema alegerii raţionale în cazul jucătorului nostru de şah, deşi sunt numai 30 de mutări posibile într-o situaţie obişnuită de joc, consideraţiile despre toate posibilele contramutări şi răspunsuri la acestea etc. conduc la un număr de ordinul 10^{120} de căi de la începerea jocului şi până la încheierea lui. O maşinărie care ar analiza fiecare dintre aceste variante fie doar şi o milionime de secundă ar avea nevoie de 10^{95} ani pentru a decide care este prima mutare.

O a doua categorie de critici – vezi R.J. Hall şi C.J. Hitch, „Price Theory and Economic Behavior", *Oxford Economic Papers*, mai 1939 – combină obiecţiile practice ale primului tip cu „principiul realismului" din punct de vedere metodologic, acuzând modelul raţional că este „nerealist". Din moment ce decidenţii nu ierarhizează în mod conştient toate scopurile şi nu iau în considerare toate alternativele atunci când fac o alegere, s-a spus că acest model nu poate fi folosit pentru a explica sau prezice alegerile decidenţilor. Această obiecţie decurge dintr-o înţelegere greşită a funcţiei modelelor teoretice în cadrul explicaţiei şi predicţiei. Regularitatea cu care o asemenea eroare apare în ştiinţele sociale este descurajantă. Ştiinţele naturale şi filosofia ştiinţei au aruncat-o la coşul de gunoi cuvenit, în sens metodologic.

Faptul că modelul acţiunii raţionale nu este la fel de „realist" ca unele modele de acţiune alternative este de înţeles. Dar „realismul" nu este o sită simplă cu ajutorul căreia să separi modelele acceptabile de cele inacceptabile. În măsura în care modelul este oferit ca o descriere – şi nu cunosc pe nimeni care să-l fi recomandat numai din acest motiv –, diferenţele clare dintre model şi condiţiile observate în lume trebuie cenzurate. Dar pentru explicaţie şi predicţie, această lipsă de realism nu trebuie să fie un obstacol – atâta timp cât regulile corespondenţei, care fac legătura între conceptele din model şi fenomenul observat, sunt rezonabil de clare.

A respinge criticile aduse modelului raţional bazate pe principiul realismului nu înseamnă neapărat să acceptăm raţionamentul lui Milton Friedman conform căruia „nerealismul" este marca tuturor teoriilor puternice. Vezi M. Friedman, „The Methodology of Positive Economics", în *Essays in Positive Economics*, Chicago, 1953. Argumentând că singurul criteriu pentru a analiza modelele este puterea lor predictivă şi, mai mult, că puterea predictivă necesită „nerealism", Friedman este sever – încât aproape că poate fi considerat încăpăţânat.

Cei care studiază genealogia argumentelor vor recunoaşte că abordarea din acest eseu a problemei modelelor conceptuale şi a criticilor care le-au fost aduse reprezintă poziţia unei a treia generaţii. Eseul putea foarte simplu să fi atacat Modelul Actorului Raţional şi folosirea sa în literatura de specialitate ca fiind „nerealiste". Deciziile şi acţiunile unităţilor naţionale sunt alese nu de către actori monolitici, s-ar putea spune, ci mai degrabă de către un conglomerat de indivizi distincţi care constituie guvernul. Mai mult, aceşti indivizi nu aleg în funcţie de o ierarhie consistentă de scopuri strategice, ci mai degrabă pe baza ierarhiilor diferiţilor indivizi în ceea ce priveşte o paletă mai extinsă de valori. Acest argument de primă generaţie ar semăna cu multe atacuri la adresa teoriei politicii internaţionale a lui Hans Morgenthau. La nivelul celei de a doua generaţii, acest eseu ar fi putut asuma poziţia lui Friedman – o perspicacitate care devine din ce în ce mai populară în ştiinţa politică. Astfel, ar prezenta atacurile primei generaţii asupra modelului şi apoi le-ar lipsi de tăiş, aducând în prim plan principiul nerealismului al lui Friedman. Funcţia modelelor este de predicţie, se va spune; astfel, puterea predictivă este singurul criteriu pentru a analiza adecvarea modelelor. Puterea predictivă cere un model nerealist. Astfel, criticile primei generaţii mai degrabă susţin decât scad din meritul adecvării modelului. Din fericire, cititorul a fost scutit de ambele posibile eseuri. Dar respingerea acestor alternative oferă informaţii importante cu privire la caracterul raţionamentului acestui studiu. Pentru că noi ne-am asumat, de fapt, poziţia unei a treia generaţii.

Un ultim grup de critici ai modelului raţionalităţii sesizează obiecţia cea mai importantă: *conceptual*, cerinţa modelului ca *toate* alternativele să fie luate în considerare şi *toate*

consecinţele să fie evaluate nu este atât de precisă pe cât ar părea. Asumpţia tipică potrivit căreia funcţiile de recompensă, alternativele şi consecinţele sunt proprietăţi ale unei *situaţii obiective* în care alternativele, consecinţele şi utilităţile reale există poate fi de înţeles în cazul în care subiectul ales este un şoarece, iar observatorul este om (mai ales dacă omul a conceput experimentul). Variantele din labirint şi consecinţele fiecăreia (indiferent dacă şoarecele ajunge la bucata de caşcaval sau nu) sunt precise şi determinante. Într-un joc construit, are sens să te referi la toate variantele şi toate consecinţele. Dar, în cele mai multe situaţii în care acţiunea este cerută, ideea tuturor variantelor sau chiar a unei reguli pentru generarea tuturor posibilelor variante (fiind dat un timp nelimitat) este neclară. Ce situaţie obiectivă dă sens conceptului tuturor consecinţelor posibile şi valorilor lor într-o situaţie obişnuită din viaţa de zi cu zi, de exemplu, ajutorul străin?

Aceste obiecţii sunt valide. Ceea ce dau ele de înţeles pentru un concept aplicabil al acţiunii raţionale, totuşi, este mai puţin direct decât au presupus anumiţi critici. Faptul că modelul raţionalităţii comprehensive este limitat la situaţii artificiale nu presupune că situaţiilor din lumea reală li se aplică numai un model raţional *comportamental* (spre deosebire de ceea ce susţinea Simon). Într-adevăr, o replică puţin modificată a modelului raţionalităţii cuprinzătoare poate fi făcută suficient de clară pentru a fi acceptată şi poate face mai mult decât varianta mai puternică. Modelul modificat al raţionalităţii pur şi simplu relaxează cerinţa modelului raţionalităţii comprehensive de a fi generate „toate" alternativele şi „toate" consecinţele şi pune accentul pe esenţa modelului: alegerea maximizatoare de valoare din cadrul unui set mai larg de variante şi consecinţe luate în considerare. Din motive de calcul matematic, acest lucru introduce un grad inacceptabil de nedeterminare. Dar pentru explicarea comportamentului tipic, cerinţa de a fi dezvăluit caracterul intenţionat al acţiunii poate fi de ajuns. (Nota 93 din capitolul 1 al primei ediţii.) Pentru o contribuţie recentă provocatoare pentru dezbatere, vezi Thomas Mayer, *Truth Versus Precision in Economics* (Edward Elgar, Aldershot, Anglia, 1993).

În lumina ascendenţei recente pe care o au abordările alegerii raţionale în ştiinţa politică, dezbaterea dintre modelele raţionalităţii „comprehensive" şi „limitate" devine şi mai relevantă. Demonstraţia lui Simon privind necesitatea ipotezelor şi evidenţelor „auxiliare" pentru orice explicaţie care foloseşte raţionalitatea „comprehensivă" trebuie să concentreze atenţia asupra cercetării empirice la nivel macro şi micro, chemate să identifice: (1) dintre nenumăratele specificări rezonabile, pe acelea care au fost sau vor fi adoptate de agent; (2) regulile pentru folosirea evidenţelor în aceste investigaţii.

20. Robert Merton, *Social Theory and Social Structure*, ediţia lărgită (Free Press, New York, 1968), pp. 69-72. Folosirea conceptului de „paradigmă" de către Merton este compatibilă cu utilizarea ei astăzi, conform Dicţionarului Webster: „Un cadru filosofic şi teoretic al unei şcoli sau discipline ştiinţifice, în cadrul căruia sunt formulate teoriile, legile, generalizările şi experimentele realizate pentru susţinerea acestora". Acelaşi concept de bază este utilizat pentru a avansa alte enunţuri de către Thomas Kuhn şi Imre Lakatos. Vezi Kuhn, „Reflections on My Critics", şi Lakatos, „Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes" în Lakatos şi Musgrave (ed.), *Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge University Press, Cambridge, 1970).
21. Tucidide, *The Peloponnessian War*, trad. de Richard Crawley (ediţii diferite), capitolul 1, paragraful 24. Pentru o analiză atât a meritelor raţionamentului lui Tucidide, cât şi a întrebării dacă acesta este cu adevărat felul în care el a evaluat cauzele războiului, vezi Donald Kagan, *The Outbreak of the Peloponnesian War* (Cornell University Press, Ithaca, 1969), pp. 345-356, 357-374. Merită amintit faptul că unii cercetători moderni nu sunt de acord cu referirea realiştilor clasici la Tucidide. Vezi, de exemplu, Daniel Garst, „Thucydides and Neorealism", *International Studies Quarterly*, 33, nr. 1 (martie 1989).
22. George Kennan, *American Diplomacy 1900-1950* (University of Chicago Press, Chicago, 1951), pp. 3-4.

23. Pentru exemple importante privind opiniile care i-au influenţat pe cititorii lui Niebuhr, Spykman şi Lippmann în timpul războiului şi perioada postbelică, vezi Reinhold Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics* (Scribner's, New York, 1932) şi *The Irony of American History* (Scribner's, New York, 1952); Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power* (Harcourt Brace and Company, New York, 1942); şi Walter Lippmann, *US Foreign Policy: Shield of the Republic* (Little, Brown, Boston, 1943); vezi şi Ronald Steel, *Walter Lippmann and the American Century* (Little, Brown, Boston, 1980), pp. 404-408. Printre intelectuali, o altă prezentare foarte influentă a realismului în această perioadă a fost lucrarea lui E.H. Carr, *The Twenty Year's Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, ed. a II-a (Macmillan, Londra, 1981; ed. I, 1940). Vezi Michael Joseph Smith, *Realist Thought from Weber to Kissinger* (Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1986).
În ceea ce priveşte gândirea lui Kennan, aşteptăm publicarea unei biografii îngrijite de John Lewis Gaddis. Până atunci, cele mai bune surse sunt John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy* (Oxford University Press, New York, 1982), pp. 25-53; Anders Stephanson, *Kennan and the Art of Foreign Policy* (Harvard University Press, Cambridge, 1989); Smith, *Realist Thought from Weber to Kissinger*, pp. 165-191; şi despre activitatea lui Kennan în guvern, Wilson D. Miscamble, *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947-1950* (Princeton University Press, Princeton, 1992).
24. George F. Kennan, „Morality and Foreign Policy", (1985) în Kennan, *At a Century's Ending: Reflections, 1982-1995* (W.W. Norton, New York, 1996), pp. 270, 279.
25. Morgenthau, *Politica între naţiuni* (Polirom, Iaşi, 2007) p. 44 (subl. adăug.). Pentru o critică a lucrării lui Morgenthau, vezi Smith, *Realist Thought from Weber to Kissinger*, pp. 134-164. Într-un eseu clasic intitulat „The Actors in International Politics", Arnold Wolfers observă: „Până de curând, abordarea „statul-ca-unic-actor" a politicii internaţionale a fost atât de des folosită, încât poate fi considerată o abordare clasică" (în *Theoretical Aspects of International Relations*, William Fox (ed.), Notre Dame, 1959, p. 83). El examinează două tendinţe ulterioare în literatură, teoria „minţilor oamenilor" şi abordarea „procesului decizional", susţinând că aceste noi cadre de referinţă nu duc prea departe faţă de abordarea tradiţională. Deşi acceptă contribuţiile aduse de cele două tendinţe, Wolfers apără modelul tradiţional „statul-ca-actor" ca fiind „standardul pe care ne putem baza aşteptările în ceea ce priveşte comportamentul şi abaterile statului" (*ibid.*, p. 98). El consacră „acţiunile «normale» şi reacţiile statelor în diferitele situaţii internaţionale" (*ibid.*).
26. Vezi Felix Gilbert, *To the Farewell Address: Ideas in Early American Foreign Policy* (Princeton University Press, Princeton, 1961).
27. Henry Kissinger, *Diplomacy* (Simon and Schuster, New York, 1994), p. 18; trad. rom. *Diplomaţia* (All, Bucureşti, 1994), p. 16.
28. Citatul este din Henry Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh, and the Problems of Peace, 1812-1822* (Houghton Mifflin, Boston, 1957), p. 329; vezi Smith, *Realist Thought from Weber to Kissinger*, pp. 192-217.
29. Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations* (Doubleday, New York, 1966), p. 16 (subl. în original); vezi şi Stanley Hoffmann, *The State of War: Essays on the Theory and Practice on International Relations* (Praeger, New York, 1965), pp. 22-53.
30. Aron, *Peace and War*, pp. 16-17, 177, precum şi pp. 177-183.
31. Foarte interesant, în subdomeniul relaţiilor internaţionale, prefixul „neo-" a fost adesea ataşat la descrierea unor lucrări de către critici. Vezi, de exemplu, Richard K. Ashley, „The Poverty of Neorealism", în *Neorealism and Its Critics*, Robert Keohane (ed.) (Columbia University Press, New York, 1986), p. 257, pentru neorealism, şi Joseph M. Grieco, „Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", în *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, David Baldwin (ed.) (Columbia

University Press, New York, 1993), p. 117 pentru instituţionalismul neoliberal. Vezi Colin Elman, „Neocultural Progress? A Preliminary Discussion of Lakatos' Methodology of Scientific Research Programs", lucrare pentru întrunirea anuală a American Political Science Association, august 1997.

32. Keith Shimko, „Realism, Neorealism, and American Liberalism", *Review of Politics*, 54, nr. 2 (primăvara 1992), p. 299.
33. Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Relations* (Princeton University Press, Princeton, 1976), pp. 62-113.
34. Kenneth Waltz, *Theoy of International* Politics (Addison-Wesley, Reading, 1979), pp. 129 şi urm.; trad. rom. *Teoria politicii internaţionale* (Polirom, Iaşi, 2006), p. 181 şi urm. Pentru cel mai bun rezumat al ideilor lui Waltz în acest context, inclusiv versiuni uşor revizuite a patru capitole din lucrarea sa iniţială, vezi Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*.
35. Waltz, *Teoria politicii internaţionale* (Polirom, Iaşi, 2006); şi Waltz, „Anarchic Orders and Balance of Power", în *Neorealism and Its Critics*, p. 117. Waltz a folosit uneori şi un model evolutiv pentru alegerea pe care o face statul şi mai puţin un model al alegerii raţionale. „Teoria spune simplu că, dacă unii se descurcă relativ bine, alţii vor încerca să-i imite sau se vor prăbuşi pe drum". În această viziune, funcţionarea unui sistem al balanţei de putere este efectiv automată, statele comportându-se mai mult sau mai puţin mecanic ca răspuns la structura de putere, fără să existe nici o alegere reală. Gânditorii din secolul al XVIII-lea erau şi ei ataşaţi de o teorie universală mecanicistă care, din perspectiva căutării entuziaste a ordinii ştiinţifice a lumii naturale, ar fi reprezentat o paralelă în lumea politică. Vezi Edward Gulick, *Europe's Classical Balance of Power* (W.W. Norton, New York, 1955). Teoriile marxiste alunecă şi ele uneori într-un model evolutiv, în care statele par să se supună legilor naturii (sau istoriei) în loc să explice comportamentul printr-o decizie raţională intenţionată. O generaţie mai veche de cercetători poate că îşi aminteşte discuţia privind versiunile „automate" şi „manuale" ale teoriei balanţei de putere din Inis Claude, *Power and International Relations* (Random House, New York, 1962).
Dar pentru Waltz şi alţi „neorealişti", ca şi pentru teoreticienii marxişti mai moderni, structura sistemului prezintă numai un set de constrângeri şi oportunităţi care exercită o influenţă critică asupra felului în care statele îşi vor defini scopurile şi alegerile. În cadrul acestor parametri, Waltz se bazează pe modelul actorului raţional pentru a explica comportamentul statului. Aşa cum a observat Keohane, „Waltz se bazează în fapt pe argumentul raţionalităţii, în ciuda faptului că anterior negase acest lucru". Robert O. Keohane, „Theory of World Politics", în *Neorealism and Its Critics*, p. 173.
Acest model evolutiv, ce părăseşte paradigma raţionalităţii prin analogia pe care o face între comportamentul statului şi adaptarea evolutivă a organismelor naturale, ia câteodată forma argumentelor privind puterea deterministă a structurilor ecologice sau puterea explicativă a structurilor economiilor sau puterii. De exemplu, Jared Diamond, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* (W.W. Norton, New York, 1997). Cu toate acestea, paradigma evoluţionistă a selecţiei naturale are cel puţin alte trei neajunsuri. În primul rând, cercetătorii se îndepărtează de ideea că „adecvarea" sau adaptarea optimă la un sistem predominant explică adecvat posibila supravieţuire, dispariţie sau perpetuare a speciilor. Pentru o discuţie pe acest subiect şi pentru criticile la adresa metaforelor selecţiei naturale atât de des regăsite în cultura populară şi ştiinţifică, vezi Stephen Jay Gould, *Wonderful Life: The Burgess Shale and the Nature of History* (W.W. Norton & Company, New York, 1989); vezi şi discuţia despre tendinţa către complexitate şi „peisajele adecvării" în Murray Gell-Mann, *The Quark and the Jaguar: Adventures in the Simple and the Complex* (W.H. Freeman and Company, New York, 1994), pp. 235-260. În al doilea rând, teoria tinde să adopte o poziţie ce reduce semnificaţia cogniţiei umane şi a conştiinţei şi care este, din punct de vedere filosofic, greu de apărat. Vezi Barry Schwartz, *The Battle for Human Nature: Science, Morality and Modern Life* (Norton, New York, 1986); dar pentru o perspectivă ecologică ce pune totuşi accentul pe raţionalitate şi cogniţie, vezi Harold Sprout şi Margaret Sprout, *The Ecological*

Perspective on Human Affairs with Special Reference to International Politics (Princeton University Press, Princeton, 1965). În al treilea rând, astfel de teorii evoluţioniste conduc inevitabil spre explicarea rezultatelor care apar la intervale lungi de timp, ceea ce face ca ele să nu poată reprezenta încercări serioase de a explica rezultatele la nivel de unitate în perioade de timp la fel de scurte ca viaţa oamenilor (sau a mai multor generaţii). În această privinţă, pentru o critică a teoriilor generale despre evoluţia minţii umane, vezi Steve Jones, „The Set within the Skull", *New York Review of Books*, 6 noiembrie 1997, pp. 13-16.

36. Waltz încearcă de asemenea să explice alte fenomene generale, în afara balanţei de putere. De exemplu, afirmă că probabilitatea războiului este mai mare în sistemele multipolare şi că războiul este mai probabil între două state pe măsură ce interdependenţa creşte. Pentru ideile lui Waltz şi aplicaţiile neorealismului în explicarea politicilor externe, vezi Colin Elman, „Horses for Courses: Why *Not* Neorealist Theories of Foreign Policy", *Security Studies*, 6 (toamna 1996), pp. 7, 9-15, şi răspunsul lui Waltz, „International Politics Is Not Foreign Policy", *Security Studies*, 6 (toamna 1996), pp. 54-57. Lista lui Elman cu exemple privind aplicaţiile teoriei lui Waltz pentru explicarea politicii externe pe baza factorilor sistemici, structurali include: oraşele-state mai mici din Grecia care au susţinut Sparta (mai slabă) împotriva mai puternicei Atene; încercarea amiralului Tirpitz de a rivaliza cu forţa marinei britanice, Marea Britanie răspunzând printr-o cursă a înarmării navale; marile puteri continentale au imitat sistemul ierarhiei militare prusace; cooperarea Statelor Unite (ca viitor câştigător al oricărei curse a înarmărilor navale), care a făcut posibil Tratatul celor Cinci Puteri, de limitare a armamentelor navale, semnat la Washington; diplomaţia de alianţă purtată de Franţa şi Rusia înainte de Primul Război Mondial; şi „pasarea responsabilităţii" încercată de Franţa, înainte de al Doilea Război Mondial.
37. Kenneth N. Waltz, „The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, 18 (toamna 1993), pp. 44-79.
38. Alexander Wendt, „Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 46 (primăvara 1992).
39. Vezi şi Randall Schweller, „Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies*, 5 (primăvara 1996).
40. Vezi, de exemplu, Stephen Van Evera, „The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, 9 (vara 1984), pp. 58-107, şi Jack Snyder, „Civil-Military Relations and the Cult of the Offensive, 1914 and 1984", *International Security* (vara 1984), pp. 108-160.
41. Stephen Walt, *The Origins of Alliances* (Cornell University Press, Ithaca, 1987). Vezi Thomas J. Christensen, „Perceptions and Alliances in Europe, 1865-1940", *International Organization*, 51 (iarna 1997). Christensen argumentează că, mai ales într-un sistem multipolar, liderii se axează pe puterea percepută a unui stat din „linia întâi" în potenţiala alianţă, dar adesea interpretează greşit distribuţia capacităţilor de putere din sistem şi eficienţa doctrinelor ofensive sau defensive. Aceasta îi conduce la adoptarea unor politici de alianţă care adesea se dovedesc contraintuitive sau chiar periculoase, ca, de pildă, neutralitatea lui Napoleon al III-lea în Războiul austro-prusac sau „pasarea responsabilităţii" de către britanici şi sovietici către Franţa în timpul crizei cehoslovace din 1938.
42. Pentru cea mai recentă sinteză a lucrărilor lui Jervis, vezi cartea sa *System Effects: Complexity in Political and Social Life* (Princeton University Press, Princeton, 1997). În contextul acestui paragraf, vezi mai ales Thomas J. Christensen şi Jack Snyder, „Chain Gangs and Passing Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, 44 (primăvara 1990), pp. 137-167.
43. Vezi Van Evera, „The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War"; şi Snyder, „Civil-Military Relations and the Cult of the Offensive, 1914 and 1984".
44. Stephen Van Evera, „Offense, Defence, and the Causes of War", *International Security*, 22 (vara 1998), pp. 5-43.
45. Elman, „Horses for Courses". Diagrama 1 este reprodusă, cu uşoare modificări, în figura 3.

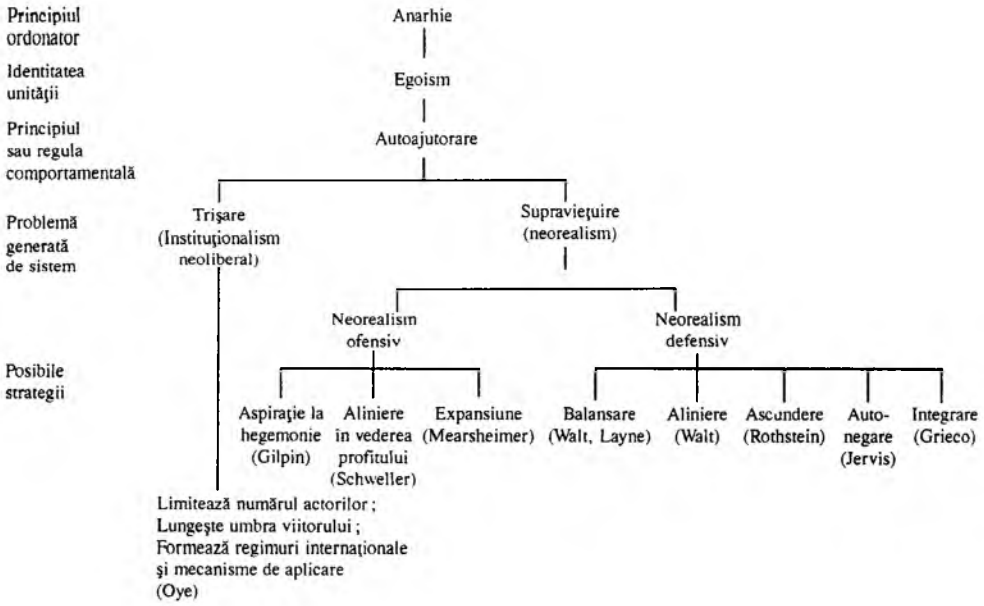

Figura 3. *Anarhie - ipoteze şi câteva posibile strategii de politică externă*

46. Robert Keohane, *After Hegemony : Cooperation and Discord in the World Political Economy*, (Princeton University Press, Princeton, 1984). Vezi şi Keohane, „Institutionalist Theory and the Realist Challenge after the Cold War", în Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism*. Aşa cum notează Keohane, numărul organizaţiilor internaţionale a crescut de şase ori între 1945 şi 1980. *Ibid.*, p. 285.
47. Vezi Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe* (Stanford University Press, Stanford, 1958). În cele mai multe dintre lucrări, Krasner tinde să fie de partea realiştilor, care consideră instituţiile ca având un caracter de epifenomen în raport cu puterea statelor (vezi, de exemplu, „Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier", în Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism*); vezi şi lucrarea sa despre regimuri ca variabile autonome în Krasner (ed.), *International Regimes* (Cornell University Press, Ithaca, 1983).
48. Deşi nu întotdeauna remarcată de instituţionaliştii internaţionali, o revendicare clară cu privire la impactul independent al acestor instituţii este o afirmaţie care poate fi formulată după cum urmează: „Înfiinţarea unor instituţii înzestrate cu capacităţi - instituţii care în fapt plătesc în avans costuri fixe însemnate, făcând posibile anumite acţiuni în schimbul unor costuri marginale modeste - creşte probabilitatea unor astfel de acţiuni". Vezi Graham Allison şi Hisashi Owada, „Democracy and Deadly Conflict: Reflections on the Responsibilities of Democracies in Preventing Deadly Conflict", lucrare pentru Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict (în curs de apariţie). Aşa cum susţin Allison şi Owada: „Voinţa statelor de a acţiona este puternic influenţată de existenţa unor asemenea capacităţi, ale căror competenţe pentru a rezolva problemele sunt clare şi incrementale pot fi puse în aplicare cu costuri mai mici". Această afirmaţie şi argumentarea, extrase în esenţă din raţionamentul asociat Modelului II din capitolul 3, sugerează oportunităţi pentru o „fertilizare" încrucişată între instituţionaliştii internaţionali şi analiştii Modelului II. Pentru o versiune anterioară a acestui argument, vezi Graham Allison, „Military Capabilities and American Foreign Policy", *Annals of the American Academy*, martie 1973, pp. 17-37: „Dacă americanii consideră că este uşor să se ducă oriunde şi să facă orice, atunci se vor duce mereu undeva şi vor face ceva".

49. Keohane, „Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War", în Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism*, p. 271; reacţia sa negativă faţă de eticheta de neoliberalism se găseşte la p. 298, n. 3 (el preferă „instituţionalismul" sau poate „instituţionalismul raţional"). Despre instituţiile şi cooperarea internaţională (care nu e acelaşi lucru cu o armonie prietenească), înţelese ca factori determinanţi în politica internaţională, vezi Robert O. Keohane şi Joseph S. Nye, Jr., *Power and Interdependence: World Politics in Transition* (Little, Brown, Boston 1977); trad. rom. *Putere şi interdependenţă* (Polirom, Iaşi, 2009); Robert Axelrod şi Robert O. Keohane, „Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, 38 (octombrie 1985), pp. 226-254; Lisa L. Martin, „Institutions and Cooperation: Sanctions during the Falkland Islands Conflict", *International Security*, 16 (primăvara 1992), pp. 143-178; Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State* (Basic Books, New York, 1986); şi Robert Keohane, *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory* (Westview, Boulder, 1989). Despre natura şi definiţia regimurilor, un set de explicaţii care se suprapun cu instituţionalismul internaţional, vezi Stephen Krasner, „Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", în Krasner (ed.), *International Regimes*, pp. 1-22.
50. Vezi Keohane, *After Hegemony*, partea a II-a.
51. *Ibid.*, pp. 15-26. Vezi şi Keohane, „Institutionalist Theory and the Realist Challenge", p. 294: „În *After Hegemony*, am accentuat de la început faptul că nici o teorie la nivel de sistem nu poate fi completă".
52. *Ibid.*, p. 285.
53. *Ibid.*, pp. 294-295: „Fără o teorie a intereselor, care necesită analiza politicii interne, nici o teorie a relaţiilor internaţionale nu poate fi pe deplin adecvată... Trebuie efectuate cercetări mai aprofundate la nivelul statului, şi mai puţin la nivelul sistemului internaţional ca întreg". Vezi şi Axelrod şi Keohane, „Achieving Cooperation under Anarchy", în care prima lor concluzie accentuează „importanţa percepţiei": „Autorii *Cooperation under Anarchy* nu au intenţionat să exploreze rolul percepţiei în procesul decizional, pur şi simplu importanţa percepţiei s-a afirmat singură". Reflectând interesul său pentru lumea reală, scrierile lui Keohane oferă un eclectism care depăşeşte graniţele enunţurilor actuale ale teoriei instituţionaliste. Astfel, observând că „noţiunea de interes de sine este elastică", instituţionalismul său explorează felurile în care instituţiile internaţionale pot schimba concepţiile interesului de sine. Vezi Keohane, *After Hegemony*, pp. 131-132. „Actorii care funcţionează în cadrul unei raţionalităţi limitate vor aprecia regulile empirice furnizate de regimuri. Dacă guvernele se tem de schimbarea preferinţelor succesorilor lor, ele vor căuta să se alăture unor regimuri care să constrângă aceste viitoare administraţii. Şi, în final, dacă definiţia pe care o dau guvernele interesului de sine include empatia [pentru bunăstarea altor state], ele vor fi mai dornice decât în alte cazuri să construiască regimuri internaţionale, din moment ce interesele comune vor fi mai importante".
54. Axelrod şi Keohane, „Achieving Cooperation under Anarchy".
55. Vezi Robert Axelrod, „Conflicts of Interest: An Axiomatic Approach", *Journal of Conflict Resolution*, 11 (martie 1967), pp. 87-99; şi Robert Axelrod, *Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics* (Markum, Chicago, 1970).
56. Vezi Lisa Martin, *Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions* (Princeton University Press, Princeton, 1992). Vezi şi analiza lui John Duffield în ceea ce priveşte contribuţia NATO la „lunga pace" din Europa de după al Doilea Război Mondial, care susţine că această instituţie, sau „regim internaţional", a sporit descurajarea şi reasigurarea în Europa, în felul acesta contribuind semnificativ la cele cinci decenii fără război. John Duffield „Explaining the Long Peace in Europe: The Contribution of Regional Security Regimes", *Review of International Studies*, 20 (1994), pp. 369-388. Faptul că Duffield vede în NATO nu o simplă instituţie, ci un „regim" se bazează pe folosirea unei definiţii a regimului bazată pe lucrarea lui Oran R. Young, *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and Environment* (Cornell University Press, Ithaca, 1989) şi pe cea a lui Keohane, *International Institutions and State Power*. Este într-o oarecare măsură mai vast decât conceptul

descris de Steve F. Krasner, „Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", în Krasner (ed.), *International Regimes*.

57. Keohane, „Institutional Theory and the Realist Challenge", p. 287.
58. John Mearsheimer, „Correspondence: Back to the Future, Part II", *International Security*, 15 (toamna 1990), p. 199.
59. John Mearsheimer, „Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 15 (vara 1990), p. 52. Pentru un exemplu inventiv despre cum este posibil să „salvezi o teorie" printr-o interpretare flexibilă sau prin epicicluri, vezi explicația/predicția neorealistă a lui Joseph M. Grieco despre o Uniune Europeană întărită, „The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-realist Research Programme", *Review of International Studies*, 21 (ianuarie 1995), pp. 21-40.
60. Robert Keohane și Lisa Martin, „The Promise of Institutionalist Theory", *International Security*, 20 (vara 1995), p. 40.
61. Keohane, „Institutionalist Theory and the Realist Challenge", p. 291. Foarte interesant, predicția lui Keohane din 1993 cu privire la Uniunea Europeană include o notă de subsol în care se ferește de o predicție asemănătoare în cazul NATO: „Mă feresc să fac o predicție asemănătoare pentru NATO fiindcă nu este clar dacă atât SUA cât și Europa vor continua să privească existența NATO ca fiind în interesul lor".
62. Jack S. Levy, „Domestic Politics and War", în *The Origin and Prevention of Major Wars*, Robert I. Rotberg și Theodore K. Rabb (ed.) (Cambridge University Press, Cambridge, 1988), p. 88. Mulți susținători ai păcii democratice susțin acum numai că pacea democratică este un enunț despre tendințe și probabilități, depășind faza în care o considerau drept o lege universală a istoriei. De exemplu, potrivit lui Bruce Russett și James Lee Ray, „Teza păcii democratice... *nu afirmă* că democrațiile nu au dus sau nu vor duce *niciodată* războaie unele cu altele... Absența conflictelor de nivel redus dintre democrații (care înseamnă altceva decât o frecvență foarte mică) nu este sugerată de nici un susținător al păcii democratice. Un contraexemplu nu respinge o afirmație cu privire la probabilitatea relativ redusă". Bruce Russett și James Lee Ray, „Why the Democratic-Peace Proposition Lives", *Review of International Studies*, 21 (1995), pp. 319-325, iar de la p. 322, n. 2. Vezi și David L. Rousseau, Christopher Gelpi, Dan Reiter și Paul Huth, „Assessing the Dyadic Nature of the Democratic Peace, 1918-88", *American Political Science Review*, 20 (septembrie 1996), pp. 512-533, 516, n. 8: „...cei mai mulți cercetători au propus și au testat raționamente probabilistice (de exemplu, normele și structurile reduc probabilitatea recurgerii la forța militară) și mai puțin legi deterministe (adică, democrațiile nu vor folosi niciodată forța împotriva altei democrații)". Vezi și Bruce Russett, „Counterfactuals about War and Its Absence", în *Counterfactuals Thought Experiments in World Politics: Logical, Methodological, and Psychological Perspectives*, Philip E. Tetlock și Aaron Belkin (ed.) (Princeton University Press, Princeton), p. 171.
63. Zeev Maoz, „The Controversy over the Democratic Peace", *International Security*, 22 (vara 1997), pp. 162, 173-174.
64. Conceptul de „pace eternă", în lucrarea lui Hans Reiss (ed.), *Kant's Political Writings*, ed. a II-a, trad. de H.B. Nisbet (Cambridge University Press, Cambridge, 1991); [pentru citatele din Kant, Immanuel Kant, *Spre pacea eternă. Un proiect filosofic de Immanuel Kant*, trad. de Ion Gorun, Editura Mondero, București, 2006]. Următoarele câteva paragrafe fac apel, de asemenea, la Joseph S. Nye, Jr., Graham T. Allison și Albert Carnesale (eds.), *Fateful Visions: Avoiding Nuclear Catastrophe* (Ballinger, Cambridge, Mass., 1998), pp. 215-216. Pentru redescoperirea lui Kant, vezi și Michael Doyle, „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Parts 1 and 2", *Philosophy and Public Affairs*, 12 (vara și toamna 1983), pp. 205-235, 323-353.
65. Vezi John R. Oneal și Bruce M. Russett, „The Classical Liberals were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950-1985", *International Studies Quarterly*, 41 (iunie 1997), pp. 267-293.
66. Pentru o selecție de păreri pro și contra existenței păcii democratice, vezi Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones și Steven E. Miller (ed.), *Debating the Democratic Peace* (MIT Press,

Cambridge. Mass., 1996). Vezi și Miriam Fendius Elman (ed.), *Paths to Peace : Is Democracy the Answer ?* (MIT Press, Cambridge, Mass., 1997). O respingere a criticilor este oferită de Maoz, „The Controversy over the Democratic Peace". Pentru o trecere în revistă a dezbaterii, vezi Steve Chan, „In Search of Democratic Peace : Problems and Promise", *Mershon International Studies Review*, 41 (mai 1997), pp. 59-91. Vezi și Spencer Weart, *Never at War : Why Democracies Will Not Fight One Another* (Yale University Press, New Haven, 1998). Scepticii argumentează fie că pacea democratică nu există, fie că democrația nu răspunde de exemplele de pace democratică. Primul grup de critici argumentează că numărul războaielor dintre democrații este mai mare decât afirmă susținătorii păcii democratice. Al doilea grup nu combate datele agregate, dar se întreabă dacă valorile și instituțiile democratice împărtășite conduc la acea pace observată între statele democratice și sugerează motive alternative pentru a explica regularitățile.

67. Vezi Edward D. Mansfield și Jack Snyder, „Democratization and the Danger of War", *International Security*, 20 (vara 1995), pp. 5-38. Pentru o respingere, vezi Michael D. Ward și Kristian S. Gleditsch, „Democratizing for Peace", *American Political Science Review*, 92 (martie 1998), pp. 51-61.
68. *Ibid.* și John M. Owen, *Liberal Peace, Liberal War : American Politics and International Society* (Cornell University Press, Ithaca, 1997).
69. Vezi Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 1997, p. 36.
70. Vezi Michael W. Doyle, *Ways of War and Peace : Realism, Liberalism, and Socialism* (W.W. Norton, New York, 1997). Analiza lui Doyle identifică realismul, liberalismul și socialismul drept cele trei viziuni asupra lumii care au configurat percepția modernă a politicii globale ; autorul retrasează o istorie intelectuală profundă care cuprinde și fundamentele filosofice, dar și aplicații ale acestor tradiții.
71. *Ibid.*, pp. 211, 383, 420.
72. *Ibid.* și Andrew Moravcsik, „Taking Preferences Seriously : A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, 51 (toamna 1997), pp. 513, 515. Vezi și versiunea bazată pe diviziunea tripartită a teoriei liberale oferită în critica realistă a lui John Herz, *Political Realism and Political Idealism* (University of Chicago, Chicago, 1951).
73. Andrew Moravcsik, „Taking Preferences Seriously : A Liberal Theory of International Politics".
74. *Ibid.*, p. 513 (subl. adăug.).
75. Pentru comportamentul distinct al guvernelor revizioniste animate de seturi de credințe revoluționare sau naționaliste, vezi Stephen Van Evera, „Primed for Peace", *International Security*, 15 (1991), pp. 23-25, 30-31 ; și Stephen Walt, *Revolution and War* (Cornell University Press, Ithaca, 1996).
76. Formularea lui Moravcsik referitoare la paradigma „stat-societate" poate aproxima în anumite condiții un Model III mai amplu (discutat în capitolul 5), în esență un pluralism aplicat politicii externe. Astfel, vezi ipoteza sa nr. 1 : „Cei mai importanți actori din politică sunt indivizii și grupurile private...". Într-adevăr, într-un alt punct, depășește granița acțiunilor unitare ale statelor, extinzându-se la actorii dezagregați, care au politici externe semiautonome. Moravcsik, „Taking Preferences Seriously", pp. 516, 519. Dar când explică acțiuni sau formulează așteptări cu privire la acțiunile viitoare, actorii săi devin mai ales guverne unificate, ale căror lideri acționează ca reprezentanți ai unor preferințe stabile pe baza cărora fac calcule raționale.
77. Kissinger, *Diplomacy*, p. 227.
78. Scrierile lui Wilson din 1906 și 1908, citate într-un rezumat convingător și concis asupra gândirii lui Wilson, realizat de Frank Ninkovich, *Modernity and Power : A History of the Domino Theory in the Twentieth Century* (University of Chicago Press, Chicago, 1994), pp. 41-42. Cu toate acestea, Ninkovich nu insistă asupra moștenirii intelectuale semnificative a lui Thomas Jefferson, care, pentru generația lui Wilson de politicieni democrați, a fost considerat un predecesor al unor asemenea teorii liberale ale politicii mondiale. Despre influența convingerilor referitoare la Jefferson, vezi Merrill Peterson, *The Jefferson Image in the American*

Mind (Oxford University Press, New York, 1960); iar pentru influenţa lui Jefferson asupra lui Franklin Roosevelt, vezi John Lamberton Harper, *American Visions of Europe* (Cambridge University Press, Cambridge, 1994), pp. 43-47.

Teoria lui Wilson a plecat de la alegerile raţionale făcute de actorii statali. Pentru el, „etica socială este o etică utilitaristă, nu una absolută; este ceea ce poţi realiza prin înţelegere, nu printr-un proces abstract pornind de la bine şi rău". Astfel, el anticipează chiar analiza articulată de teoreticienii moderni cum este Keohane. Wilson mai susţine că lupta dintre statele democratice şi cele conduse de „grupuri mici care fac alegeri egoiste în beneficiul lor" ar consta din conflicte-test care vor stabili dacă noile norme oferite restului lumii vor fi respectate şi, astfel, vor deveni şi mai larg acceptate. Prin urmare, asemenea teste evidente ale noilor norme dobândesc în mod logic, pentru Wilson (şi cei mai mulţi dintre succesorii lui) o importanţă ce depăşeşte cu mult semnificaţia lor intrinsecă, datorită impactului majorităţii schimbătoare a populaţiei lumii care, credea Wilson, va deţine în ultimă instanţă adevărata balanţă de putere la nivel global. Wilson citat în Ninkovich, *Modernity and Power*, pp. 45, 60-61; vezi şi Arthur Link, *Woodrow Wilson: Revolution, War, and Peace* (Harlan, Davidson, Arlington Heights, III., 1979); Thomas K. Knock, *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order* (Princeton University Press, Princeton, 1992); şi, pentru o evaluare mai întunecată asupra moştenirii liberalismului agresiv al lui Wilson, Lloyd Gardner, *A Covenant with Power: America and World Order from Wilson to Reagan* (Macmillan, New York, 1984). Noţiunea de conflicte-test este încă foarte puternică. Frustraţi de eşecul politicii administraţiei sale în Bosnia, preşedintele Clinton a afirmat că, „poziţia noastră [în privinţa Bosniei] nu poate fi menţinută, deoarece distruge poziţia puternică pe care o au Statele Unite în lume". Bob Woodward, *The Choice: How Clinton Won* (Simon and Schuster, New York, 1996), p. 261.

79. Preşedintele Reagan a susţinut că „istoricii care vor analiza vremurile noastre vor observa reţinerea constantă şi intenţiile paşnice ale democraţiilor", a căror misiune a fost aceea de a „păstra atât libertatea, cât şi pacea". Ronald Reagan, discurs în Parlamentul Marii Britanii, 8 iunie 1982, conform *New York Times*, 9 iunie 1982. Într-un discurs la ONU, intitulat „Pax Universalis", George Bush a susţinut că, „pe măsură ce înfloreşte democraţia, înfloreşte şi oportunitatea unei a treia realizări istorice majore: cooperarea internaţională". George Bush, discurs la Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite, 1 octombrie 1990, citat în Doyle, *Ways of War and Peace*, p. 205. Preşedintele Clinton şi-a intitulat strategia de securitate naţională a administraţiei sale „angajament şi lărgire", afirmând că: „Strategia noastră de securitate naţională se bazează pe lărgirea comunităţii democraţiilor de piaţă". William Clinton, „A National Security Strategy of Engagement and Enlargement" (US Government Printing Office, Washington, DC, iulie 1994).
80. Întâlnirea anuală a American Political Science Association, din 1996, masă rotundă pe tema conflictului şi cooperării, cu Robert Keohane, Bruce Bueno de Mesquita şi Thomas C. Schelling.
81. Pentru o elaborare a acestei afirmaţii, vezi John Passmore, „Explanation in Everyday Life, in Science, and in History", *History and Theory*, 2, nr. 2 (1962).
82. Schelling, *The Strategy of Conflict*.
83. Pentru dezvoltări ulterioare ale argumentului de bază, vezi Thomas Schelling, *Arms and Influence* (Yale University Press, New Haven, 1966).
84. Dezbaterea ulterioară pe tema descurajării s-a desfăşurat în mai multe direcţii. Vezi numărul special din *World Politics*, 41 (ianuarie 1989). Pentru reformulări mai recente ale raţionamentului privind alegerea raţională şi teoria jocurilor, vezi James D. Fearon, „Rationalists' Explanations of War", *International Organization*, 49 (vara 1995), pp. 379-414; Robert Powell, *Nuclear Deterrence Theory: The Problem of Credibility* (Cambridge University Press, Cambridge, 1990); şi R. Harrison Wagner, „Peace, War, and the Balance of Power", *American Political Science Review*, vol. 88 (septembrie 1994), pp. 593-607. Wagner furnizează o interpretare profundă din perspectiva teoriei jocurilor a crizei rachetelor din Cuba în „Uncertainty, Rational Learning, and Bargaining in the Cuban Missile Crisis", în *Models of Strategic Choice in Politics*, Peter Ordeshook (ed.) (University of Michigan Press, Ann Arbor, 1989), pp. 177-205.

85. Un bun exemplu este aplicația Snidal-Achen privind înțelegerea interacțiunii strategice pentru a arăta că analiza lui Lebow și Stein referitoare la descurajare a neglijat cazurile în care descurajarea nu a fost contestată. Vezi Christopher Achen și Duncan Snidal, „Rational Deterrence Theory and Comparative Case Studies", *World Politics*, 41 (ianuarie 1989), pp. 143-169.
86. Pentru o analiză recentă în acest caz vezi Devin T. Hagerty, *The Consequences of Nuclear Proliferation: Lessons from South Asia* (MIT Press, Cambridge, 1998).
87. În perioada în care Schelling își publica lucrările majore, Glenn Snyder, în *Deterrence and Defense* (Princeton University Press, Princeton, 1961), oferă și el o formulare precisă a modelului clasic. Referindu-se la problema descurajării, el afirmă că „probabilitatea unui atac al agresorului este rezultatul a patru factori esențiali care există în «mintea» sa. Acești patru factori, luați împreună, pot fi numiți «calculul de risc» al agresorului. Aceștia sunt: 1. valorizarea propriilor obiective de război; 2. costurile la care se așteaptă ca rezultat al diferitelor răspunsuri ale celui care descurajează; 3. probabilitatea diverselor răspunsuri, inclusiv «nici un răspuns»; și 4. probabilitatea atingerii obiectivelor cu oricare răspuns posibil" (p. 12). Vezi și extensia elaborată a modelului bazat pe teoria jocurilor, într-un studiu realizat de Snyder împreună cu Paul Diesing și care prezintă noua situații de criză, folosind asumpții de raționalitate care calculează interesele mai ales în termeni de putere, în Glenn H. Snyder și Paul Diesing, *Conflict among Nations: Bargaining, Decision Making, and System Structure in International Crises* (Princeton University Press, Princeton, 1977).
88. T.C. Schelling, „Nuclear Strategy in the Berlin Crisis", 5 iulie 1961, în JFKL, dosarele NSF, caseta 81, Germany-Berlin-General, 7/1/61-7/6/61. Documentul este publicat în *The Development of American Strategic Thought 1945-1969: Writings on Strategy, 1961-1969, and Retrospectives*, Marc Trachtenberg (ed.) (Garland Publishing, New York, 1988), pp. 9-13. Introducerea editorului la acest document abordează și influența sa.
89. Herman Kahn, *Thinking about the Unthinkable* (Horizon Press, New York, 1962).
90. Herman Kahn, *On Escalation: Metaphor and Scenarios* (Praeger, New York, 1965) p. 25.
91. *Ibid.*, p. 211.
92. *Ibid.*, p. 212.
93. Vezi Kees van der Heijden, *Scenarios: The Art of Strategic Conversation* (J. Wiley and Sons, New York, 1996).
94. Albert Wohlstetter, „Analysis and Design of Conflict Systems", în *Analysis for Military Decision*, E.S. Quade (ed.) (RAND Corporation, Santa Monica, 1964), p. 131.
95. Howard Raiffa, *Decision Analysis: Introductory Lectures on Choices under Uncertainty* (Random House, New York, 1968).
96. Robert McNamara, discurs adresat la înmânarea diplomelor, University of Michigan, Ann Arbor, 16 iunie 1962 (subl. adăug.). Spre cinstea lui McNamara, trebuie adăugat că, după acest discurs, a continuat să examineze și alte posibile cauze ale unui război nuclear: „Faptul că nici o națiune nu ar putea, în mod rațional, să se îndrepte către un război nuclear nu garantează că un război nuclear nu poate avea loc".
97. Secretarul Apărării William Perry, *Report of the Secretary of Defense to the President and the Congress* (US Government Printing Office, Washington, DC, 1996), p. x.
98. *Ibid.*
99. Vezi James D. Morrow, *Game Theory for Political Scientists* (Princeton University Press, Princeton, 1994); vezi și Drew Fudenberg și Eric Maskin, „The Folk Theorem in Repeated Games with Discounting or Incomplete Information", *Econometrica*, 54 (1988). Pot exista echilibre Nash multiple (de la care nici un jucător nu va defecta pe cont propriu). În jocurile de sumă nenulă, aceste echilibre nu au întotdeauna valori identice pentru jucători; nici strategiile de echilibru nu se pot substitui una alteia, după cum o arată „Bătălia sexelor". Pentru o trecere în revistă riguroasă și critică a abordărilor alegerii raționale în cazul studiilor de securitate, vezi Stephen Walt, „Formal Theory and Security Studies", *International Security*, 23 (primăvara 1999).